

RAPORT

O STANIE ZACHOWANIA ZABYTEKÓW NIERUCHOMYCH W WOJEWÓDZTWIE MAŁOPOLSKIM

**Zabytki wpisane
do rejestru zabytków
(księgi rejestru A i C)**

RAPORT

O STANIE ZACHOWANIA ZABYTEKÓW NIERUCHOMYCH W WOJEWÓDZTWIE MAŁOPOLSKIM

Zabytki wpisane
do rejestru zabytków
(księgi rejestru A i C)

NARODOWY INSTYTUT
DZIEDZICTWA
NATIONAL HERITAGE BOARD OF POLAND

Wydawca:

Narodowy Instytut Dziedzictwa
ul. Kopernika 36/40, 00-924 Warszawa
tel.: 22 826 02 39, 22 826 93 52
e-mail: info@nid.pl
www.nid.pl

Opracowanie wykonane zostało w ramach *Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2014–2017*, przyjętego uchwałą Rady Ministrów nr 125/2014 z dnia 24 czerwca 2014 r. (Cel szczegółowy 1: *Wspieranie rozwiązań systemowych na rzecz ochrony zabytków w Polsce, Kierunek działania 6*)

Redaktor naczelny:

dr hab. prof. PW Małgorzata Rozbicka

Redaktor prowadzący i koordynacja prac nad Raportem:

Maciej Warchoń

Autorzy tekstu Raportu:

Oddział Terenowy NID w Krakowie
Andrzej Siwek
Olga Dyba
Roman Marcinek

Redakcja językowa i korekta:

Beata Stadryniak-Saracyn

Projekt i opracowanie graficzne:

Magdalena Piotrowska-Kloc, Printomato

© Narodowy Instytut Dziedzictwa

Warszawa 2017

SPIS TREŚCI

I.	WSTĘP	9
II.	ZAŁOŻENIA METODYCZNE WERYFIKACJI REJESTRU ZABYTKÓW NIERUCHOMYCH (KSIĘGI A I C) W LATACH 2009-2017	15
III.	PREZENTACJA ZASOBU ZABYTKÓW WPISANYCH DO REJESTRU	27
1.	Tło historyczno-kulturowe	27
2.	Prezentacja zabytków nieruchomych na terenie województwa	30
3.	Prezentacja zabytków archeologicznych na terenie województwa	38
IV.	CHARAKTERYSTYKA STANU ZACHOWANIA ZASOBU ZABYTKÓW NIERUCHOMYCH WPISANYCH DO REJESTRU	49
1.	Opis zabytków województwa w odniesieniu do stanu zachowania obiektów	49
2.	Analiza stanu zachowania zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru, tendencje i kierunki zmian stanu zachowania zasobu	53
	A. Obiekty o różnym stanie zachowania, niezaliczone do grup wyodrębnionych z zasobu w trakcie prowadzonej weryfikacji rejestru zabytków w latach 2009-2015	53
	B. Obiekty zaliczone do grup w trakcie prowadzonej weryfikacji rejestru zabytków w latach 2009-2015	55
3.	Analiza stanu zachowania zabytków obszarowych wpisanych do rejestru	70
V.	CHARAKTERYSTYKA STANU ZACHOWANIA ZASOBU ZABYTKÓW ARCHEOLOGICZNYCH WPISANYCH DO REJESTRU	77
1.	Opis zabytków archeologicznych na terenie województwa w odniesieniu do stanu zachowania obiektów	77
2.	Analiza stanu zachowania zabytków archeologicznych wpisanych do rejestru, tendencje i kierunki zmian stanu zachowania zasobu	82
	A. Obiekty o różnym stanie zachowania, niezaliczone do grup wyodrębnionych z zasobu w trakcie prowadzonej weryfikacji rejestru zabytków	82
	B. Obiekty zaliczone do grup w trakcie prowadzonej weryfikacji rejestru zabytków	84
VI.	PODSUMOWANIE I WNIOSKI	95

Szanowni Państwo,

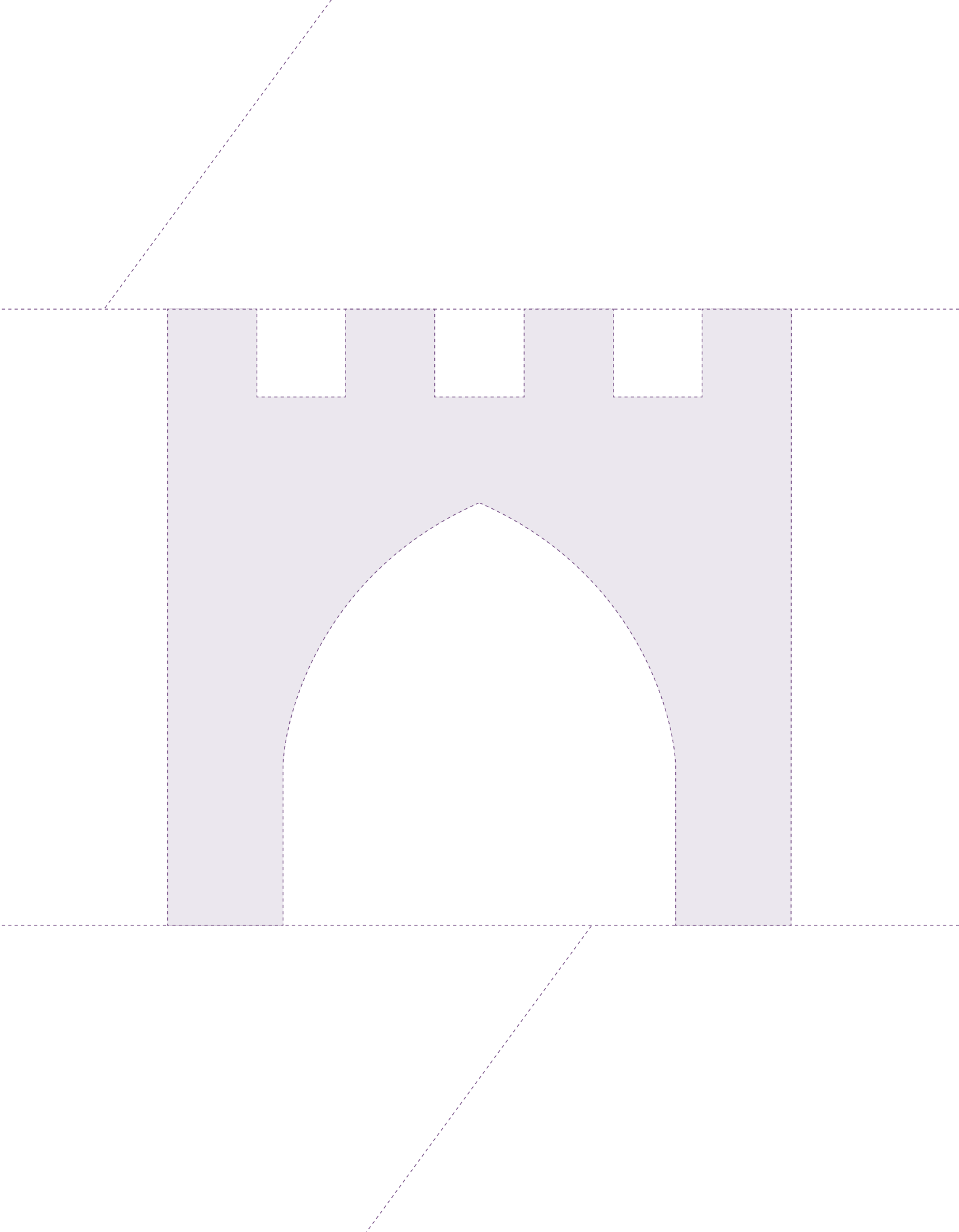
Oddajemy w Państwa ręce *Raport o stanie zachowania zabytków nieruchomych w województwie małopolskim. Zabytki wpisane do rejestru zabytków (księgi rejestru A i C)*, będący szczegółowym uzupełnieniem *Raportu o stanie zachowania zabytków nieruchomych w Polsce*, który Narodowy Instytut Dziedzictwa opracował w ramach *Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2014–2017*. Raport powstał na podstawie całościowych danych dotyczących szeroko pojętego stanu zachowania zabytków nieruchomych na terenie województwa (księgi A i C), zgromadzonych przez Instytut w latach 2009–2017 podczas terenowej weryfikacji zabytków nieruchomych. Publikacja zawiera szczegółową prezentację zasobu zabytków wpisanych do rejestru z wyodrębnieniem zabytków wpisanych na listę Pomników Historii i Listę światowego dziedzictwa UNESCO. Przedstawia diagnozę stanu ich zachowania w odniesieniu do poszczególnych powiatów zlokalizowanych na terenie województwa oraz zaobserwowane tendencje i kierunki postępujących w tym zakresie zmian, omawia też rodzaje i skalę istniejących i przewidywanych zagrożeń.

Niniejszy Raport jest pierwszym kompleksowym opracowaniem wieloaspektowo omawiającym, w oparciu o aktualną wiedzę o zasobie zabytków wpisanych do rejestru, stan zachowania zabytków nieruchomych w województwie. Pozostaję z nadzieją, że wyniki wieloletniej pracy naszego Instytutu uznają Państwo za materiał, który stanowi solidną podstawę do określenia niezbędnych działań mających na celu poprawę stanu obiektów zabytkowych, a tym samym zwiększenie szans na ich zachowanie dla przyszłych pokoleń.

dr hab. prof. PW Małgorzata Rozbicka
Dyrektor Narodowego Instytutu Dziedzictwa

WSTĘP

I. WSTĘP

Niniejszy *Raport o stanie zachowania zabytków nieruchomych w województwie małopolskim* zaplanowany został jako uzupełnienie *Raportu o stanie zachowania zabytków nieruchomych w Polsce*, którego opracowanie przewidziano jako jedno z zadań *Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2014–2017*. Realizację Krajowego programu koordynuje Generalny Konserwator Zabytków, działający z upoważnienia i w porozumieniu z Ministrem Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz podległy mu Zespół MKiDN ds. Krajowego Programu przy Departamencie Ochrony Zabytków.

Jednostką odpowiedzialną za przygotowanie *Raportu o stanie zachowania zabytków nieruchomych w Polsce* oraz przeprowadzenie niezbędnych działań badawczych ustanowiony został Narodowy Instytut Dziedzictwa¹, państwowa instytucja kultury wpisana do rejestru instytucji kultury prowadzonego przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego. Zadaniem NID jest m.in. gromadzenie, zarządzanie i udostępnianie dokumentacji zasobu rejestru zabytków oraz krajowej ewidencji zabytków, tworzenie baz danych o zabytkach i przygotowanie oceny stanu zasobu dziedzictwa kulturowego². Na poziomie regionalnym NID reprezentowany jest przez szesnaście oddziałów terenowych, którym powierzono opracowanie raportów wojewódzkich o stanie zachowania zabytków na terenach poszczególnych województw. W województwie małopolskim weryfikację terenową zabytków rejestrowych prowadził zespół Oddziału Terenowego NID w Krakowie w składzie: Andrzej Siwek – kierownik zespołu, Olga Dyba, Andrzej Laskowski, Mariusz Machynia, Roman Marcinek, Grzegorz Młynarczyk, Tadeusz Śledzikowski i Tomasz Woźniak. Zabytki archeologiczne zostały zweryfikowane w ramach zlecenia przez pracowników Muzeum Archeologicznego w Krakowie, pod kierunkiem Ryszarda Naglika.

W Raporcie dokonana została prezentacja zasobu zabytków nieruchomych (księgi A i C) objętych wpisem do rejestru w województwie, z uwzględnieniem specyfiki regionalnej oraz wyodrębnieniem zabytków wpisanych na listę Pomników Historii i Listę światowego dziedzictwa UNESCO. W dalszej kolejności przedstawiono diagnozę stanu zachowania zabytków w danym regionie, określono tendencje i kierunki postępujących zmian, rodzaje i skalę zagrożeń. Jest to próba oceny poszczególnych problemów, poparta aktualnym rozpoznaniem i wynikającymi z niego danymi statystycznymi, uzyskanymi w wyniku przeprowadzonej weryfikacji terenowej rejestru zabytków nieruchomych: zabytków architektury i budownictwa, założeń zieleni oraz

¹ Dalej zwany: NID.

² Regulamin organizacyjny NID, załącznik do Zarządzenia nr 2/2014 Dyrektora Narodowego Instytutu Dziedzictwa z dnia 30 stycznia 2014 roku w sprawie nadania regulaminu organizacyjnego Narodowemu Instytutowi Dziedzictwa.

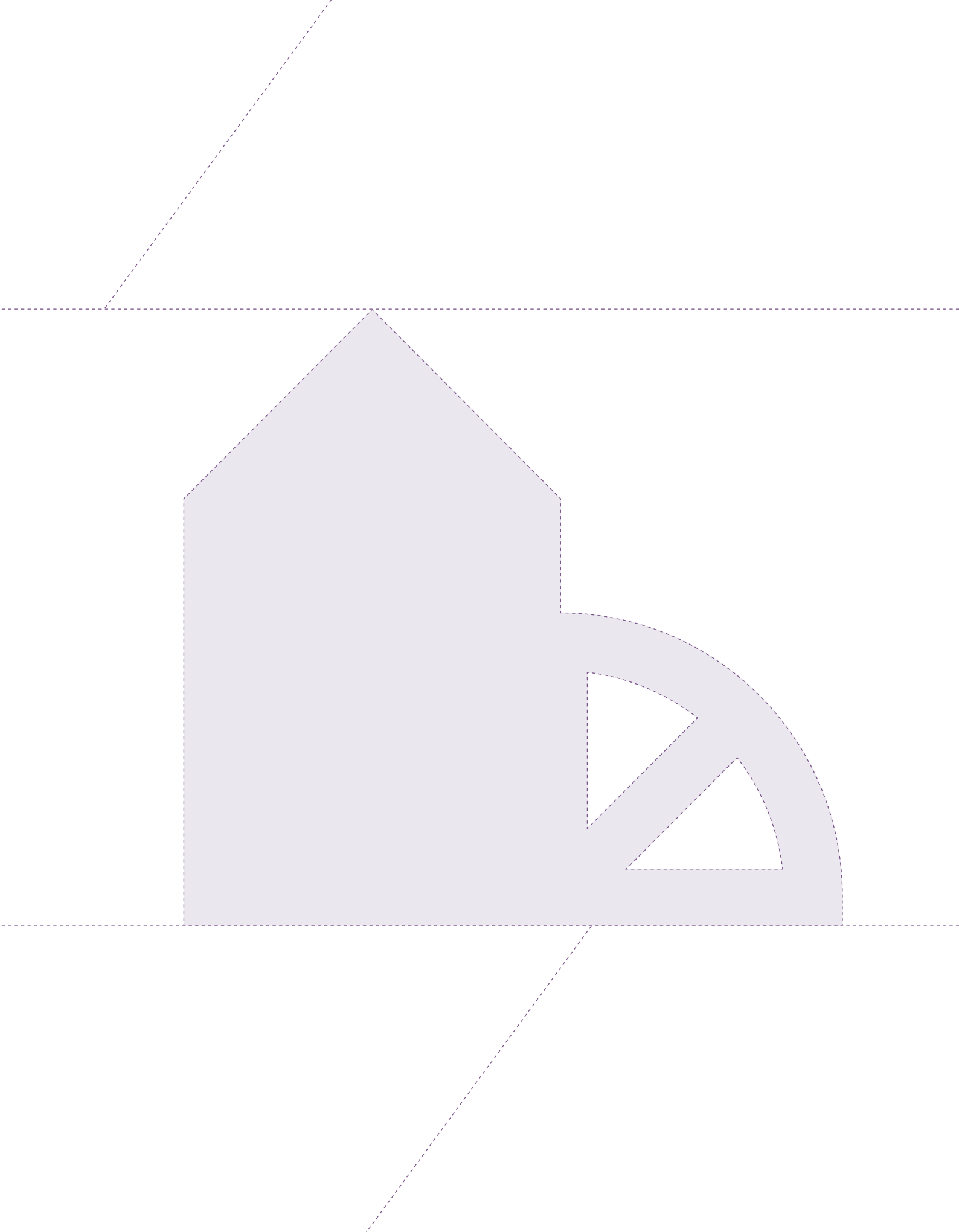
zabytkowych cmentarzy w latach 2009–2015, zabytków obszarowych w latach 2015–2016 oraz zabytków archeologicznych w latach 2009–2017³.

Rejestr zabytków nieruchomych województwa małopolskiego ma odległą genezę chronologiczną. Został założony w latach 30. XX w. Część decyzji wydanych w latach 1933–1934 funkcjonuje w obiegu prawnym do dnia dzisiejszego. Zachowanie ciągłości rejestru mimo wszelkich zmian administracyjnych, politycznych i organizacyjnych stanowiło spore wyzwanie dla urzędów konserwatorskich. Obecna forma rejestru zabytków nieruchomych województwa małopolskiego to wynik scalenia rejestrów dawnego województwa krakowskiego, a następnie kolejno powstałych województw tarnowskiego, nowosądeckiego, krakowskiego miejskiego (w całości) oraz kieleckiego, katowickiego, bielsko-bialskiego i krośnieńskiego (w częściach). Decyzje o wpisie do rejestru zabytków poszczególnych obiektów stanowią doskonały materiał badawczy pozwalający śledzić w przekroju czasowym zarówno zmiany prawne, jak i praktykę administracyjną urzędów konserwatorskich. Różnorodność decyzji daje się też zauważyć w przekroju geograficznym, w zależności od miejsca ich wydania. Szczególnie należy odnotować funkcjonujący do początków XXI w. zwyczaj (nieoparty na regulacjach prawnych) prowadzenia odrębnej księgi rejestru zabytków nieruchomych dla miasta Krakowa. Scalenie różnorodnego zasobu decyzji w jeden rejestr województwa małopolskiego następuje stopniowo, pociąga za sobą zmiany numeracji (oznaczenie A-cyfry/M) oraz proces porządkowania decyzji o wpisie do rejestru zabytków. Akcja weryfikacji terenowej stanu zachowania zabytków nieruchomych objętych wpisem do rejestru zabytków przyniosła szereg informacji o zabytkach utraconych lub wpisanych do rejestru w sposób wątpliwy. Bieżąca wymiana informacji między prowadzącym weryfikację Oddziałem Terenowym NID w Krakowie a Małopolskim Wojewódzkim Urzędem Ochrony Zabytków przyczyniła się do usprawnienia scalania rejestru zabytków województwa małopolskiego i pozwoliła wyeliminować część nieaktualnych decyzji. Miarą skuteczności działań jest liczba postępowań administracyjnych podjętych z urzędu, w sprawie skreślenia z rejestru zabytków obiektów, które przestały istnieć lub utraciły wartości zabytkowe. Osobnej wzmianki wymaga kwestia rejestru zabytków archeologicznych C. W tym przypadku całość rejestru województwa małopolskiego jest również skutkiem scalenia rejestrów zakładanych i prowadzonych przez wcześniej funkcjonujące jednostki administracji konserwatorskiej. Szczęólnego odnotowania wymaga fakt, że przez długi okres rejestr zabytków archeologicznych dla Krakowa i województwa krakowskiego, na mocy odpowiednich porozumień, był prowadzony przez Muzeum Archeologiczne w Krakowie, poza strukturą urzędu konserwatorskiego. Niejako w ramach kontynuacji tradycji współpracy Muzeum ze służbami konserwatorskimi obecną weryfikację stanu zachowania tej grupy zabytków przeprowadzili, w ramach umowy-zlecenia, pracownicy Muzeum Archeologicznego w Krakowie.

³ W sposób szczegółowy informacje dotyczące historii, zakresu i metodologii prowadzonych weryfikacji terenowych rejestru zabytków przedstawione zostały w *Raporcie o stanie zachowania zabytków nieruchomych w Polsce*.

**ZAŁOŻENIA METODYCZNE
WERYFIKACJI
REJESTRU ZABYTKÓW
NIERUCHOMYCH
(KSIĘGI A I C)
W LATACH 2009-2017**

II. ZAŁOŻENIA METODYCZNE WERYFIKACJI REJESTRU ZABYTEKÓW NIERUCHOMYCH (KSIĘGI A I C) W LATACH 2009–2017

Podstawą zestawień statystycznych wykorzystanych w Raporcie są dane z ogólnopolskich baz rejestru zabytków nieruchomych prowadzonych w Dziale Ewidencji i Rejestru Zabytków oraz Dziale Dokumentacji i Baz Danych o Zabytkach NID. Dane pozyskane z bazy danych Działu Ewidencji i Rejestru Zabytków były podstawą weryfikacji rejestru zabytków w zakresie architektury i budownictwa, założeń zieleni oraz zabytkowych cmentarzy, natomiast geoprzestrzenna baza danych NID została aktywnie wykorzystana w obszarze związanym z weryfikacją zabytków archeologicznych wpisanych do księgi rejestru C oraz do weryfikacji zabytków obszarowych.

Baza danych Działu Ewidencji i Rejestru Zabytków NID tworzona jest na podstawie treści dokumentów administracyjnych ustanawiających ochronę prawną zabytków wpisanych do rejestru. Uzupełnieniem informacji dotyczących cech zabytkowych znajdujących się w niej obiektów były ustalenia poczynione na podstawie aktualnej wiedzy o obiektach, istniejącej dokumentacji oraz weryfikacji terenowej rejestru przeprowadzonej w latach 2009–2015. Głównym celem bazy jest ustalenie zasobu wpisanego do rejestru oraz zgromadzenie o nim jednolitych informacji pozwalających na jego charakterystykę i uzyskanie scalonego obrazu statystycznego zasobu zabytków w Polsce. Jednakże trudności w przedstawieniu zasobu wpisanego do rejestru istnieją już na poziomie materiału źródłowego, czyli decyzji ustanawiających prawną ochronę zabytków⁴. Dokumenty administracyjne, wydawane od niemal

⁴ Szerzej aspekt ten omówiony został w *Raporcie o stanie zachowania zabytków nieruchomych w Polsce* w części poświęconej charakterystyce aktów administracyjnych ustanawiających ochronę konserwatorską zabytków wpisanych do rejestru.

90 lat w oparciu o kolejne akty prawne dotyczące prowadzenia rejestru zabytków⁵, nadal obowiązują, chociaż zmieniło się znaczenie prawne i rozumienie niektórych terminów określających przedmiot ochrony, a podejście konserwatorskie w wielu obszarach uległo znacznej ewolucji. Dokumenty te odzwierciedlają preferencje poszczególnych urzędów oraz zmieniający się na przestrzeni czasu sposób określania przedmiotu ochrony prawnej. Dlatego tworzą zbiór bardzo niejednorodny, szczególnie pod względem sformułowań stosowanych w treściach decyzji dotyczących przedmiotu ochrony, ale też poziomu szczegółowości we wskazaniu zabytków objętych ochroną. Niejednoznaczność określenia przedmiotu wpisu do rejestru zabytków oraz bardzo częste niezgodności w treściach samych decyzji (rozstrzygnięciach, uzasadnieniach i załącznikach) – powodują trudności z uzyskaniem jednoznacznych ustaleń, co właściwie stanowi przedmiot wpisu do rejestru, jaki jest status ochrony zabytku oraz jakie są jego cechy historyczne i wartość zabytkowa. Powyższe nieprawidłowości oraz cechy dokumentów administracyjnych ustanawiających zakres ochrony konserwatorskiej zabytków – wobec możliwości przyjęcia różnych zasad ich interpretacji – mogą w konsekwencji prowadzić do rozbieżnych danych o zabytkach w wykazach poszczególnych instytucji sprawujących ochronę (wojewódzkie urzędy ochrony zabytków) bądź gromadzących dane i wiedzę o zabytkach (NID).

Mając na względzie powyższe rozbieżności i zróżnicowanie dokumentów w prowadzonej w NID krajowej bazie zabytków wpisanych do rejestru, zrezygnowano ze ścisłego zapisu sformułowań użytych w rozstrzygnięciach poszczególnych decyzji administracyjnych. W celu uzyskania scalonego, jednolitego obrazu statystycznego zasobu wpisanego do rejestru zabytków w skali całego kraju, przyjęto stałe dla całego zbioru zasady interpretacji treści decyzji o wpisie do rejestru zabytków w zakresie:

- wskazania zabytków wpisanych do rejestru, zwłaszcza wobec zabytków stanowiących części składowe obiektów złożonych lub zespołów historycznych oraz elementów układów urbanistycznych i ruralistycznych bądź też obszarów ochronnych,
- stosowania ogólnopolskiej terminologii określania obiektów,
- ogólnopolskiej kategoryzacji zabytków stosowanej od 1996 r. (w NID, a wcześniej w Ośrodku Dokumentacji Zabytków i Krajowym Ośrodku Badań i Dokumentacji Zabytków), tj. podziału zasobu na rodzaje funkcjonalne.

Powyższa metodologia bazy rejestru znalazła odzwierciedlenie w publikowanych statystykach Raportu. Uwzględnione są w nich wskazane w treści decyzji zabytki:

- wpisane indywidualnie do rejestru zabytków, tj. obiekty wymienione jako przedmiot ochrony w rozstrzygnięciu decyzji,
- stanowiące części składowe zespołów historycznych określonych w rozstrzygnięciu decyzji (zespołów rezydencjonalnych, kościelnych, klasztornych, obronnych, przemysłowych, zabudowy mieszkalnej, gmachów użyteczności publicznej itp.), tj. obiekty wchodzące w skład

⁵ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 6 marca 1928 r. o opiece nad zabytkami (Dz.U. z 1928 Nr 29, poz. 265 ze zm.), ustawa z dnia 15 lutego 1962 r. o ochronie dóbr kultury (Dz.U. z 1962 Nr 10, poz. 48 ze zm.), ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. z 2014, poz. 1446 ze zm.).

zespołów wyszczególnione w treści decyzji jako posiadające wartości zabytkowe objęte ochroną⁶,

- będące elementami historycznych układów urbanistycznych i ruralistycznych (w tym m.in. zabudowa wyszczególniona w treści decyzji jako posiadająca wartości zabytkowe objęte ochroną),
- które w decyzjach są określone w sposób uogólniony, lecz została określona ich liczba (np. „trzy budynki gospodarcze wchodzące w skład zabudowy folwarku”).

W statystykach nie zostały natomiast uwzględnione „zespoły” rozumiane jako związane ze sobą funkcjonalnie grupy obiektów wpisane jedną bądź kilkoma decyzjami (np. zespoły dworsko-folwarczne, linie kolejowe, zespoły cukrowni), w tych przypadkach liczone były wyłącznie ich elementy składowe. Zasada ta przyjęta została ze względu na zróżnicowany sposób dokonywania wpisu do rejestru zespołów i ich elementów składowych oraz trudności w jednoznacznym uznaniu zespołu za objęty ochroną prawną dla obiektów wpisanych do rejestru na podstawie starszych dokumentów, gdy stanowisko konserwatorskie w tym zakresie różniło się od obecnego. Nie zostały też uwzględnione, niekiedy wymieniane w decyzjach, „części budynków” (np. kaplice stanowiące integralne części kościołów, bramy w ciągu ogrodzeń). Jednocześnie w przypadku decyzji niejednoznacznych, rozstrzygnięcia i załączniki zwykle interpretowano w taki sposób, by ująć w bazie wszystkie wymienione w dokumentach objekty.

W zestawieniach statystycznych Raportu zabytki przedstawione zostały w podziałach zgodnych z ich lokalizacją administracyjną, ze stanem własności oraz z cechami historycznymi w odniesieniu do stanu zachowania oraz sposobu użytkowania. Wyodrębnione na potrzeby opracowania cechy historyczne to:

- funkcja pierwotna zabytku w podziale na 11 kategorii (sakralne, obronne, mieszkalne, zabytkowa zieleni, cmentarze, gospodarcze, folwarczne, przemysłowe, rezydencjonalne, użyteczności publicznej oraz inne),
- materiał, z którego wzniesiona została zasadnicza część zabytku, dominująca w jego strukturze, w 9 kategoriach (DREWNIANE WIEŃCOWA I INNE – objekty drewniane konstrukcji wieńcowej, sumikowo-łatkowej, szkieletowej wyłącznie z wypełnieniem drewnianym oraz inne, DREWNIANE SZKIELETOWE – objekty konstrukcji szkieletowej drewnianej z wypełnieniem innym niż drewniane, MUROWANE CEGLANE, MUROWANE KAMIENNE, ZIEMNE, GLINOBITKA, BETONOWE, METALOWE oraz RUDA DARNIOWA),
- czas powstania obiektu odnosi się do najwcześniejszej zidentyfikowanej fazy powstania części zabytku, zachowanej niekiedy również w formie reliktu. W zestawieniach statystycznych nie są uwzględnione kolejne fazy budowy często determinujące obecny wygląd zabytku.

⁶ Wyjątkowo, w przypadkach zbyt ogólnego określenia przedmiotu ochrony w treści decyzji (np. zespół klasztorny lub dworski) doprecyzowywano na podstawie ustaleń merytorycznych, jakie objekty wchodzi w jego skład, i informacje te uwzględniano w bazie danych, by utrzymać jednolity dla kraju poziom szczegółowości informacji. W tym przypadku zapis informacji o poszczególnych obiektach, np. pochodzących z różnych faz budowy, pozwala na ujęcie ich w statystykach na równi z tymi, które są wyszczególnione w treści precyzyjniejszych decyzji, dotyczących analogicznych założeń zabytkowych.

Poza tym brano również pod uwagę:

- lokalizację w granicach jednostek administracyjnych (województwa i powiaty),
- rodzaj własności zabytków w 6 kategoriach (państwowe, samorządowe, prywatne, kościołów i związków wyznaniowych, inne oraz mieszana).

Dane zawarte w bazie Działu Ewidencji i Rejestru Zabytków NID stały się materiałem wyjściowym do weryfikacji terenowej rejestru zabytków (księga rejestru A), rozpoczętej w 2009 r. i prowadzonej przez oddziały terenowe NID do 2015 r. Podjęcie działań przy weryfikacji rejestru zabytków początkowo związane było z realizacją jednego z głównych postulatów *Raportu o stanie zachowania zabytków nieruchomych* z 2004 r. – uporządkowania rejestru zabytków poprzez m.in. skreślenie obiektów nieistniejących oraz przeniesionych do muzeów (skansenów). Zasadniczym celem przeprowadzonej weryfikacji było określenie faktycznego zasobu chronionych prawem zabytków nieruchomych. Dodatkowymi celami było sprawdzenie i uzupełnienie informacji zawartych w bazie danych NID o poszczególnych zabytkach, zwłaszcza dotyczących ich materiału, chronologii i aktualnego stanu własnościowego, oraz zebranie nowych informacji poszerzających zakres dostępnych danych i sporządzenie dokumentacji fotograficznej. Nie przewidziano natomiast szczegółowej oceny stanu technicznego poszczególnych obiektów, jak też analiz mających na celu określenie koniecznych korekt granic i zakresów ochrony konserwatorskiej. Jako materiał uzupełniający weryfikację opracowano również spisy obiektów proponowanych do objęcia ochroną poprzez wpis do rejestru zabytków.

Weryfikacja rejestru zabytków nieruchomych objęła obiekty wpisane do rejestru zabytków nieruchomych (księga A) przed wrześniem 2008 r. Składała się z dwóch etapów: analizy gabinetowej dokumentów administracyjnych⁷ i materiałów ewidencyjnych⁸ oraz lustracji terenowej. Podlegały jej zabytki architektury i budownictwa, założenia zieleni oraz cmentarze. Z weryfikacji rejestru w pierwszym etapie prac wyłączone zostały zabytki obszarowe (układy urbanistyczne i ruralistyczne)⁹.

W celu określenia stanu chronionych prawem obiektów nieruchomych zdefiniowano 7 grup weryfikacyjnych, z których 6 odnosi się do obiektów figurujących w rejestrze zabytków i skoncentrowanych jest na ich stanie zachowania. Były to obiekty:

- nieistniejące (rozebrane, spalone, zburzone, których zarówno historyczne istnienie, jak i obecne nieistnienie nie budzi wątpliwości),
- które utraciły wartości zabytkowe (w wyniku daleko posuniętej dezintegracji substancji zabytkowej lub niszczącej przebudowy utraciły wartości, dla zachowania których zostały wpisane do rejestru zabytków; do grupy tej kwalifikowane są również obiekty o wątpliwej zasadności wpisu, co do których zachodzi podejrzenie, że w chwili objęcia ochroną takowej wartości nie posiadały),

⁷ Na tym etapie porównywano m.in. zapisy w udostępnionych wyciągach z bazy z dokumentami administracyjnymi, przede wszystkim decyzjami o wpisie do rejestru zabytków.

⁸ W miarę potrzeby także dokumentacji specjalistycznej i innych materiałów udostępnionych przez wojewódzkich konserwatorów zabytków.

⁹ *Sprawozdanie krajowe z weryfikacji rejestru zabytków nieruchomych, prowadzonej przez Oddziały Terenowe NID. Lata 2009–2010*, „Kurier Konserwatorski” 2012, nr 12.

- zagrożone, które jednak nie utraciły jeszcze wartości zabytkowych (zachowały wartości zabytkowe, dla których wpisano je do rejestru zabytków, lecz ich dalsze trwanie jest zagrożone z jakichkolwiek przyczyn),
- przeniesione do skansenów (pozostają w rejestrze zabytków mimo fizycznego przeniesienia ich do skansenów i wpisania do inwentarza muzealnego),
- translokowane (przeniesione w inne miejsce po dacie wpisania ich do rejestru zabytków),
- niezidentyfikowane w terenie (wskazanie ich w terenie na podstawie danych i opisów zawartych w decyzji o wpisie do rejestru jest niemożliwe).

Osobną grupę weryfikacyjną stanowiły obiekty proponowane do wpisu do rejestru zabytków.

Pozostałe zabytki – które nie zostały zaliczone do żadnej z grup weryfikacyjnych, które w czasie prowadzonej lustracji terenowej nie były zagrożone zniszczeniem i nie utraciły posiadanych wartości zabytkowych oraz nie wymagały podjęcia pilnych działań konserwatorskich – natomiast mogły znajdować się w zróżnicowanym stanie zachowania, od złego do bardzo dobrego.

Dla obiektów zaliczanych do wymienionych wyżej grup weryfikacyjnych sporządzano tzw. kwestionariusze – ujednocicone dokumenty, zawierające oprócz podstawowych informacji o zabytku uzasadnienie kwalifikacji do danej grupy, m.in. krótki opis jego stanu i wskazanie przyczyn zagrożenia bądź zniszczenia. W przypadku obiektów, które utraciły wartości zabytkowe i nieistniejących, starano się również określić czas ich zniszczenia.

Dzięki jednolitości metodologicznej i zakresowi zlustrowanych obiektów – pomimo możliwych zastrzeżeń dotyczących aktualności danych i subiektywnych kryteriów oceny stanu zachowania – rezultaty podjętych działań weryfikacyjnych mogły stać się podstawowym materiałem źródłowym dla opracowania Raportu¹⁰. Zgromadzone w trakcie weryfikacji materiały, oprócz zakładanego wskazania obiektów, które powinny być wykreślone z rejestru zabytków, oraz uzupełniania i aktualizacji informacji o pozostałych zabytkach, posłużyły jako podstawa ogólnej oceny stanu zachowania zabytków nieruchomych w województwie oraz diagnozy istniejących zagrożeń. W trakcie weryfikacji zgromadzono materiał pozwalający na analizę przyczyn zniszczenia obiektów nieistniejących i o utraconych wartościach zabytkowych oraz rodzajów występujących zagrożeń. Zarówno pozyskane dane statystyczne, jak i uwagi zawarte w kwestionariuszach i opisach zasobu zabytkowego poszczególnych powiatów stały się przedmiotem pogłębionych analiz, mających na celu ocenę stanu zachowania zabytków w skali województwa, wskazanie występujących zagrożeń oraz przyczyn niszczenia zabytków, a także opisu zależności pomiędzy charakterystyką obiektów (funkcją pierwotną, podstawowym materiałem, chronologią), ich sposobem aktualnego użytkowania i lokalizacją a stanem zachowania i stwierdzanymi zagrożeniami.

¹⁰ Opracowanie Raportu o stanie zachowania zabytków nieruchomych w Polsce było jednym z zadań Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2014–2017, którego założenia opracowano w 2013 r., a więc już w końcowym okresie prowadzonej weryfikacji rejestru zabytków nieruchomych przez NID.

Wyłączenie z prowadzonej w latach 2009–2015 weryfikacji rejestru zabytków obszarowych spowodowało konieczność uzupełnienia na potrzeby Raportu weryfikacji o tę grupę zabytków nieruchomych. Prace przygotowawcze do weryfikacji zabytków obszarowych prowadzone były w NID od 2011 r. w ramach Zespołu ds. Wpisów Obszarowych. Prace zespołu koncentrowały się na analizie samych decyzji i załączników do tych dokumentów, a także analizie precyzyjnie określenia w nich przedmiotu, granic i zakresu ochrony oraz wartości obszaru wpisanego do rejestru, tj. tych elementów, które stanowią o kompletności dokumentu z punktu widzenia dzisiejszych wymagań formalnoprawnych. W czasie prac określono 4 grupy typologiczne zabytków obszarowych: układ urbanistyczny, układ ruralistyczny, zespół zabudowy i krajobraz kulturowy, do których przyporządkowano obszary objęte weryfikacją rejestru zabytków. Efektem prac zespołu była redakcja ankiety weryfikacyjnej zabytków obszarowych, składającej się z części A – rozpoznanie stanu prawnego; i części B – rozpoznanie terenowe. Forma i struktura ankiety pozwoliły na selektywne przeglądanie i sporządzanie zestawień statystycznych na potrzeby różnych analiz dotyczących tej grupy zabytków.

Część Raportu dotycząca zabytków obszarowych oparta została na weryfikacji przeprowadzonej przez pracowników oddziałów terenowych NID w latach 2015–2016. Weryfikacją objęto zabytki obszarowe wpisane do rejestru przed 2014 r.¹¹ Celem weryfikacji była próba uporządkowania rejestru poprzez zdefiniowanie przedmiotu ochrony poszczególnych zabytków obszarowych, w odniesieniu do zasięgu ochrony i wyznaczonych granic wpisu, rozpoznanie stanu zachowania, zdiagnozowanie zagrożeń mających wpływ na utratę wartości zabytkowych oraz desygnowanie wad formalnoprawnych decyzji wpisujących obszary do rejestru zabytków. Proces weryfikacji pod względem metodologicznym prowadzony był podobnie jak w przypadku zabytków nieruchomych, w oparciu o zestandaryzowaną ankietę weryfikacyjną. Prace prowadzono dwuetapowo.

W pierwszym etapie obejmowały one analizę dokumentów (decyzji, orzeczeń) pod względem poprawności, kompletności i zawartości merytorycznej oraz analizę dokumentacji naukowych i konserwatorskich dotyczących poszczególnych obszarów, których treści mogłyby przybliżyć przedmiot ochrony i jego granice w sytuacji, gdy decyzja takich danych nie zawierała.

Na tym etapie prac przedmiotem rozpoznania były: aktualne dane administracyjne zabytków obszarowych, przedmiot ochrony, strefa ochrony konserwatorskiej, sformułowanie zakresu ochrony zawarte w decyzjach lub w przywołanych dokumentacjach historycznych, materiały graficzne dołączone do decyzji (oryginalne i „interpretacyjne”) oraz korekty decyzji przeprowadzone w wyniku postępowań administracyjnych prowadzonych przez Generalnego Konserwatora Zabytków i wojewódzkich konserwatorów zabytków. Analiza zebranych informacji pozwoliła wyłonić te zabytki obszarowe, dla których do określenia przedmiotu ochrony, jego granic i zakresu ochrony zachodzi konieczność opracowania dodatkowych studiów historyczno-konserwatorskich.

¹¹ Materiałem wyjściowym do weryfikacji był wyciąg z bazy danych rejestru zabytków nieruchomych prowadzonej w Dziale Ewidencji i Rejestru Zabytków NID, zaklasyfikowany jako „urbanistyka” według stanu na 2014 r., który był przedmiotem badań Zespołu ds. Wpisów Obszarowych.

Drugi etap polegał na lustracji w terenie zabytkowych obszarów wskazanych w decyzjach (o ile decyzje je określały) pod kątem oceny, czy przedmiot ochrony posiada rozpoznawalne granice w terenie i czy wiarygodny jest przekaz historyczny zawarty np. w układzie urbanistycznym. Dokonywano także oceny stanu zachowania wartości w poszczególnych grupach typologicznych obszarów:

- wartości historycznych – w zakresie stopnia zachowania nieprzekształconej autentycznej substancji, funkcji wewnątrz urbanistycznych/ruralistycznych i charakteru historycznej koncepcji przestrzennej,
- wartości artystycznych – w zakresie stopnia zachowania charakteru i zasad kompozycji z uwzględnieniem współczesnego zagospodarowania i zabudowy, np. po zniszczeniach wojennych, charakteru i typu rozplanowania historycznego, cech stylistycznych zabudowy i walorów krajobrazowych,
- wartości naukowych – w zakresie stopnia zachowania reprezentatywności obszaru dla regionu, epoki, stylu, a także miejsca związanego z wydarzeniami historycznymi.

Ocenię poddano również stan zachowania wszystkich elementów kompozycyjnych: elementów historycznego rozplanowania, tj. rysunku planu z okresu lokacji (sieć ulic, placów, dróg oraz parcelacji), historycznej zabudowy, jej autentycznej substancji i formy, usytuowanej według określonych zasad kompozycyjnych, tworzących wnętrza urbanistyczne/ruralistyczne, komponowanej zieleni itp., oraz ekspozycji zabytkowego obszaru, tj. istniejących panoram, dominant, akcentów kompozycyjno-architektonicznych i krajobrazowych.

Planowane jest przeniesienie wszystkich danych z wypełnionych ankiet weryfikacyjnych zabytków obszarowych do aplikacji stworzonej przez NID w geoprzestrzennej bazie danych, z możliwością ich udostępnienia wojewódzkim konserwatorom zabytków w celu zapoznania się i zainicjowania ewentualnych korekt decyzji posiadających wady formalnoprawne. Korekta ta mogłaby polegać np. na wskazaniu do skreślenia z rejestru zabytków części obszaru, który utracił wartości (proponycja takiego obszaru określona w ankiecie weryfikacyjnej w formie graficznej), i doprecyzowaniu granic zabytku pozostającego w tym rejestrze.

Dane dotyczące zabytków archeologicznych (księga rejestru C) przedstawione w raporcie, zebrane zostały w trakcie weryfikacji zabytków archeologicznych prowadzonej w latach 2009–2017. Weryfikację przeprowadzili pracownicy NID z oddziałów terenowych oraz dawnego Działu Archeologii (po reorganizacji struktury NID: Zespołu ds. Zabytków Archeologicznych, Zespołu ds. Ekspertyz i Analiz Zabytków Archeologicznych oraz Zespołu ds. Standardów Badań i Ochrony Dziedzictwa), a także wykonawcy zewnętrzni z instytucji badawczych i muzealnych, archeologicznych firm prywatnych oraz archeolodzy prowadzący samodzielną działalność. Weryfikacja początkowo objęła wyłącznie wpisy do 2010 r., a jej koniec przewidziany był na 2012 r. Jednak w związku z nierównomiernym rozpoczęciem i prowadzeniem prac w poszczególnych województwach – termin weryfikacji uległ wydłużeniu. Wydłużenie terminu prowadzenia prac pozwoliło jednocześnie na powiększenie zbioru weryfikowanych zabytków do wszystkich wpisów wykonanych do kwietnia 2016 r.

Weryfikacja wykonana została według jednolitego kwestionariusza, a pozyskane dane oraz uwagi zebrano w zestandaryzowanych ankietach weryfikacyjnych. Mimo to nie dało się uniknąć

wielu trudności opisowych, wynikających zarówno z różnorodnych zmiennych, jak i subiektywnej oceny poszczególnych osób wykonujących weryfikację. Niemniej jednak dostarczone dane – dzięki częściom opisowym ankiet weryfikacyjnych zawierających uzasadnienie przedstawianych ocen – pozwalają na dokonywanie analiz stanu zachowania zabytków zarówno dla poszczególnych powiatów, jak i całego województwa. Dane z ankiet zostały przeniesione do aplikacji stworzonej na potrzeby osadzenia ich w środowisku geoprzestrzennej bazy danych oraz dalszych analiz.

Proces weryfikacji dla każdego zabytku składał się z dwóch części: gabinetowej oraz terenowej. Etap gabinetowy polegał na kwerendzie obejmującej analizę zapisów zawartych w decyzjach odnoszących się do zabytków archeologicznych, informacji zawartych w dokumentacji ewidencyjnej i badań archeologicznych, teczках konserwatorskich zabytków przechowywanych w wojewódzkich urzędach ochrony zabytków, literaturze naukowej, dostępnych materiałach kartograficznych współczesnych i archiwalnych, zdjęciach lotniczych, satelitarnych oraz danych lotniczego skaningu laserowego (ALS – Airborne Laser Scanning) z projektu Informatycznego Systemu Osłony Kraju. Punktem wyjściowym były dane zawarte w krajowym rejestrze zabytków, ewidencji zabytków oraz bazy wykorzystujące środowisko systemu informacji przestrzennej (GIS – Geographic Information System), stworzone na ich podstawie.

W wyniku prac gabinetowych rozpoznane zostały kwestie dotyczące poprawności i kompletności poszczególnych decyzji i orzeczeń o uznaniu za zabytek, a także przedmiotu i granic ochrony oraz lokalizacji, powierzchni, formy własności i aktualnej przynależności administracyjnej zabytku. Na tym etapie stwierdzano istnienie załączników formalnych i nieformalnych do decyzji, a także potencjalną niezgodność między danymi zawartymi w decyzji i dokumentacji ewidencyjnej, archiwaliach, literaturze oraz dostępnych materiałach kartograficznych. W prowadzonej analizie uwzględniano istniejącą dokumentację administracyjną i konserwatorską (w tym mapy sytuacyjno-wysokościowe, modele 3D oraz fotografie lotnicze). Ważnym aspektem było również prześledzenie historii zabytku, historii badań na nim, w tym ustalenie stopnia przebadania stanowiska i odniesienie wyników tych badań do potrzeby zmiany przedmiotu i granic ochrony, a także uzyskanie danych o powiązaniu z innym zabytkiem (np. w obrębie skupisk osadniczych) i informacji o innych formach ochrony. Na podstawie analizy zebranych informacji wskazano również na ewentualną potrzebę aktualizacji danych administracyjnych.

Etap terenowy polegał na wizytacji miejsc wskazanych w decyzjach i ich otoczenia, a w przypadku błędnego określenia lokalizacji w sentencjach lub w załącznikach graficznych decyzji – także odnalezieniu miejsc rzeczywistego położenia zabytku. Tym samym w terenie oceniano poprawność merytoryczną zakresu ochrony: zgodność lokalizacji z decyzją i możliwość jej ustalenia, a także właściwe oznaczenie granic ochrony i potrzebę ich skorygowania. Dokonywano również oceny stanu zachowania zabytku, uwzględniając kwestie sposobu użytkowania terenu, zachowania formy terenowej i wartości krajobrazu kulturowego, częściowego lub całkowitego zniszczenia zabytku, występowania na powierzchni zabytków ruchomych i reliktywów obiektów nieruchomych widocznych na powierzchni, a także wskazywano występujące zagrożenia, jak rozorywanie, gospodarka leśna, działanie sił natury, inwestycje, wydobywanie kruszyw czy rabunek. Na tej podstawie w ankiecie zamieszczano uwagi dotyczące potrzeby działań konserwatorskich, oznakowania zabytku, zabezpieczenia i uzupełnienia ubytków w rzeźbie stanowiska,

odstąpienia jej przez oddrzewienie lub odkrzewienie oraz sugerowanej zmiany użytkowania terenu, niezbędnych badań ratowniczych czy propozycji objęcia go innymi formami ochrony, jak utworzenie parku kulturowego bądź uznanie za Pomnik Historii. W efekcie określana była zasadność wpisu w podziale na określone kategorie, ze szczególnym uwzględnieniem wpisów bardzo cennych, faktu częściowej utraty wartości zabytkowej, wpisów od początku wątpliwych oraz zabytków, które najprawdopodobniej utraciły posiadane wartości zabytkowe.

Weryfikacja pozwoliła na aktualizację danych krajowego rejestru zabytków oraz baz danych NID, a wyniki weryfikacji, poza wykorzystaniem w Raporcie, zostaną również przekazane odpowiednim wojewódzkim urzędom ochrony zabytków, jako podstawa do podejmowania czynności konserwatorskich. Jednocześnie nie zawsze była możliwość wykonywania weryfikacji terenowej o sprzyjającej porze roku i pogodzie, co odbijało się na możliwości ustalenia granic stanowisk archeologicznych, szczególnie na podstawie zasięgu występowania na powierzchni zabytków ruchomych. Wówczas w ankietach niezbędne było wskazanie potrzeby dodatkowej weryfikacji oraz wykonanie dokumentacji i ponownej weryfikacji w innym, sprzyjającym terminie.

Na podstawie danych weryfikacyjnych wydzielono grupy zabytków pod względem stanu zachowania:

- zabytki zachowane w dobrym stanie (stanowiska archeologiczne zasadnie wpisane do rejestru zabytków i niepodlegające znaczącym zagrożeniom, zachowane prawdopodobnie w całości oraz niewymagające zabiegów konserwatorskich),
- zabytki zagrożone (stanowiska archeologiczne, które zachowały wartości zabytkowe uzasadniające ich pozostawienie w rejestrze, jednak zagrożone częściową utratą wartości lub/oraz wymagające podjęcia zabiegów konserwatorskich, zabezpieczających bądź ratowniczych, także zabytki o częściowo utraconych wartościach, jednak w całości wpis pozostał zasadny nawet pomimo częściowych strat wartości zabytkowych),
- zabytki o utraconych wartościach i obiekty niezasadnie wpisane do rejestru (istniejące zabytki, które w wyniku częściowego zniszczenia najprawdopodobniej utraciły wartości zabytkowe w zakresie uzasadniającym pozostawanie w rejestrze zabytków, przez co wpis stał się niezasadny, lub obiekty, które nigdy nie posiadały wartości zabytkowych uzasadniających wpisanie do rejestru zabytków),
- zabytki nieistniejące (stanowiska archeologiczne, które najprawdopodobniej utraciły wartości zabytkowe i zostały w całości zniszczone, chociaż pierwotnie ich wpisanie do rejestru zabytków było zasadne),
- oraz jako odrębna grupa: obiekty, których nie można było poddać weryfikacji z różnych przyczyn niezależnych od weryfikujących (np. brak dostępu do zabytku) i nie udało się w sposób pewny potwierdzić istnienia zabytku w terenie, a co do których brak było wystarczających danych pozwalających określić zasadność wpisu (np. wyników wcześniej przeprowadzonych badań archeologicznych).

**PREZENTACJA ZASOBU
ZABYTKÓW WPISANYCH
DO REJESTRU**

III.

PREZENTACJA ZASOBU ZABYTKÓW WPISANYCH DO REJESTRU

1.

TŁO HISTORYCZNO-KULTUROWE

Nazwy Małopolska zaczęto używać w końcu XV w. Obszar dzisiejszego województwa (19 powiatów i 3 powiaty grodzkie) to ledwie zachodnia część rozległej krainy geograficzno-historycznej, której osią jest Wisła. Małopolska jest, obok Śląska, kolebką najstarszego osadnictwa pradziejowego w Polsce. Rozpoczyna się ono ok. 120 tysięcy lat temu od przybycia zbieracko-łowieckich gromad ludzkich, a kończy w V tysiącleciu p.n.e. W czasach młodszej epoki kamienia obszar dzisiejszego województwa, rozległe dorzecze górnej Wisły pokryte lessem, miał kluczowe znaczenie dla rozwoju społeczności rolniczych. Niebagatelną rolę odgrywały dostępność wody i obfitość fauny. Te same elementy kształtowały osadnictwo w epokach brązu i żelaza. Świadectwem zaawansowania sieci osadniczej są grodziska charakterystyczne dla zasobu zabytków archeologicznych regionu. Niektóre regiony miały walory szczególne, np. Wysoczyzna Wielicko-Gdowska, gdzie solonośne zasoby eksploatowano od początków neolitu.

We wczesnym średniowieczu kształtowały się słowiańskie organizmy plemienne. Znaleziiska archeologiczne, w korelacji z danymi historycznymi, pozwalają przypuszczać, że u zarania polskiej państwowości większa część Małopolski związana była z plemieniem Wiślan. Do IX w. istniało ich silne państwo, z ośrodkami w Wiślicy i Krakowie. Podporządkowanie Państwu Wielkomorawskiemu za czasów misji św. Metodego doprowadziło do chrztu wiślańskiego władcy (II połowa IX w.) i zapoczątkowało chrystianizację regionu.

Na początku X w. Małopolska przeszła w ręce czeskie, a ok. 990 została podporządkowana Mieszkowi I. Za pierwszych Piastów obejmowała ziemie krakowską i sandomierską. W tzw. testamencie Bolesława Krzywoustego z 1138 r. tworzyła trzon senioralnej dzielnicy Władysława II, a do początku XIII w. książę krakowski uważany był za seniora. W II połowie XII w. obejmowała swym zasięgiem kasztelanie oświęcimską, biecką, brzeską, bytomską, krakowską, sądecką i wojnicką. Po śmierci Leszka Białego przez kilkanaście lat Sandomierz i Kraków były oddzielone; połączone zostały ponownie przez Bolesława Wstydlwego w 1243 r. Do końca XIII w. ziemia krakowska (na skutek układów między książętami piastowskimi) utraciła terytoria kasztelanii bytomskiej, oświęcimskiej oraz tereny na zachód i południowy zachód od Tyńca i Krakowa. W latach 1291–1306 Małopolska znajdowała się pod panowaniem czeskim. Odbita przez Wła-

dysława Łokietka, stała się ośrodkiem unifikacji ziem polskich. W XIV w., w związku z zanikiem kasztelanii i nowym podziałem na powiaty sądowe, ziemia krakowska utraciła część terytorium kasztelanii brzeskiej i wojnickiej (m.in. z Tarnowem). W XV w. przyłączono do Małopolski księstwa oświęcimskie, siewierskie i zatorskie, a w XVI w. także województwa na ziemiach ruskich. W składzie Korony była najważniejszą z ziem. W tym kształcie województwo krakowskie funkcjonowało do pierwszego rozbioru Polski w 1772 r. i choć w ciągu kilku poprzedzających rozbiór stuleci zachodzi szereg ważnych, a nawet przełomowych i dramatycznych wydarzeń, jak wojny z Habsburgami i Szwedami, to granice ziemi krakowskiej zachowują trwałość i stabilność.

Kraków, który rozwinął się na obszarze krzyżowania się szlaków handlowych, to najbogatszy zespół obiektów zabytkowych w Polsce. Od średniowiecza aż do końca XVI w. Kraków był stolicą Polski i siedzibą królów, miejscem ich koronacji oraz główną nekropolią, ośrodkiem kultury, sztuki i nauki. Wielką rolę odgrywał uniwersytet kształtujący elitę kulturalną i naukową państwa.

Siła Krakowa sprawiła, że nie miał on regionalnego rywala. Z 61 miast w województwie niemal wszystkie to miasta średnie (Nowy Sącz, Olkusz, Tarnów, Zakopane) lub małe (Andrychów, Bochnia, Brzesko, Nowy Wiśnicz). Potężną siłę stanowiły za to żupy krakowskie – monarsze przedsiębiorstwo górnictwa od średniowiecza eksploatujące kopalnie soli w Wieliczce i Bochni, jeden z fundamentów finansowych królestwa.

Gęste osadnictwo wiejskie to wynik historycznie sporego zaludnienia, odróżniającego np. ziemię krakowską od obszarów Śląska Opolskiego i Śląska Raciborskiego. Na nie nakłada się dziedzictwo grup narodościowych i etnicznych, różniących się kulturą, tradycją, podstawami gospodarki, odrębnym charakterem budownictwa. Województwo jest obszarem najbardziej w Polsce zróżnicowanym pod względem etnograficznym. Wysoko ceniona jest kultura materialna, duchowa i społeczna Łemków oraz grup etnicznych – Pogórzeń, Górali Sądeckich, Krakowiaków Wschodnich i Zachodnich, Kliszczaków, Zagórzeń, Siewierzan, Grupy Świętokrzyskiej, Rzeszowiaków, Lachów Sądeckich, Lachów Limanowskich, Górali Łąckich, Górali Śląskich, Żywczaków, Górali Orawskich, Górali Podhalańskich, Górali Pienińskich, Górali Spiskich. Na dużym obszarze przetrwał strój ludowy (krakowski traktowany jako strój narodowy) i folklor. Niemal zniknęła, w wyniku niemieckiej eksterminacji podczas II wojny światowej, liczna kiedyś społeczność żydowska, której znakiem pozostaje Kazimierz, kiedyś odrębne miasto lokowane w 1335 r. przez Kazimierza Wielkiego (od końca XV w. dysponujące enklawą dla Żydów), dziś dzielnica Krakowa kojarzona z unikatowym zespołem judaistycznym, m.in. synagogami (w tym późnogotycka Stara Bożnica) i XVI-wiecznym cmentarzem Remuh.

Dopiero częściowy w 1772 r., a następnie całkowity rozkład, rozpad i rozbiór państwa w 1795 r. dokonują dzieła zniszczenia uformowanej przez wieki i sprawnie funkcjonującej przez wiele stuleci struktury terytorialnej. Podczas kongresu wiedeńskiego (1815 r.) dokonano kolejnego podziału ziem polskich. Powołano do życia Wolne Miasto Kraków (tzw. Rzeczpospolitą Krakowską), które pozostawało pod kontrolą trzech zaborców. Do Rzeczypospolitej włączono tereny położone na północ od Wisły, mniej więcej na linii Szczakowa – Nowa Góra – Zabierzów – Kościelnicki Potok. Reszta Małopolski na północ od Rzeczypospolitej Krakowskiej i od Wisły (po ujście Sanu i dalej na wschód) weszła w skład Królestwa Polskiego (zabór rosyjski), a na południe od Wisły – w skład Austrii. W 1867 r., już po rozpadzie pierwotnej struktury monarchii

austruckiej i utworzeniu Austro-Węgier, miała miejsce reforma administracyjno-terytorialna Galicji, na której skorzystała część ośrodków miejskich.

W XX w. rozwój gospodarczy Małopolski toczył się rytmem zbieżnym z resztą kraju. W 1918 r. Polska odzyskała niepodległość i cały teren Małopolski znalazł się w granicach odrodzonego państwa polskiego. Rozpad Austro-Węgier w 1918 r. sprawił, że część Spisza i Orawy stały się przedmiotem międzynarodowego sporu. Podhale znalazło się w granicach Rzeczypospolitej, natomiast Górna Orawa i Zamagurze Spiskie w granicach Republiki Czechosłowackiej. W 1920 r. Polsce przyznano część Zamagurza Spiskiego oraz północny skrawek Górnej Orawy. Faktyczne przyłączenie Orawy do Polski – wynik działań m.in. Rady Narodowej Polskiej – nastąpiło w 1924 r.

W czasie II wojny światowej część ziem Małopolski włączono do Rzeszy; w Oświęcimiu Niemcy uruchomili obóz zagłady Auschwitz-Birkenau. Kraków został stolicą okupacyjnego Generalnego Gubernatorstwa. W końcu lat 40. rozpoczęto budowę kombinatu w Nowej Hucie oraz innych zakładów przemysłowych, co wpłynęło niekorzystnie na stan obiektów zabytkowych w Krakowie. By przeciwdziałać zaniedbaniom, w 1978 r. powstał Społeczny Komitet Odnowy Zabytków Krakowa. Do 1975 r. historyczna ziemia krakowska, wyznaczona granicą ówczesnego województwa krakowskiego, stanowiła spójny obszar. Rok 1975, po nowym podziale administracyjnym kraju, przyniósł podział ziemi krakowskiej, niczym nieuzasadniony, dzieląc ją pomiędzy 8 województw. Wyznaczniki tożsamości kulturowej, jak regiony etnograficzne, charakter i forma budownictwa, sztuka itd., nie zostały wzięte pod uwagę. Najjaskrawszym tego przykładem było włączenie powiatów chrzanowskiego i olkuskiego do województwa katowickiego oraz ziemi żywieckiej do województwa bielsko-bialskiego, z którymi te tereny nigdy nie miały związku historycznego, a tym bardziej kulturowego. Po 1989 r. nastąpiła kolejna fala inwestycji, a zapanowanie nad nią i ograniczenie szkód wyrządzanych w krajobrazie kulturowym jest wspólnym zadaniem władz państwowych i samorządowych. Kolejna reforma podziału administracyjnego i struktury samorządu terytorialnego, która wprowadziła obecny, trójstopniowy, podział administracyjny kraju, weszła w życie 1 stycznia 1999 r. W wyniku zmian powstało województwo małopolskie w przybliżeniu odpowiadające dawnemu, dużemu województwu krakowskiemu. Zauważalnym brakiem jest nieobecność w granicach regionu Żywiecczyzny. W pierwszej redakcji granic województwa w granicach Małopolski znalazł się Sławków, jednak finalnie, zgodnie z wolą części mieszkańców, został przyłączony do województwa śląskiego. W obecnym województwie małopolskim znajdują się 3 miasta na prawach powiatów (Kraków, Nowy Sącz, Tarnów) oraz 19 powiatów i 182 gminy.

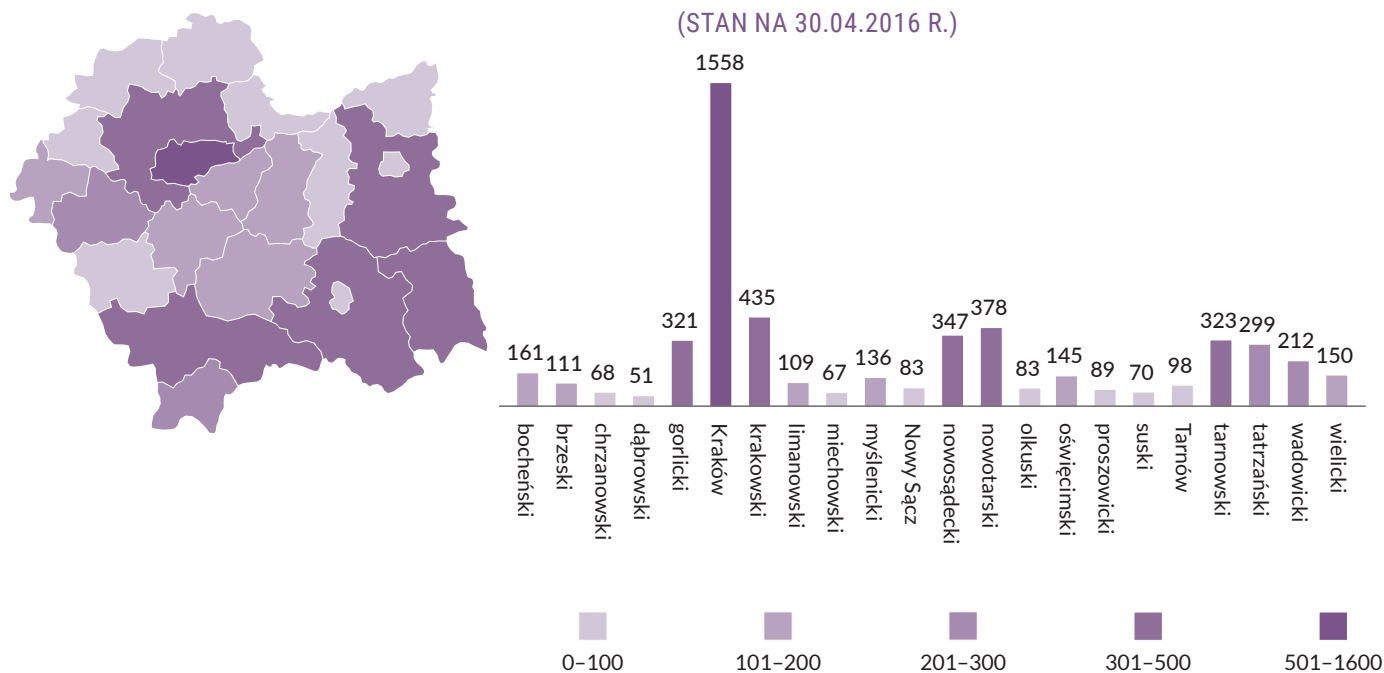
Atutem województwa jest zróżnicowany krajobraz. Od południa naturalną granicę stanowi łańcuch Karpat – Tatry i Podhale, otoczone sfałowaniem Beskidów i Gorców. Na północ od Beskidów rozciąga się pas Pogórza Karpackiego, łagodnych wzgórz o wysokości do 400 m n.p.m., pociętych dolinami górskich rzek. Niemal niepostrzeżenie łączą się one z wyżynami Śląsko-Krakowską i Małopolską. Ponad płaską powierzchnią Wyżyny Krakowsko-Częstochowskiej wznoszą się ostańcowe skałki wapienne.

2.

PREZENTACJA ZABYTEKÓW NIERUCHOMYCH NA TERENIE WOJEWÓDZTWA

Historyczna ziemia krakowska dzieli się na historyczne powiaty: biecki, krakowski, Książ Wielki, lelowski, pilzneński, proszowicki, sądecki, śląski oraz historyczne regiony: Orawa, Podhale i Spisz. Każdy z tych obszarów zachowuje odrębność wynikającą z historii i tradycji miejsca. Teren województwa nie jest równomiernie nasycony obiektami zabytkowymi. W oczywisty sposób na czoło wybija się Kraków i region wokół niego. Południowa część województwa to królestwo architektury drewnianej, strefa centralna – wzdłuż pradawnych szlaków handlowych – to miasta i miasteczka o długich tradycjach kupieckich, północ – obszary wiejskie, z dominantami kościołów i kępami zieleni otaczającymi dawne rezydencje ziemiańskie. Każdy region ma swoją specyfikę. Obiektami typowymi dla Nowosądeckizny są drewniane kościoły i cerkwie. Jura Krakowsko-Częstochowska nasycona jest ruinami zamków. Dla Podhala, Spisza i Orawy charakterystyczna jest zabudowa drewniana mieszkalna i gospodarcza, a dla obszarów oświęcimskiego i wadowickiego – zespoły rezydencjonalne z folwarkami. Dla obszaru historycznego powiatu bieckiego charakterystycznym układem ruralistycznym jest wieś łańcuchówka, z wtórnie powstałymi przysiółkami. Układy urbanistyczne zachowane w swej formie historycznej, z częściowymi przekształceniami to miasta Biecz, Ciężkowice i Gorlice. Dla powiatu krakowskiego charakterystycznymi układami ruralistycznymi są wsie łańcuchówki z przysiółkami i wielodrożnice w części południowej, w części północnej również ulicówki i wsie w typie nawsiowym.

OBIEKTY WPISANE DO REJESTRU ZABYTEKÓW NIERUCHOMYCH W PODZIALE TERYTORIALNYM
(STAN NA 30.04.2016 R.)

Na terenie województwa do rejestru zabytków nieruchomości wpisanych jest 5299 obiektów, co stanowi 7,485% obiektów wpisanych do rejestru w skali kraju. Obszar województwa nie jest jednak jednolity pod względem rozmieszczenia obiektów wpisanych do rejestru. Najbardziej nasycony obiektami jest powiat krakowski grodzki – miasto Kraków (1558), najmniej obiektów występuje w powiecie dąbrowskim (51). Dominacja Krakowa w regionie nie dziwi, to największy zespół obiektów zabytkowych w Polsce. Pierwotny ośrodek osadnictwa stanowił Wawel, którego przedromańskie budowle kamienne (np. rotunda Najświętszej Marii Panny) pochodzą z X w. W XI w. istniał tu murowany gród romański, stawiano kolejne katedry: św. Gereona (1020 r.) i tzw. hermanowską (1090 r.). Rozwijały się zespoły osiedleńcze pod Wawelem (np. Gródek i Okół), powstawały monumentalne budowle romańskie (np. kościół św. Andrzeja, przełom XI i XII w.). Wzdłuż traktu ku północy rozwinęły się osady z własnymi kościołami (np. Mariackim, 1226 r.) oraz klasztorami Dominikanów (1222 r.) i Franciszkanów (1237 r.). Rozwój Krakowa został zahamowany po najeździe Tatarów (1241 r.), ale w 1257 r. ks. Bolesław Wstydlivy wydał dlań przywilej lokacyjny. Miasto otrzymało regularny plan szachownicowy, którego ośrodek stanowił obszerny (do dziś istniejący) kwadratowy rynek o wymiarach 200 x 200 m. Mury miejskie, których wznoszenie rozpoczęto w końcu XIII w., w ciągu XIV w. zostały uformowane w pełnym obwodzie, a w XV w. wzmocnione murem zewnętrznym z jednoczesną modyfikacją urządzeń obronnych (Barbakan). W XIV–XV w. wykształcił się stopniowo cały kompleks zabudowań uniwersyteckich z głównym gmachem Collegium Maius. Okres rozkwitu miasta trwał w XVI i w I połowie XVII w., w dobie renesansu i wczesnego baroku. Renesans przyniósł przede wszystkim budowę nowej rezydencji królewskiej (lata 1507–1536), z dziedzińcem arkadowym i znakomitym wystrojem rzeźbiarskim (Bartolomeo Berrecci, Benedykt Sandomierzanin), a także kaplicy Zygmuntowskiej, nekropolii ostatnich Jagiellonów. Na przełomie XVI i XVII w. Zygmunt III Waza przeniósł stolicę kraju do Warszawy. Mimo to wcześniej pojawił się tu barok, którego rozwój zapoczątkował kościół św. Piotra i Pawła (1596 r.). Mimo stagnacji, spowodowanej najazdem szwedzkim w 1655 r., na terenie Krakowa i Kazimierza powstały w II połowie XVII w. oraz w pierwszej ćwierci XVIII w. liczne budowle barokowe, tak sakralne, jak i świeckie (np. kościół św. Anny, 1689–1703). W 1792 r. połączono dawne miasta i przedmieścia w jeden organizm. W okresie Rzeczypospolitej Krakowskiej (lata 1815–1846) nastąpiło ożywienie gospodarcze. Wydarzeniem znaczącym było założenie w latach 1821–1827 Plant, ogrodu biegnącego wokół miasta w miejscu rozebranych murów obronnych i zasypanych fos. Po zagarnięciu miasta przez Austrię powstała Twierdza Kraków z licznymi fortami, szanćcami i bateriami. Odbudowa po pożarze (1850 r.) i rozbudowa twierdzy przyniosły okres prosperity. Powstało wiele nowych, monumentalnych gmachów publicznych w duchu historyzmu (np. Akademia Sztuk Pięknych, 1879 r., Teatr Miejski im. J. Słowackiego, lata 1891–1893). Niejako równolegle, obok realizacji w duchu historyzmu, na przełomie XIX i XX w. pojawiły się nieliczne, ale na ogół wysokiej klasy, dzieła secesyjne (np. Pałac Sztuki, 1901 r.). W latach międzywojennych nowe budowle ukształtowała miejscowa odmiana modernizmu określana mianem szkoły krakowskiej. Gwałtowna rozbudowa miasta nastąpiła w latach 1945–1975, wraz z utworzeniem na gruntach wsi sąsiadujących z Krakowem kombinatu metalurgicznego i miasta Nowa Huta, które z czasem zostało przekształcone w dzielnicę Krakowa.

Wielką wartość historyczną i zabytkowo-kulturową zachowały małopolskie miasta i miasteczka. Układy urbanistyczne zachowane w swej historycznej formie to miasta Bochnia, Dobczyce, Kalwaria Zebrzydowska, Kraków, Krzeszowice, Lanckorona, Myślenice, Niepołomice, Olkusz, Rabka – uzdrowisko, Skała, Skawina, Szczyrzyc, Wieliczka i Nowy Wiśnicz. Ochronę ich układu stanowią wpisy obszarowe, podobnie jak w przypadku układów ruralistycznych. Na terenie województwa małopolskiego rejestrem zabytków objęto 49 obiektów obszarowych, co stanowi 5% zasobu kraju. Na terenie województwa znajduje się 38 zabytkowych układów urbanistycznych (2 decyzje podwójne), 3 ruralistyczne (wsie Bartne, Biesiadki i Chochołów), 6 zespołów zabudowy (Kraków – Wzgórze Wawelskie i teren dawnego osiedla robotniczego Modrzejówka; zabudowa śródmieścia miasteczka Lipnica Murowana; Nowy Sącz – stara kolonia kolejowa; Rabka – osiedle Mlekodajówka; Zakopane – wschodnia część ulicy Kościeliskiej) oraz 2 krajobrazy kulturowe. Najwięcej do rejestru zabytków wpisano układów urbanistycznych, najmniej zaś krajobrazów kulturowych (Kraków – Planty; Poręba Żegoty – krajobraz kulturowy południowej części wsi). Wybija się rzecz jasna Kraków z racji swej skali i znaczenia.

Ogólnopolska ranga Krakowa jako stolicy państwa rzutowała na sieć osadniczą i rozmieszczenie obiektów rezydencjonalnych. W skład tej grupy wchodzi 22 zamki, m.in. w Wieliczce (XIII–XIX w.), Czorsztynie (koniec XIII w.), Pieskowej Skale (połowa XIV w.), Rudnie (zamek Tenczyn, połowa XIV w.), Ojcowie (XIV w.), Niedzicy (XIV w.), Dębnie (lata 1470–1480), Nowym Wiśniczu (początek XVI w.) i Niepołomicach (XVI w.); pałace, m.in. Zator (1455 r.), Balice (I połowa XVI w. i początek XIX w.), Książ Wielki (lata 1585–1595), Polanka Wielka (1769 r.), Igołomia (XVIII/XIX w.), Osiek (koniec XVIII i XIX w.), Pławowice (1804 r.), Młoszowa (1809 r.), Krzeszowice (stary pałac z ok. 1830, nowy pałac z lat 1850–1857) i Paszkówka (1860 r.); dwory, m.in. Frydman (XVI/XVII w.), Stryszów (I połowa XVII w.), drewniany dwór w Laskowej (XVII w.), drewniany dwór w Goszycach (XVII/XVIII w.), drewniany dwór w Raciechowicach (1760 r.), Modlnica (XVIII w.), Bolechowice (koniec XVIII w.), Głanów (koniec XVIII w.), Mogilany (koniec XVIII w.), Gorzeń Górny (I połowa XIX w.) i Grodkowice (1902 r.), a także pozostałości zespołów dworskich w postaci dawnych zabudowań folwarcznych. Wartość zespołów rezydencjonalnych jest różna. Powstały od XVI do początku XX w. Ewidencją objęto również te zespoły, które dziś nie posiadają wyraźnych cech stylowych w wyniku kolejnych przekształceń, jednakże posadowione są w miejscach obiektów starszych, których relikty ujawniają się w trakcie badań architektonicznych i prac remontowych. Niemal przy każdym zespole rezydencjonalnym zachowały się zespoły zieleni – parki i ogrody. Niektóre przetrwały w prawie niezmiennym układzie, jednak w większości z nich dyspozycja przestrzenna została przekształcona.

Z uwagi na czas powstania, wartości stylowe oraz historyczne do szczególnie cennych budowli sakralnych należą zespoły kościelne i klasztorne: od romańskich po klasycystyczne, m.in. w Alwerni, Bieczu, Bochni, Bolechowicach, Czernej, Dobczycach, Grodzisku, Hebdowie, Imbramowicach, Jangrocie, Jerzmanowicach, Kętach, Koniuszy, Kościelcu, Luborzycy, Miechowie, Niepołomicach, Olkuszu, Prandocinie, Raciborowicach, Rudawie, Staniątkach, Starym Sączu, Szczepanowie, Szczyrzycu, Tuchowie, Wieliczce, Wadowicach, Nowym Wiśniczu i Wysocicach. Unikalne wartości kulturowe prezentują kościoły drewniane. W tej grupie do wybitnie cennych należą m.in. kościoły w Dębnie Podhalańskim (XV w.), Grywałdzie (XV w.), Lipnicy

**OBIEKTY WPISANE DO REJESTRU ZABYTKÓW NIERUCHOMYCH W PODZIALE WG CHRONOLOGII
Z WYŁĄCZENIEM UKŁADÓW URBANISTYCZNYCH (STAN NA 30.04.2016 R.)**

Powiat	Do poł. XIII w.	Poł. XIII- XV w.	XVI-XVIII w.	XIX w.	XX w.	Brak danych	Razem obiektów
Bocheński	1	6	60	61	23	7	158
Brzeski	0	14	26	38	24	6	108
Chrzanowski	1	2	20	40	3	0	66
Dąbrowski	0	0	18	13	14	6	51
Gorlicki	0	13	64	83	133	25	318
Kraków	32	290	302	548	350	25	1547
Krakowski	3	19	135	214	52	11	434
Limanowski	7	1	32	24	38	7	109
Miechowski	1	10	29	13	7	6	66
Myslenicki	3	3	41	60	23	4	134
Nowy Sącz	0	6	12	34	27	1	80
Nowosądecki	1	13	140	134	50	6	344
Nowotarski	0	16	52	205	94	9	376
Olkuski	0	6	41	26	6	1	80
Oświęcimski	0	10	39	71	14	7	141
Proszowicki	3	6	30	35	11	3	88
Suski	0	0	28	26	9	6	69
Tarnów	0	13	27	26	28	1	95
Tarnowski	0	10	56	81	148	23	318
Tatrzański	0	0	6	65	146	80	297
Wadowicki	1	3	88	100	15	1	208
Wielicki	2	10	38	71	27	1	149
Województwo	55	451	1284	1968	1242	236	5236
Polska (całość zasobu rejestru zabytków)	450	3950	16625	30812	13947	4025	69809
Udział woj. w kraju (%)	12,22%	11,42%	7,72%	6,39%	8,91%	5,86%	7,50%

Murowanej (XV w.), Łopusznej (XV/XVI w.), Woli Radziszowskiej (XV/XVI w.), Binarowej (ok. 1500 r.), Sękowej (XVI w.), Raclawicach Olkuskich (XVI w.), Paczółtowicach (XVI w.), Czulicach (XVI w.), Modlnicy (XVI-XIX w.), Wieliczce (XVI-XIX w.), Orawce (XVII w.), Szalowej (XVII w.), Iwanowicach (XVIII w.), Lachowicach (XVIII w.) i Więctawicach (XVIII w.). Wśród zabytkowych cerkwi na szczególną uwagę zasługują: Powroźnik (XVII w.), Kwiatów (XVII w.), Owczary (XVII w.), Brunary Wyżne (XVIII-XIX w.), Andrzejówka (XVIII w.), Hańczowa (XVIII w.), Binczarowa (1760), Uście Gorlickie (1786), Wojkowa (1790), Wysowa (1799), Kunkowa (XIX w.), Milik (1813), Królowa Górna (1814), Ropica Górna (1819), Jastrzębik (1837), Skwirtne (1837), Wierchomla Wielka (1841), Bartne (1842), Berest (1842), Leluchów (1861), Dubne (1863) i Złockie (1873). Zachowało się także kilka znakomitych zespołów ruralistycznych, których powszechnie rozpoznawalnym reprezentantem jest podhalański Chochołów. Specyficznym zabytkiem jest zespół ształasów pasterskich w Jurgowie. Dopełnieniem budownictwa drewnianego zachowanego *in situ* są skanseny i placówki muzealne.

Charakterystyczne dla województwa są zespoły architektury uzdrowskiej. Na czoło wysuwa się Zakopane, gdzie powstał słynny styl zakopiański propagowany przez Stanisława

**OBIEKTY WPISANE DO REJESTRU ZABYTKÓW NIERUCHOMYCH W PODZIALE WG MATERIAŁU/KONSTRUKCJI
(STAN NA 30.04.2016 R.)**

Powiat	Drewniane		Murowane		Ziemne	Glinobitka	Ruda darniowa	Betonowe	Metalowe	Brak danych	Razem
	wieńcowa/ inna	szkieletowe	ceglane	kamiennie							
Bocheński	46	0	69	0	0	0	0	0	0	2	117
Brzeski	21	0	52	3	0	0	0	0	0	0	76
Chrzanowski	4	0	44	7	0	0	0	0	0	1	56
Dąbrowski	7	0	24	0	2	0	0	0	0	2	35
Gorlicki	92	0	85	11	0	0	0	0	0	4	192
Kraków	35	4	1396	14	4	0	0	2	3	13	1471
Krakowski	57	0	271	9	0	0	0	0	0	3	340
Limanowski	38	0	31	2	0	0	0	0	0	2	73
Miechowski	12	0	36	0	1	0	0	0	0	1	50
Myślenicki	27	0	72	2	0	0	0	0	0	1	102
Nowy Sącz	4	0	63	0	0	0	0	0	0	0	67
Nowosądecki	116	1	160	3	0	0	0	0	0	4	284
Nowotarski	246	4	91	5	0	0	0	0	0	0	346
Olkuski	8	0	58	2	0	0	0	0	0	2	70
Oświęcimski	17	0	82	0	0	0	0	0	0	7	106
Proszowicki	14	0	50	0	0	0	0	0	0	0	64
Suski	24	0	28	4	0	0	0	0	0	0	56
Tarnów	3	0	77	0	0	0	0	0	0	2	82
Tarnowski	27	0	137	4	0	0	0	4	0	14	186
Tatrzański	210	0	19	3	0	0	0	0	0	48	280
Wadowicki	27	0	135	3	0	0	0	0	1	1	167
Wielicki	15	0	102	0	0	0	0	0	0	1	118
Województwo	1050	9	3082	72	7	0	0	6	4	108	4338
Polska (całość zasobu rejestru zabytków)	5251	1041	47924	1805	185	11	5	305	180	851	57558
Udział woj. w kraju (%)	20,00%	0,86%	6,43%	3,99%	3,78%	0,00%	0,00%	1,97%	2,22%	12,69%	7,54%

Witkiewicza. Uwagę zwraca zrewitalizowana Szczawnica – uzdrowisko rozwinięte w XIX w., z liczną zabudową zdrojową z willami i pensjonatami w stylu tyrolskim, oraz Krynica – łącząca harmonijnie XIX-wieczną zabudowę zdrojową z modernistycznymi sanatoriami i obiektami balneologicznymi. Wśród miejsc o charakterze uzdrowiskowym wymienić trzeba także Muszynę, Ojców, Rabkę-Zdój i Żegiestów. Swoszowice, uzdrowisko znane od XV w. ze źródeł siarczanych, wchłonął Kraków.

Zabytki techniki to przede wszystkim kopalnie soli w Wieliczce i Bochni działające nieprzerwanie od XIII do XX w., dziś cenione obiekty muzealne. W krajobrazie charakterystyczne są XIX-wieczne dworce kolejowe, np. w Andrychowie, Kocmyrzowie, Kościelcu, Krzeszowicach, Przepiszowie, Radziszowie, Regulicach, Suchej Beskidzkiej, Tarnowie, Wieliczce i Zakopanem. Wśród zespołów kolejowych wyróżnia się Nowy Sącz, gdzie okazały dworzec sąsiaduje z zabudową kolonii kolejowej (z własnym kościołem projektu Teodora Talowskiego). Inne

**OBIEKTY WPISANE DO REJESTRU ZABYTKÓW NIERUCHOMYCH W PODZIALE WG FUNKCJI PIERWOTNEJ
(STAN NA 30.04.2016 R.)**

Powiat	Urbanistyka	Sakralne	Obronne	Publiczne	Zamki	Rezydencjonalne	Zieleń	Folwarczne	Gospodarcze	Mieszkalne	Przemysłowe	Cmentarze	Inne	Razem
bocheński	3	52	2	8	1	9	13	4	5	31	1	28	4	161
brzeski	3	42	0	2	3	9	9	0	3	6	0	23	11	111
chrzanowski	2	16	0	1	1	3	7	4	4	8	3	3	16	68
dąbrowski	0	16	2	0	0	2	7	1	2	2	1	9	9	51
gorlicki	3	90	0	5	0	9	13	5	26	29	0	113	28	321
Kraków	11	127	46	199	1	54	65	47	42	845	41	11	69	1558
krakowski	1	96	7	11	5	56	81	79	9	43	1	13	33	435
limanowski	0	30	0	1	0	7	16	0	3	2	0	20	30	109
miechowski	1	27	0	1	0	8	10	0	0	5	0	6	9	67
myślenicki	2	34	1	6	2	13	21	10	4	22	1	11	9	136
Nowy Sącz	3	17	0	12	1	2	7	2	1	27	3	6	2	83
nowosądecki	3	100	3	17	3	10	18	1	36	94	1	42	19	347
nowotarski	2	54	0	14	4	6	9	16	54	158	8	21	32	378
olkuski	3	28	0	2	3	7	7	12	2	8	1	3	7	83
oświęcimski	4	34	0	3	1	13	18	14	13	7	6	17	15	145
proszowicki	1	36	0	0	0	13	21	8	1	3	0	3	3	89
suski	1	13	0	7	1	5	8	2	8	9	3	5	8	70
Tarnów	3	13	2	16	1	1	8	5	0	38	1	5	5	98
tarnowski	5	93	0	6	2	23	27	23	4	16	0	105	19	323
tatrzański	2	16	0	15	0	0	13	2	9	64	0	4	174	299
wadowicki	4	75	0	4	1	21	27	29	8	20	0	14	9	212
wielicki	1	26	2	13	1	18	25	18	3	25	5	6	7	150
Województwo	58	1035	65	343	31	289	430	282	237	1462	76	468	518	5294
Polska (całość zasobu rejestru zabytków)	1076	12890	1105	4706	405	4847	7449	5332	2336	19626	2482	4802	3829	70885
Udział woj. w kraju (%)	5,39%	8,03%	5,88%	7,29%	7,65%	5,96%	5,77%	5,29%	10,15%	7,45%	3,06%	9,75%	13,53%	7,47%

katégorie przemysłu i techniki reprezentują huta żelaza w Płokach z 1870 r., piecë wapieniczne w Płazie i w Nawojowej Górze z początku XX w. Wielką wartością historyczną prezentują łomy marmuru i warsztaty kamieniarskie w Dębniku z XVII w. (nieobjęte ochroną konserwatorską przez wpis do rejestru zabytków). Liczne są obiekty techniki ludowej, np. kuźnie, młyny, tartaki. Niezwykłym miejscem jest przyfabryczna enklawa Brzesko-Okocim, towarzysząca świetnie zachowanemu browarowi z XIX w. Kolonie robotnicze reprezentują zespoły: kolejowy w Nowym Sączu oraz górnicze w Bochni (Gorzków), Wieliczce i Brzeszczach. Istotnym przykładem historycznego miasta przemysłowego XX w. jest Nowa Huta, dzielnica Krakowa powstała w II połowie XX w.

Dzieła obronne to, prócz zamków, głównie zespoły fortyfikacji należących do Twierdzy Kraków. Części pierścienia twierdzy sięgają do wsi Bibice, Węgrzce i Zielonki, zachowały się forty, szańce, baterie itp. Z twierdzą wiążą się pośrednio charakterystyczne dla Małopolski cmenta-

rze żołnierskie z I wojny światowej. Zabytkowe cmentarze dzielą się na komunalne, parafialne, klasztorne, żydowskie, wojenne, epidemiczne. Nagrobki, niekiedy wspaniałe dzieła sztuki, pochodzą najczęściej z XIX w., bywają wkomponowane w zieleń o parkowym charakterze (cmentarz Rakowicki w Krakowie).

Wśród 5294 obiektów wpisanych do rejestru zabytków najliczniej występują budynki mieszkalne (1462) oraz zespoły sakralne (1035). Najmniej wpisanych jest zamków (31) i zespołów urbanistycznych (58). Najliczniejszą grupę zabytków rejestrowych stanowią obiekty murowane z cegły. Najwięcej z nich znajduje się w Krakowie, co jest uwarunkowane historycznie i związane ze stołecznością miasta. Budowle kamienne są wyraźnie rzadsze, a w 8 powiatach w ogóle ich nie odnotowano. Aż 1050 obiektów jest konstrukcji drewnianej – wieńcowej, co stanowi 20,00% zasobu w skali kraju. Najwięcej obiektów o tej konstrukcji znajduje się w powiatach nowotarskim i tatrzańskim, co wynika ze specyfiki regionu i lokalnej tradycji budowlanej. Konstrukcje innego typu – ziemne, betonowe, metalowe, szachulcowe – występują incydentalnie. Konstrukcje – glinobitka i ruda darniowa nie występują w ogóle. Najwięcej (1968) obiektów pochodzi z XIX w. (6,39% w skali kraju). Najwięcej znajduje się w Krakowie (548), co jest związane z wojewódzką stołecznością miasta. 1284 obiekty pochodzą z XVI–XVIII w. (7,72%). Najwięcej w Krakowie (302), najmniej w powiecie tatrzańskim (6), co jest związane z późniejszym osadnictwem. 1242 obiekty pochodzą z XX w. (8,91%). Najwięcej jest ich w Krakowie (350), najmniej w powiecie chrzanowskim (3), co jest efektem niewielkiego ruchu budowlanego na tym terenie w XX w. 451 obiektów wzniesiono od połowy XIII do końca XV w. (11,42%). Najwięcej znajduje się w Krakowie (290).

Liczba istniejących obiektów w poszczególnych kategoriach w żaden sposób nie przekłada się na dawny zasób, nie oddaje historycznych relacji poszczególnych typów zabudowy. Regularne pożary, ciężkie zimy, wichry, powodzie i osunięcia ziemi to ważniejsze przyczyny zmiany proporcji i struktury zabudowy. Przykładowo: dla obszarów karpaccich ciężką próbą była I wojna światowa, kiedy front austriacko-rosyjski kilkakrotnie przesunął się przez Małopolskę południowo-zachodnią i kilka tygodni utrzymywał się wzdłuż Wyżyny Krakowskiej. Ta sama wojna np. dla obszarów Żywca i Suchej nie miała większego znaczenia.

Małopolska ma również najwięcej w kraju zespołów i obiektów wpisanych na Listę światowego dziedzictwa UNESCO. Są to:

- Kraków w obrębie Plant ze wzgórzem wawelskim oraz dzielnicą Kazimierz ze Stradomiem. Pierwotny ośrodek osadnictwa stanowił Wawel. Rozwijały się zespoły osiedleńcze pod Wawelem (np. Okół, Gródek), powstawały monumentalne budowle romańskie (np. kościół św. Andrzeja). Wzdłuż traktu ku północy rozwinęły się osady z własnymi kościołami (np. Mariackim) oraz klasztorami Dominikanów i Franciszkanów. Rozwój Krakowa został zahamowany po najeździe Tatarów w 1241 r. Ale w 1257 r. ks. Bolesław Wstydlivy wydał dlań przywilej lokacyjny. Miasto otrzymało regularny plan szachownicowy, którego ośrodek stanowił obszerny (do dziś istniejący) kwadratowy rynek. Okres rozkwitu miasta trwał w XVI i w I połowie XVII w. Na przełomie XVI i XVII w. Zygmunt III Waza przeniósł stolicę kraju do Warszawy. Mimo to wcześniej pojawił się tu barok, którego rozwój zapoczątkował kościół św. Piotra i Pawła. Mimo stagnacji, spowodowanej najazdem szwedzkim w 1655,

na terenie Krakowa i Kazimierza powstały w II połowie XVII oraz w I ćwierci XVIII w. liczne budowle barokowe. W 1792 r. połączono dawne miasta i przedmieścia w jeden organizm.

- Kopalnie soli w Wieliczce i Bochni oraz zamek żupny w Wieliczce. Żupy krakowskie to państwowe przedsiębiorstwo górnictwa solnego. Jego rozwój rozpoczął się w połowie XIII w. wraz z odkryciem pokładów soli kamiennej w Małopolsce. Uporządkowanie przez Bolesława Wstydliwego stosunków własnościowych na terenie salin pozwoliło w przyszłości utworzyć monarsze przedsiębiorstwo na złożach bocheńsko-wielickich, zw. krakowskimi żupami solnymi. Salinami administrowali żupnicy. W 1368 r. Kazimierz Wielki wydał ordynację żupną, która normowała zasady funkcjonowania przedsiębiorstwa. Już w czasach przedpiastowskich eksploatowano tu solanki; od XI w. rozwijało się kopalnictwo soli, dzięki czemu w XIV w. Wieliczka stała się jednym z głównych miast górniczych w Polsce i Europie (prawa miejskie uzyskała przed 1290 r.). Od 1964 r. niektóre komory kopalni soli wykorzystuje się w celach leczniczych (terapia chorób układu oddechowego). Bochnia wzmiankowana była już w XII w. ośrodkiem wydobywania soli kamiennej – wcześniejszym od Wieliczki.
- Auschwitz-Birkenau – niemiecki nazistowski obóz koncentracyjny i zagłady (1940–1945). Największy hitlerowski obóz koncentracyjny i ośrodek masowej zagłady, zorganizowany na rozkaz Heinricha Himmlera w maju 1940 r. na Zasolu, przedmieściu Oświęcimia. W październiku 1941 r. został uzupełniony o podobóz Auschwitz II-Birkenau (Brzezinka), przeznaczony dla 200 tys. więźniów. Pierwsze transporty polskich więźniów politycznych zaczęły przybywać od połowy 1940 r. Obok Polaków, do Oświęcimia byli kierowani więźniowie z ok. 30 krajów, w tym szczególnie licznie jeńcy sowieccy, Cyganie, a przede wszystkim Żydzi. Dla Żydów z całej Europy stał się miejscem masowej eksterminacji, którą od września 1941 r. zaczęto przeprowadzać za pomocą cyklonu B. Byli wykorzystywani jako siła niewolnicza pracująca dla niemieckich koncernów produkujących na potrzeby wojny – IG Farben, Kruppa i in. Ogółem w wyniku wyniszczającej pracy, a przede wszystkim planowej eksterminacji, zamordowano nie mniej niż 1,2 mln więźniów, głównie Żydów. Wyzwalające obóz w styczniu 1945 r. wojska sowieckie zastały przy życiu 7,5 tys. więźniów.
- Kalwaria Zebrzydowska – krajobrazowy zespół manierystyczny parku pielgrzymkowego. W 1600 r. została tu założona (przez Mikołaja Zebrzydowskiego) pierwsza w Polsce kalwaria. W skład zespołu kalwaryjnego wchodzi bazylika Matki Boskiej Anielskiej oraz 41 kaplic kalwaryjnych. Kaplice są osnową dla tradycyjnych nabożeństw, zw. Drózkami Pana Jezusa, Drózkami Matki Bożej i Drózkami za Dusze Zmarłych oraz tłem dla Misterium Męki Pańskiej (odprawianego w Wielkim Tygodniu), a także Procesji Pogrzebu i Triumfu Najświętszej Marii Panny (w czasie odpustu Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny).
- Kościoły drewniane południowej Małopolski (Binarowa, Dębno, Lipnica Murowana, Sękowa, 2 inne są w województwie podkarpackim).
- Drewniane cerkwie w polskim i ukraińskim regionie Karpat (Brunary Wyżnie, Kwiatów, Owczary, Powroźnik, 4 inne są w województwie podkarpackim i 8 na Ukrainie).

Na terenie województwa znajduje się także 5 Pomników Historii, są to: Kopalnia Soli w Bochni, Kopalnia Soli w Wieliczce, Kraków – historyczny zespół miasta, teren historycznej bitwy raławickiej (w kwietniu 1794 r. rozegrała się tu największa bitwa powstania kościusz-

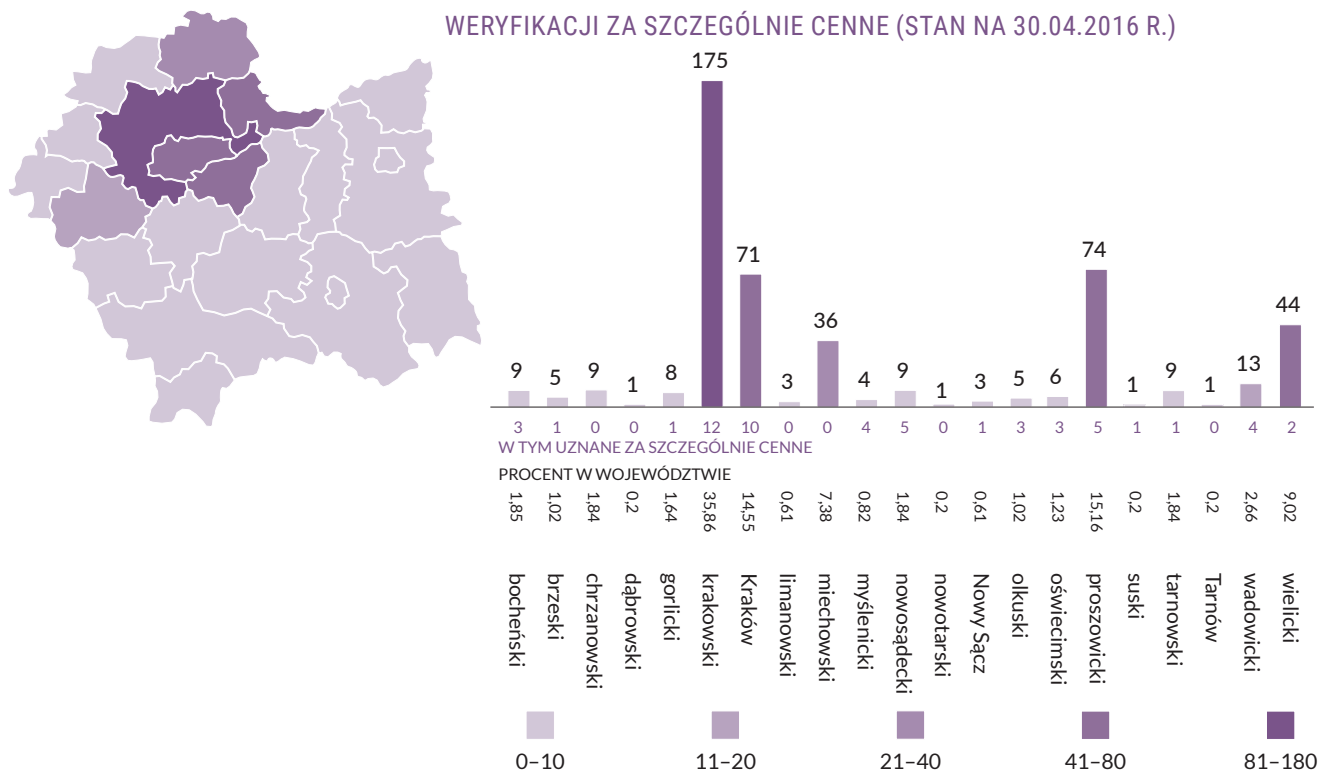
kowskiego; korpus rosyjski pod wodzą gen. Aleksandra Tormasowa liczył 3 tys. ludzi i 12 dział, Tadeusz Kościuszko miał pod swą komendą 4 tys. żołnierzy, 2 tys. kosynierów i 12 dział; piechurzy polscy, przy wsparciu artylerii, przebiegli 200–300 kroków i na wąskim odcinku uderzyli na Rosjan, z zaskoczenia zdobyli baterie wroga; podobny manewr udał się na prawym skrzydle Rosjan, co dało Kościuszce zwycięstwo, w dużej mierze taktyczne, propagandowe i moralne, ale nie otworzyło drogi do Warszawy), oraz Kalwaria Zebrzydowska – krajobrazowy zespół mianierystyczny parku pielgrzymkowego.

3.

PREZENTACJA ZABYTEKÓW ARCHEOLOGICZNYCH NA TERENIE WOJEWÓDZTWA

Teren województwa małopolskiego wyróżnia obfitość stanowisk archeologicznych pochodzących ze starszej epoki kamienia. Intensywność osadnictwa z tego okresu wynika z dogodnych warunków dla działalności osadniczej i produkcyjnej społeczeństw pierwotnych. Bezpieczne bytowanie zapewniały liczne jaskinie i schroniska skalne. Doniosłą rolę odgrywały również łatwe do eksploatacji wychodnie krzemienia jurajskiego, doskonale nadającego się

LICZBA I PROCENT STANOWISK ARCHEOLOGICZNYCH WPISANYCH DO REJESTRU ZABYTEKÓW W PODZIALE NA POSZCZEGÓLNE POWIATY, Z WYODRĘBNIENIEM UZNANYCH W TRAKCIE WERYFIKACJI ZA SZCZEGÓLNIENIE CENNE (STAN NA 30.04.2016 R.)

LICZBA I PROCENT STANOWISK ARCHEOLOGICZNYCH WPISANYCH DO REJESTRU ZABYTKÓW W POSZCZEGÓLNYCH POWIATACH W PODZIALE WEDŁUG FUNKCJI PIERWOTNEJ Z UWZGLĘDNIENIEM KONIECZNOŚCI JEJ AKTUALIZACJI
(STAN NA 30.04.2017 R.)

Powiat	Funkcja																				Razem									
	obronna			obrzędowa			osadnicza/mieszkalna						sepulkralna				gospodarcza				miasta i podgrodzia z wyszczególnieniem składowych nieosadniczych: kościołów, cmentarzy, klasztorów, założeń obronnych lub innych relikwii architektury	stanowisko archeologiczne	liczba	procent						
	grodzisko	fortyfikacje	fortalicja	kościół, świątynia, kaplica	zespół klasztorny, eremicki	miejsce ofiarne	dwór	jaskinia	miasto	obozowisko	osada, wieś	schronisko skalne	zamek	grób		cmentarzysko płaskie		miejsce eksploatacji surowca	pracownie krzemieniarskie	kompleks osadniczy					kopiec, kopce					
														kurhanowy	kurhanowe ziemne	z grobami szkieletowymi	z grobami ziemnymi						ogólnie							
Bocheński	7	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0			0	0	0	0	0	0	0	9
Brzeski	1	0	0	0	0	0	0	0	0	3	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	5	1%	
Chrzanowski	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1	2	1	0	0	0	0	1	2	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	9	1,8%
Dąbrowski	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0,2%
Gorlicki	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	3	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	8	1,6%
Krakowski	5	0	0	0	0	0	0	46	0	0	82	26	1	1	0	0	0	5	1	7	0	0	0	0	0	1	175	36,1%		
Kraków	1	2	0	1	2	1	0	0	15	0	29	0	0	0	0	1	0	1	0	0	0	1	0	0	0	1	15	2	71	14,5%
Limanowski	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3	0,6%
Miechowski	3	0	0	0	0	0	1	0	0	0	23	0	1	2	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	5	0	0	36	7,1%	
Myślenicki	1	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	4	0,8%
Nowosądecki	7	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	9	1,8%
Nowotarski	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0,2%
Nowy Sącz	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3	0,6%
Olkuski	3	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	5	1%
Oświęcimski	4	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	6	1,2%
Proszowicki	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	65	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1	7	0	0	0	0	0	0	74	15,1%
Suski	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0,2%
Tarnowski	4	0	0	0	0	0	0	0	0	0	4	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	9	1,8%
Tarnów	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0,2%
Wadowicki	2	0	0	0	0	0	0	0	0	1	5	0	3	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0	13	1,8%
Wielicki	1	0	0	0	0	0	0	0	1	0	40	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	44	0,2%
Razem w województwie	44	2	1	1	2	1	1	47	17	2	262	27	10	3	2	1	1	18	2	9	1	14	15	4	487	2,6%				
Procent w województwie	9,4%	0,4%	0,2%	0,2%	0,4%	0,2%	0,2%	9,7%	3,5%	0,4%	53,8%	5,5%	2%	0,6%	0,4%	0,2%	0,2%	3,7%	0,4%	1,8%	0,2%	2,8%	3%	0,8%	100%	9%				
Konieczność aktualizacji przedmiotu ochrony (liczba)	15	2		1	2	1		12	15		56	1	4		1	1	1	3	1	3		1	15	4	139	100%				

do wytwarzania wszelkiego rodzaju narzędzi. Z kolei dla społeczeństw neolitycznych rozległe obszary lessowe sprzyjały rozwojowi osadnictwa. Atrakcyjność tego terenu podnosiły również występujące tu solonośne pokłady eksploatowane od początku neolitu. Również w epoce brązu i żelaza osadnictwo charakteryzuje się wysokim stopniem rozwoju cywilizacyjnego. Osadnictwo z okresu wczesnego średniowiecza i z czasów wczesnohistorycznych, stosunkowo słabo rozpoznane przez archeologów, nie wyróżnia się intensywnością procesów kolonizacyjnych. Na uwagę zasługują natomiast pozostałości po grodach powstałych i funkcjonujących w okresie plemiennym i wczesnopanństwowym. Grodziska o czytelnych i wyrazistych formach terenowych stanowią charakterystyczny element krajobrazu Małopolski. Jeśli chodzi

o chronologię, to stanowiska najwcześniejsze, datowane na starszą i środkową epokę kamienia, znajdują się głównie na obszarze Jury Krakowsko-Częstochowskiej i w dolinie Wisły; stanowiska z epok późniejszych (neolit, epoka brązu, żelaza, okres wczesnohistoryczny) występują na terenie całego województwa, przy czym są tu obszary szczególnie chętnie zasiedlane, jak np. Wyżyna Miechowska, Działy Proszowskie i Pogórze Wielickie. W czasach wczesnohistorycznych osadnictwo skupiało się wokół ośrodków grodowych.

Na obszarze województwa małopolskiego zinwentaryzowano 17 401 stanowisk archeologicznych. Większość z nich (blisko 11 tys.) to nieokreślone ślady pobytu ludzi w różnych okresach pradziejów; bliższych informacji na temat charakteru, chronologii i rzeczywistej wartości naukowej tych stanowisk mogą dostarczyć jedynie badania wykopaliskowe. Pozostałe stanowiska to w zdecydowanej większości pozostałości po osadach otwartych z różnych okresów pradziejów, od neolitu aż po wczesne średniowiecze (6056) i pozostałości po cmentarzyskach ciałopalnych i szkieletowych (210). Trzeba jednak wziąć pod uwagę fakt, że na niektórych terenach (np. na obszarach pokrytych glebami lessowymi) cmentarzyska z naturalnych przyczyn ujawniają się trudniej i jest bardzo prawdopodobne, że wiele spośród odkrytych tam stanowisk, zinterpretowanych jako osady otwarte, to w rzeczywistości pozostałości po cmentarzyskach, zwłaszcza ciałopalnych. Osobną grupę tworzą stanowiska o własnej formie krajobrazowej; zaliczane są tu grodziska, osady obronne (74), pozostałości po fortyfikacjach ziemnych (7), cmentarzyska kurhanowe, względnie pojedyncze kurhany (69). Można jeszcze wymienić stanowiska będące śladami miast wczesnośredniowiecznych (25), jaskinie ze stwierdzonymi śladami osadnictwa (97) i stanowiska produkcyjne, jak np. kopalnie (12).

Na wspomnianą ogólną liczbę stanowisk archeologicznych jedynie 488 jest wpisanych do rejestru zabytków. Za szczególnie cenne uznano 56 obiektów. Najwięcej jest ich w powiecie krakowskim (12) i w Krakowie (10). W powiatach chrzanowskim, dąbrowskim, limanowskim, miechowskim, nowotarskim i w Tarnowie nie wytypowano takich obiektów. Istnieje grupa stanowisk mających rangę Pomnika Historii (krakowskie Stare Miasto wraz z Podgórzem i Kazimierzem), które w części znajdują się również w granicach wpisu na Listę światowego dziedzictwa UNESCO – jednak ani we wpisie na Listę, ani w uzasadnieniu uznania za Pomnik Historii wartości archeologiczne nie są podkreślone.

Najwięcej wpisów (stan na 30 kwietnia 2016 r.) jest w powiatach krakowskim (175, co stanowi 35,86% zasobów województwa), proszowickim (74; 15,16%) i w Krakowie (71; 14,55%). Najmniej, bo po 1 obiekcie, jest w powiatach dąbrowskim, nowotarskim, suskim i w Tarnowie. Taka sytuacja odzwierciedla jednak nie tyle stan rzeczywisty, ile zaangażowanie służb konserwatorskich w ewidencjonowanie stanowisk archeologicznych na obszarach peryferyjnych względem Krakowa¹². Jest to też uwarunkowane w pierwszym rzędzie dostępnością

¹² W 1946 r. Ministerstwo Kultury i Sztuki przekazało Muzeum Archeologicznemu w Krakowie obowiązki konserwatora zabytków archeologicznych na miasto Kraków i województwo krakowskie. W 1991 r. na mocy znowelizowanej ustawy Wojewódzki Konserwator Zabytków w Krakowie przekazał Muzeum Archeologicznemu w Krakowie kompetencje Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków Archeologicznych na terenie Krakowa i województwa krakowskiego. Będąc umocowanym prawnie, Wojewódzki Konserwator Zabytków Archeologicznych mógł wpisywać do rejestru zabytków

**LICZBA I PROCENT STANOWISK ARCHEOLOGICZNYCH WPISANYCH DO REJESTRU ZABYTKÓW
W POSZCZEGÓLNYCH POWIATACH W ODNIESIENIU DO MOŻLIWOŚCI ICH IDENTYFIKACJI W TERENIE
(STAN NA 30.04.2016 R.)**

Powiat	Miejsce wskazane w decyzji zidentyfikowane w terenie		Stanowisko zidentyfikowane w terenie		Stanowisko niezidentyfikowane w terenie		W tym niezidentyfikowane w terenie, ponieważ prawdopodobnie nie istnieje		Razem
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba
Bocheński	8	80%	9	90%	1	10%	0	0%	10
Brzeski	5	100%	5	100%	0	0%	0	0%	5
Chrzanowski	9	100%	2	22,22%	0	0%	0	0%	9
Dąbrowski	0	0%	1	100%	0	0%	0	0%	1
Gorlicki	3	37,5%	6	75%	1	12,5%	0	0%	8
Krakowski	153	87,43%	155	88,57%	13	7,43%	0	0%	175
Kraków	68	95,77%	66	92,96%	4	5,63%	1	1,41%	71
Limanowski	3	100%	0	0%	0	0%	0	0%	3
Miechowski	33	91,67%	25	69,44%	5	13,89%	2	5,56%	36
Myślenicki	0	0%	4	100%	0	0%	0	0%	4
Nowosądecki	8	88,89%	7	77,78%	0	0%	0	0%	9
Nowotarski	1	100%	1	100%	0	0%	0	0%	1
Nowy Sącz	3	100%	1	33,33%	1	33,33%	0	0%	3
Olkuski	5	100%	5	100%	0	0%	0	0%	5
Oświęcimski	3	50%	4	66,67%	0	0%	0	0%	6
Proszowicki	68	91,89%	63	85,14%	3	4,05%	0	0%	74
Suski	1	100%	1	100%	0	0%	0	0%	1
Tarnowski	7	77,77%	3	33,33%	0	0%	0	0%	9
Tarnów	1	100%	1	100%	0	0%	0	0%	1
Wadowicki	9	69,23%	6	46,15%	0	0%	0	0%	13
Wielicki	39	88,64%	5	11,36%	2	4,55%	1	2,27%	44
Razem w województwie	427	87,5%	370	75,82%	30	6,15%	4	0,82	488

obszarów do badań. Tereny Jury oraz lessowych wyżyn w północnej i centralnej części województwa były nasycone osadnictwem pradziejowym, są też niezmiennie obszarem eksploatacji archeologicznych. Przykładowo duże nasycenie stanowisk w rejonie Kraków – Nowa Huta – Igołomia wynika z funkcjonowania ośrodka badawczego, którego prace zainicjowano przy okazji budowy Nowej Huty w latach 50. XX w. Lesistość powiatów w południowej części województwa oraz ich górski charakter współdecydują o dysproporcji ilości zarejestrowanych stanowisk archeologicznych. Trudno na takiej podstawie wskazać regiony szczególnie chętnie penetrowane i eksploatowane przez dawne społeczności. Można natomiast wskazać regiony o szczególnie bogatym zasobie zarejestrowanych obiektów archeologicznych w poszczególnych epokach. Dla epoki kamienia taki region uwidacznia się na terenie Jury Ojcowskiej, gdzie występują bardzo liczne jaskinie i schroniska skalne, wykorzystywane w celach

obiekty archeologiczne. W innych ówczesnych województwach wpisem do rejestru obiektów archeologicznych zajmował się Wojewódzki Konserwator Zabytków. Ujednoczenie sytuacji następowało stopniowo po reformie administracji w 1999 r.

**LICZBA I PROCENT STANOWISK ARCHEOLOGICZNYCH WPISANYCH DO REJESTRU ZABYTKÓW
W POSZCZEGÓLNYCH POWIATACH Z UWZGLĘDNIENIEM INFORMACJI OTRZYMANÝCH W TRAKCIE
WERYFIKACJI DOTYCZĄCYCH ZASADNOŚCI WPISU ORAZ LOKALIZACJI I GRANIC ZABYTKU PODANYCH
W DECYZJI (STAN NA 30.04.2016 R.)**

Powiat	Lokalizacja						Nieuzasadniony wpis w momencie jego powstania (zasadność wpisu wątpliwa)	
	zgodna z decyzją		niezgodna z decyzją (potrzeba poprawienia lokalizacji)		niemożliwa do ustalenia			
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
Bocheński	8	1,86%	2	14,29%	0	0,00%	0	0,00%
Brzeski	5	1,16%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Chrzanowski	9	2,09%	0	0,00%	2	7,41%	0	0,00%
Dąbrowski	1	0,23%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Gorlicki	7	1,63%	0	0,00%	1	3,70%	2	5,71%
Krakowski	149	34,65%	4	28,57%	10	37,04%	28	80,00%
Kraków	67	15,58%	0	0,00%	3	11,11%	0	0,00%
Limanowski	3	0,70%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Miechowski	32	7,44%	0	0,00%	5	18,52%	1	2,86%
Myslenicki	4	0,93%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Nowosądecki	9	2,09%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Nowotarski	1	0,23%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Nowy Sącz	3	0,70%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Olkuski	4	0,93%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Oświęcimski	4	0,93%	1	7,14%	0	0,00%	0	0,00%
Proszowicki	61	14,19%	5	35,71%	3	11,11%	2	5,71%
Suski	1	0,23%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Tarnowski	9	2,09%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Tarnów	1	0,23%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Wadowicki	12	2,79%	1	7,14%	0	0,00%	0	0,00%
Wielicki	40	9,30%	1	7,14%	3	11,11%	2	5,71%
Razem w województwie	430	88,11%	14	2,87%	27	5,53%	35	7,17%
Liczba stanowisk w województwie	488							

osadniczych przez ówczesne społeczności. Z drugiej strony na terenach odległych od działających w Krakowie instytucji archeologicznych i pozbawionych dynamicznie działających służb konserwatorskich do rejestru zabytków wpisano pojedyncze stanowiska – w powiatach dąbrowski (1), limanowski (3), nowotarski (1) i w Tarnowie (1).

Najwięcej wpisano do rejestru zabytków obiektów o funkcji osadniczej – osad-wsi – 235 (59 z nich wymaga aktualizacji danych). Wpisano 52 obiekty o funkcji obronnej – 47 grodzisk, gdzie 16 z nich wymaga aktualizacji danych; 3 fortyfikacje i 2 fortalicje, wszystkie wymagające aktualizacji. Z 45 jaskiń 8 wymaga aktualizacji danych. Najmniej wpisanych jest zespołów klasztornych – 1 w Krakowie. Wymaga on aktualizacji danych. Najwięcej osad-wsi wpisanych jest w powiatach krakowskim (80) i proszowickim (65). Obiekty te nie występują w powiatach dąbrowskim, limanowskim, nowosądeckim, nowotarskim, Nowym Sączu,

Granice ochrony									
oznaczone właściwie		nieokreślone		określone nieprecyzyjnie		określone, ale poprawność obecnie niemożliwa do zweryfikowania		określone niepoprawnie/ wymagają zmiany (rozszerzenia lub zawężenia)	
liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
3	3,33%	0	0,00%	5	3,13%	1	3,70%	2	1,16%
1	1,11%	0	0,00%	2	1,25%	0	0,00%	1	0,58%
0	0,00%	0	0,00%	3	1,88%	0	0,00%	2	1,16%
1	1,11%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
0	0,00%	0	0,00%	7	4,38%	1	3,70%	0	0,00%
9	10,00%	5	50,00%	56	35,00%	11	40,74%	71	41,28%
14	15,56%	1	10,00%	11	6,88%	3	11,11%	53	30,81%
0	0,00%	0	0,00%	3	1,88%	0	0,00%	0	0,00%
24	26,67%	0	0,00%	3	1,88%	3	11,11%	4	2,33%
0	0,00%	0	0,00%	4	2,50%	0	0,00%	0	0,00%
4	4,44%	0	0,00%	5	3,13%	0	0,00%	1	0,58%
0	0,00%	0	0,00%	1	0,63%	0	0,00%	0	0,00%
0	0,00%	2	20,00%	1	0,63%	0	0,00%	0	0,00%
2	2,22%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	2	1,16%
0	0,00%	0	0,00%	4	2,50%	2	7,41%	0	0,00%
26	28,89%	0	0,00%	1	0,63%	3	11,11%	34	19,77%
0	0,00%	0	0,00%	1	0,63%	0	0,00%	0	0,00%
2	2,22%	0	0,00%	7	4,38%	0	0,00%	1	0,58%
0	0,00%	0	0,00%	1	0,63%	0	0,00%	0	0,00%
1	1,11%	0	0,00%	12	7,50%	0	0,00%	0	0,00%
3	3,33%	2	20,00%	33	20,63%	3	11,11%	1	0,58%
90	18,44%	10	2,05%	160	32,79%	27	5,53%	172	35,25%

suskim i Tarnowie. Najwięcej grodzisk jest w powiatach bocheńskim (8), nowosądeckim (7) i krakowskim (6). Obiekty te nie występują w powiatach chrzanowskim, dąbrowskim i w Tarnowie. Należy zdawać sobie sprawę, że przytoczone dane w żadnym wypadku nie przystają do rzeczywistego zasobu dziedzictwa archeologicznego ujawnionego w wyniku nowszych badań (przykładowo powiat nowotarski) i dotychczas nieujawnionego. Przykładowo – prace badawcze podczas budowy autostrady A4 lub północnej obwodnicy Krakowa wykazały drastyczne różnice istniejącego rozpoznania i faktycznego nasycenia zabytkami archeologicznymi. Jednak wyniki tych działań ze względu na charakter prac ratowniczych nie znajdują odzwierciedlenia w rejestrze zabytków.

Nie wydaje się, aby rodzaj własności wpływał w sposób jednoznaczny na kondycję stanowisk. Wyjątek może stanowić tylko obszar Ojcowskiego Parku Narodowego. Znajdujące się

tam obiekty (głównie jaskinie) mają w ten sposób zapewnioną dodatkową ochronę. Większość obozowisk jaskiniowych wpisanych do rejestru jest położona właśnie w Ojcowskim Parku Narodowym lub na terenie parków krajobrazowych. Jaskinia Mamutowa jest intensywnie używana jako miejsce wspinaczkowe, co stanowi czynnik zagrożenia.

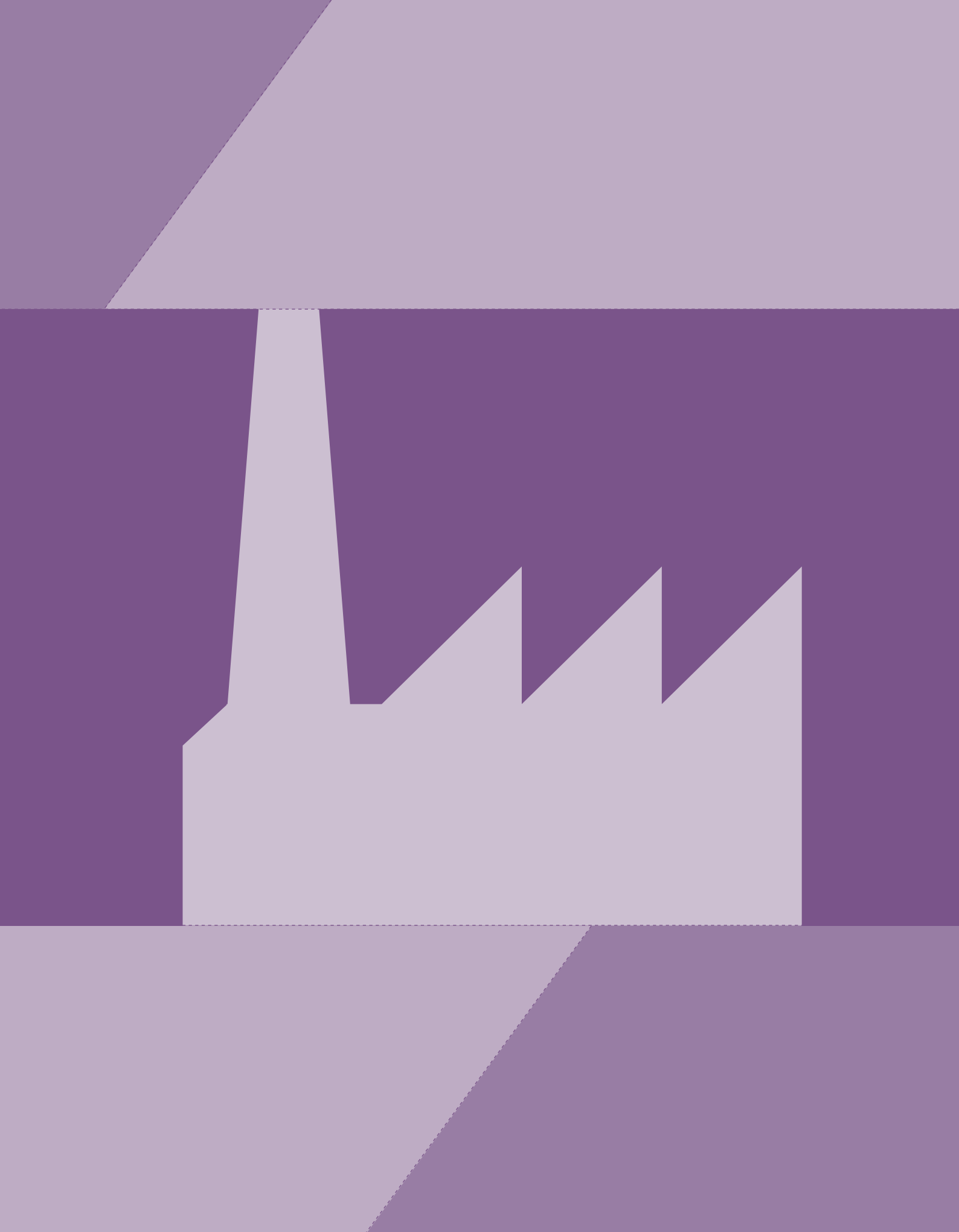
Zdecydowana większość obszarów, na których zlokalizowane są stanowiska, jest własnością prywatną. W przypadku stanowisk płaskich najczęściej są to działki rolne, powoduje to stopniowe niszczenie obiektów przez rozorywanie. Szczególnie dotyczy to nasypów kurhanów (np. Moczydło, decyzja 36 Aa; Pałecznicza, decyzja 64 Aa; Łapszów, decyzje 46 Aa i 47 Aa), a w skrajnym przypadku doprowadziło to do całkowitego zniwelowania nasypu (Przemysłów, decyzja 56 Aa). W wielu przypadkach postulowano rozszerzenie granic ochrony. Jednak forma własności nie ma większego wpływu na stan zachowania stanowisk. W granicach Krakowa stan własnościowy obiektów wpisanych do rejestru jest bardzo zróżnicowany. Stanowiska poza historycznymi granicami Krakowa leżą zazwyczaj na gruntach prywatnych. Pozostałe obiekty należą zarówno do osób prywatnych, jak i Kościoła, Miasta Krakowa lub firm prywatnych bądź instytucji różnego typu. Wydaje się, że rodzaj własności nie ma i w tym przypadku większego wpływu na stan poszczególnych obiektów.

Stanowiska powiązane z zabytkami architektury lub układami urbanistycznymi są skuteczniej chronione przez powiązanie z odrębnym wpisem do rejestru zespołu urbanistycznego lub dzieła architektury. Pewna grupa stanowisk archeologicznych została wpisana także do księgi A obejmującej zabytki architektury. Przykładem jest cmentarzysko na stanowisku 2 w Baczynie oznaczone jako A-453 znajdujące się w powiecie krakowskim. Analogiczna sytuacja dotyczy także jednego ze stanowisk w powiecie wielickim – gródka stożkowatego w Krakuszowicach oraz ruin zamku w Białym Kościele w gminie Wielka Wieś, które mimo reliktowej formy są wpisane do rejestru zabytków nieruchomych (A). Obiekty te nie znalazły się jednak na liście stanowisk przewidzianych do obecnej weryfikacji archeologicznej.

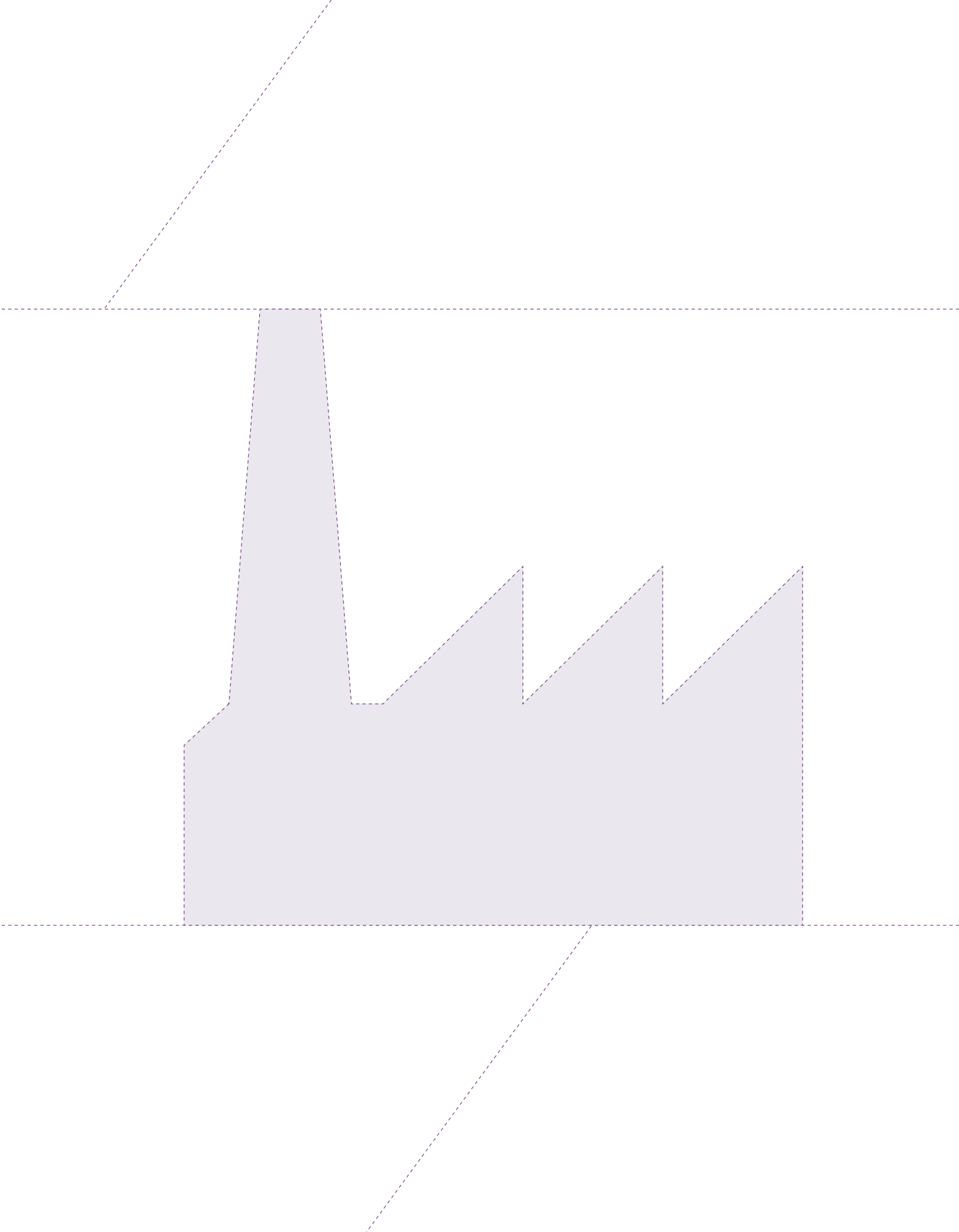
Odnosnie do zespołów urbanistycznych stanowiska rejestrowe podlegają eksploracji w związku z zamierzeniami inwestycyjnymi. Nie są rygorystycznie wyłączone z ingerencji. W przypadku Krakowa najważniejszym wnioskiem dotyczącym kwestii ochrony stanowisk archeologicznych na terenie miasta jest postulat zmodyfikowania sposobu ochrony obszaru Starego Miasta. Dotychczas wydano kilkadziesiąt decyzji odnoszących się do nawarstwień kulturowych w obrębie poszczególnych obiektów architektonicznych, dziedzińców, ulic itp. W konsekwencji powstała „szachownica” złożona z partii objętych ochroną i pominiętych w dotychczas wydanych decyzjach. Należy przy tym zaznaczyć, że te „pominięte” obszary także kryją relikty średniowiecznego czy nowożytnego osadnictwa o niemałej wartości. Ich nieuwzględnianie wynikało wyłącznie z realizowania koncepcji stopniowego wpisywania do rejestru kolejnych obiektów lub pomijania obszarów ujętych w decyzjach dotyczących obiektów architektonicznych (np. wpis „archeologiczny” obejmuje dziedziniec, a pomija przestrzeń pod budynkiem). Wydaje się więc, że chcąc objąć kompleksową ochroną obszar Starego Miasta, należałoby zamiast dotychczasowych cząstkowych decyzji wprowadzić ochronę poprzez dwie nowe decyzje: Kraków-Stare Miasto, st. 1 (miasto lokacyjne) i Kraków-Stare Miasto, st. 2 (dawny Okół). Oznaczałoby to objęcie zintegrowaną ochroną całego obszaru

Starego Miasta o łatwych do wytyczenia granicach, w obrębie których mieszczą się wszystkie zjawiska istotne dla średniowiecznych i częściowo także nowożytnych dziejów Krakowa.

Stan zachowania większości obiektów, zwłaszcza grodzisk, jest niezmienny od dłuższego czasu. Ulegały one destrukcji przede wszystkim w okresie intensywnej uprawy roli. Obecnie czynnik ten odgrywa stosunkowo niewielką rolę. Większe znaczenie ma kwestia zniszczeń powodowanych podczas sadzenia lub zrywki drzew. Trzeba jednak zaznaczyć, że nie natrafiono na ślady takich zniszczeń, które można by odnieść do ostatnich lat. Datowanie nie ma związku ze stanem zachowania. Stan zachowania jest wypadkową uwarunkowań współczesnych i współczesnego użytkowania terenu. Funkcje historyczne, datowanie, a nawet współczesny stan własnościowy mają charakter drugorzędny. Decyduje atrakcyjność użytków rolnych bądź atrakcyjność inwestycyjna terenów i wówczas czynniki destrukcyjne ujawniają się w nasileniu. W mniejszym stopniu zagrożone są obiekty o lokalizacji peryferyjnej w stosunku do stref rozwoju ekonomicznego.

**CHARAKTERYSTYKA
STANU ZACHOWANIA
ZASOBU ZABYTKÓW
NIERUCHOMYCH
WPISANYCH DO REJESTRU**

IV. CHARAKTERYSTYKA STANU ZACHOWANIA ZASOBU ZABYTEKÓW NIERUCHOMYCH WPISANYCH DO REJESTRU

1.

OPIS ZABYTEKÓW WOJEWÓDZTWA W ODNIESIENIU DO STANU ZACHOWANIA OBIEKTÓW

Rozdział ten poświęcony jest analizie stanu zachowania obiektów zabytkowych w rozmaitych jego aspektach, jak datowanie, materiał budowlany, funkcja pierwotna, zagrożenia czy stopień destrukcji. Niestety, odnosi się ona tylko do obiektów ujętych w rejestrze zabytków, a te stanowią wycinek historycznego krajobrazu, kształtowanego od tysiąca lat. Ze względu na ograniczenia formalnoprawne samego rejestru, zmiany rozumienia terminu zabytek, przesuwanie cezurę chronologiczną – zapisy rejestrowe bardziej oddawały stan bieżącego zainteresowania niż rzeczywistość, kompleksową i kontynuowaną politykę ochrony obiektów zabytkowych. Z tego względu w zbiorze zabytków wpisanych do rejestru zabytków nieruchomości nie można odnaleźć części obiektów o niewątpliwych wartościach zabytkowych, które jednak ze względu na rozmaite uwarunkowania organizacyjne i prawne nie zostały dotąd objęte ustawową formą ochrony.

Obiekty zabytkowe Małopolski to jeden z najcenniejszych zespołów w kraju, urozmaicony, bogaty, zróżnicowany chronologicznie. Mimo stale uzupełnianej i pogłębianej wiedzy o zasobie zabytków nie można podać, ile faktycznie ich powstało i jaka część przetrwała do naszych czasów. Co powinno się traktować jako „utracone” dziedzictwo, a co było tylko emanacją powszednich potrzeb bytowo-gospodarczych. Wiele obiektów wpisano do rejestru zabytków pochopnie, w ramach działań mających dowartościować np. budownictwo wiejskie lub uporządkować status formalny danego zespołu dworskiego. Wątpliwości podczas weryfikacji budziły obiekty gospodarcze, często będące w złym stanie technicznym,

**OBIEKTY WPISANE DO REJESTRU ZABYTKÓW W WOJEWÓDZTWIE W PODZIALE WG STANU ZACHOWANIA
(OBJĘTE WERYFIKACJĄ W LATACH 2009–2015)**

Powiat	Niezaliczone do grup weryfikacyjnych		Zagrożone		Utrata wartości		Nieistniejące		Translokowane	Nieidentyfikowane	Przeniesione do muzeów	Razem
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent				
Bocheński	131	86,18%	3	1,97%	0	0,00%	16	10,53%	0	0	2	152
Brzeski	85	94,44%	3	3,33%	0	0,00%	1	1,11%	1	0	0	90
Chrzanowski	48	73,85%	11	16,92%	1	1,54%	4	6,15%	0	0	1	65
Dąbrowski	39	92,86%	1	2,38%	0	0,00%	1	2,38%	0	1	0	42
Gorlicki	207	79,01%	23	8,78%	7	2,67%	12	4,58%	4	0	9	262
Kraków	1374	95,02%	53	3,67%	1	0,07%	16	1,11%	2	0	0	1446
Krakowski	350	81,40%	54	12,56%	11	2,56%	12	2,79%	0	3	0	430
Limanowski	77	74,76%	8	7,77%	0	0,00%	18	17,48%	0	0	0	103
Miechowski	56	88,89%	6	9,52%	0	0,00%	1	1,59%	0	0	0	63
Myślenicki	116	87,22%	10	7,52%	3	2,26%	4	3,01%	0	0	0	133
Nowy Sącz	77	98,72%	1	1,28%	0	0,00%	0	0,00%	0	0	0	78
Nowosądecki	293	91,56%	7	2,19%	4	1,25%	13	4,06%	0	0	3	320
Nowotarski	312	87,39%	20	5,60%	5	1,40%	12	3,36%	1	0	7	357
Olkuski	63	82,89%	9	11,84%	3	3,95%	1	1,32%	0	0	0	76
Oświęcimski	92	69,70%	28	21,21%	3	2,27%	9	6,82%	0	0	0	132
Proszowicki	78	88,64%	9	10,23%	1	1,14%	0	0,00%	0	0	0	88
Suski	48	70,59%	11	16,18%	3	4,41%	5	7,35%	0	0	1	68
Tarnów	86	98,85%	1	1,15%	0	0,00%	0	0,00%	0	0	0	87
Tarnowski	199	85,78%	22	9,48%	1	0,43%	5	2,16%	1	3	1	232
Tatrzański	181	63,07%	60	20,91%	0	0,00%	45	15,68%	1	0	0	287
Wadowicki	151	79,47%	34	17,89%	1	0,53%	4	2,11%	0	0	0	190
Wielicki	142	95,30%	4	2,68%	2	1,34%	1	0,67%	0	0	0	149
Województwo	4205	86,70%	378	7,79%	46	0,95%	180	3,71%	10	7	24	4850

pozbawione istotniejszych cech stylowych, które wpisywano w ramach zespołów – stodoły, chlewy, spichrze itp., już po kilkudziesięciu latach trudne do identyfikacji. Podobnie daje się wyróżnić grupa budynków mieszkalnych – kamienic miejskich, które prezentują bardzo skromne formy stylowe bądź są ich zupełnie pozbawione. Część z nich znalazła się w rejestrze zabytków w ramach wpisywania „seryjnego”, dopełniającego ochronę konkretnych obszarów miast historycznych, część zaś na wniosek właścicieli. Pojemna definicja ustawy zabytku, która wymaga stwierdzenia występowania wartości historycznych, artystycznych lub naukowych, bez określenia „znaczących, wybitnych czy istotnych”, sprawia, że nietatwo w postępowaniu administracyjnym odmówić uznania za zabytek budowli o dawnej metryce lub choćby szczątkowych cechach stylowych. Stąd w rejestrze zabytków występuje pewna liczba obiektów o kwestionowanych obecnie wartościach zabytkowych. Przy czym są to obiekty, których nie można zakwalifikować do kategorii utraconej wartości zabytkowej, gdyż ich stan od czasu wpisu do rejestru zabytków znacząco się nie zmienił, a pytanie, czy wartość miały na wstępie, nie znalazło się w kwestionariuszu weryfikacji.

**LICZBA I UDZIAŁ PROCENTOWY (W ODNIESIENIU DO ZASOBU DANEGO RODZAJU WŁASNOŚCI W WOJEWÓDZTWIE)
ZABYTEKÓW W GRUPIE OBIEKTÓW NIEZALICZONYCH DO GRUP WERYFIKACYJNYCH ORAZ W GRUPACH ZAGROŻEŃ
W PODZIALE WG RODZAJU WŁASNOŚCI**

Rodzaj własności	Niezaliczone do grup weryfikacyjnych		Zagrożone		Utrata wartości		Nieistniejące		Razem obiektów
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba
Państwowe	373	90,31%	27	6,54%	5	1,21%	6	1,45%	411
Samorządowe	484	81,21%	66	11,07%	3	0,50%	20	3,36%	573
Kościółów i związków wyznaniowych	1360	95,84%	34	2,40%	6	0,42%	13	0,92%	1413
Prywatne	1344	80,96%	175	10,54%	26	1,57%	108	6,51%	1653
Mieszane	243	91,70%	14	5,28%	0	0,00%	8	3,02%	265
Inne	220	78,29%	53	18,86%	2	0,71%	6	2,14%	281
Brak danych	181	83,80%	9	4,17%	4	1,85%	19	8,80%	213

Krajobraz kulturowy Małopolski przetrwał w relatywnie dobrym stanie do lat 70. XX w. Od tego czasu są widoczne narastające zagrożenia, wspólne dla przestrzeni i zabytków: napór inwestycyjny, zaniedbanie substancji historycznej, zanik budownictwa regionalnego, krajobraz dewastowany przez nowe budownictwo, przesuwanie granicy rolno-leśnej, zacieranie szlaków i dróg historycznych. Wiedzę o skali przeobrażeń, zanikania jednych, powstawania innych obiektów, które dziś uznajemy za zabytki, można mieć jedynie o obiektach wybitnych, ważnych z politycznego, kulturowego, społecznego punktu widzenia. Na podstawie zachowanych źródeł można wykazać proporcje między powstałymi a zachowanymi do dziś zamkami, kościołami parafialnymi, klasztorami. Niestety, nie było to przedmiotem analiz niniejszego Raportu, gdzie odnoszono się wyłącznie do obiektów wpisanych do rejestru zabytków, bez uwzględnienia szerszego kontekstu historycznego. Szkoda, bo analiza taka byłaby ważnym elementem identyfikacji dziedzictwa kulturowego oraz narzędziem badania skali i tempa jego przemian.

Zestawienie obiektów nieistniejących jest najlepszym dowodem tempa, w jakim zabytki znikają z krajobrazu kulturowego. Okazuje się, że aż 180 obiektów, mimo że ujętych w rejestrze zabytków (i to ze wszystkich kategorii – od obiektów gospodarczych po cmentarze) nie istnieje. Stanowi to niemal 4% zasobów województwa. Można powiedzieć – niewiele, ale będzie to wniosek z gruntu fałszywy, bo czas, jaki minął od dokonania wpisu rejestrowego do zweryfikowania nieistnienia obiektu rejestrowego, jest niepokojąco krótki. Co gorsza, proces ten odbywa się na naszych oczach. Najwięcej obiektów zniszczono po 2000 r. Niepokojąca jest też informacja, że w 138 przypadkach nie wiadomo, kiedy obiekt przestał istnieć, co świadczy o niewystarczającym nadzorze i braku sprawnego monitoringu obiektów zabytkowych. Uwagi te nie są odnoszone do konkretnych osób działających w ramach służby ochrony zabytków. Są one adresowane do systemu, w którym brak skutecznych i powtarzalnych mechanizmów monitoringu zasobu zabytkowego oraz synergii działań innych, poza konserwatorską, agend administracji publicznej. Jednocześnie stan zasobu zabytkowego jest wypadkową możliwości działania, zaangażowania i świadomości ze strony właścicieli i użytkowników zabytków, którzy zgodnie z założeniami ustrojowymi państwa i systemu

LICZBA OBIEKTÓW W PODZIALE WG SPOSOBU UŻYTKOWANIA I RODZAJU WŁASNOŚCI ORAZ UDZIAŁ PROCENTOWY W ZASOBIE DANEGO RODZAJU WŁASNOŚCI W WOJEWÓDZTWIE (OBJĘTYCH WERYFIKACJĄ W LATACH 2009–2015)

Rodzaj własności	Użytkowane/niekolidujący		Użytkowane/kolidujący		Nieużytkowane	
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
Państwowe	337	81,60%	0	0,00%	50	12,11%
Samorządowe	405	67,95%	1	0,17%	121	20,30%
Kościółów i związków wyznaniowych	1186	83,58%	0	0,00%	112	7,89%
Prywatne	1292	77,83%	5	0,30%	122	7,35%
Mieszane	219	82,64%	0	0,00%	25	9,43%
Inne	214	76,16%	2	0,71%	45	16,01%
Brak danych	112	51,85%	0	0,00%	62	28,70%
Razem	3765	77,63%	8	0,16%	537	11,07%

LICZBA OBIEKTÓW W PODZIALE WG SPOSOBU UŻYTKOWANIA I FUNKCJI HISTORYCZNEJ ORAZ UDZIAŁ PROCENTOWY W ZASOBIE ZABYTEKÓW DANEGO RODZAJU (FUNKCJI PIERWOTNEJ) W WOJEWÓDZTWIE (OBJĘTYCH WERYFIKACJĄ W LATACH 2009–2015)

Funkcja pierwotna	Użytkowane/niekolidujący		Użytkowane/kolidujący		Nieużytkowane	
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
Sakralne	880	92,83%	0	0,00%	32	3,38%
Obronne	24	45,28%	0	0,00%	24	45,28%
Zamki	14	45,16%	0	0,00%	16	51,61%
Użyteczności publicznej	283	91,88%	1	0,32%	11	3,57%
Rezydencjonalne	224	79,43%	2	0,71%	42	14,89%
Zieleń	331	79,57%	3	0,72%	48	11,54%
Folwarczne	167	60,73%	1	0,36%	56	20,36%
Gospodarcze	171	74,35%	0	0,00%	12	5,22%
Mieszkalne	1329	92,48%	1	0,07%	32	2,23%
Przemysłowe	40	66,67%	0	0,00%	12	20,00%
Cmentarze	51	14,74%	0	0,00%	218	63,01%
Inne	251	54,09%	0	0,00%	34	7,33%
Razem	3765	77,63%	8	0,16%	537	11,07%

ochrony zabytków w pierwszym rzędzie odpowiadają za stan substancji zabytkowej obiektów, którymi władają. Tu też dotykamy przyczyn części niekorzystnych zjawisk, które wiązały się czy to z nieuregulowaną sytuacją własnościową, czy z długotrwałymi procesami o przejęcie (odzyskanie) nieruchomości, czy też z zaniechaniem troski o nieruchomość, co do której przewidywano zmiany własnościowe. Z perspektywy przeglądu zasobu zabytków w skali województwa można stwierdzić, że najistotniejszą przyczyną destrukcji (całkowitej lub częściowej) części obiektów zabytkowych były długotrwałe przekształcenia własnościowe lub zanik funkcji i brak użytkowania nieruchomości. Dopiero w dalszej kolejności jako czynniki ryzyka można wymieniać zaniedbania remontowe bądź błędy poczynione w czasie zabezpieczania czy adaptacji obiektów zabytkowych. Szczęśliwie z perspektywy Małopolski można stwierdzić, że liczba pozytywnych działań konserwatorskich, kompleksowych prac remontowych, adaptacji funkcjonalnych dokonywanych z poszanowaniem substancji zdecydowanie

przeważa nad uchwyconymi przypadkami negatywnymi. Te ostatnie jednak są istotnym sygnałem alarmowym dla optymalizacji systemu ochrony i monitorowania zasobu zabytkowego w województwie.

2.

ANALIZA STANU ZACHOWANIA ZABYTKÓW NIERUCHOMYCH WPISANYCH DO REJESTRU, TENDENCJE I KIERUNKI ZMIAN STANU ZACHOWANIA ZASOBU

A.

OBIEKTY O RÓŻNYM STANIE ZACHOWANIA, NIEZALICZONE DO GRUP WYODRĘBNIONYCH Z ZASOBU W TRAKCIE PROWADZONEJ WERYFIKACJI REJESTRU ZABYTKÓW W LATACH 2009–2015

Zabytki niezaliczone do grup wyodrębnionych z zasobu w trakcie prowadzonej weryfikacji rejestru zabytków to te, które mają rzeczywistą, dopasowaną funkcję, właściciela zdającego sobie sprawę z ich wartości i drożne kanały dofinansowania. Wybijają się wśród nich obiekty o dużej randze historycznej, obiekty sakralne i inne znaczące dla lokalnej społeczności. Zadbano też o obiekty, które jeszcze niedawno nie budziły szerszego zainteresowania poza grupą entuzjastów (np. kościoły drewniane). Dziś przyszła na nie moda, są odwiedzane, dotowane i promowane. Przykład zespołów zabytkowych Krakowa konsekwentnie wspieranych finansowaniem ze strony Narodowego Funduszu Rewaloryzacji Zabytków Krakowa, którego dysponowanie nadzoruje Społeczny Komitet Odnowy Zabytków Krakowa, ukazuje pożądane kierunki działań oparte na stabilnych środkach finansowych umożliwiającą konsekwentną realizację polityki ochronnej i stałą, zapobiegawczą troskę konserwatorską. Stan zabytków Krakowa jest najlepszy w skali województwa, co nie zmienia faktu, że bieżąca troska konserwatorska wciąż wymaga mnożenia nakładów ukierunkowanych na stabilizację stanu zachowania najcenniejszych zabytków o znaczeniu ponadregionalnym. Sześć zespołów oraz obiekty wchodzące w ich skład, wpisane na Listę światowego dziedzictwa UNESCO są w dobrym stanie technicznym. Podobnie miejsca uznane za Pomniki Historii.

W dobrym stanie zachowało się 4205 obiektów, co stanowi 86,70% wszystkich obiektów w województwie. Najlepszy stan zachowania obiektów wpisanych do rejestru zabytków jest w powiatach grodzkich – nowosądeckim, tarnowskim i krakowskim. Wyraźna jest tendencja, że w dużych miastach – Kraków, Nowy Sącz, Tarnów – zabytki są chronione i remontowane. Liczbowo najwięcej obiektów pozostających w dobrym stanie technicznym znajduje się

**OBIEKTY NIEZALICZONE DO GRUP WERYFIKACYJNYCH W PODZIALE WG CHRONOLOGII I POWIATÓW
(OBJĘTE WERYFIKACJĄ W LATACH 2009–2015)**

Powiat	Do poł. XIII w.		Poł. XIII–XV w.		XVI–XVIII w.		XIX w.		XX w.		Brak danych		Razem obiektów
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba
Bocheński	1	100,00%	6	100,00%	54	90,00%	44	74,58%	21	100,00%	5	100,00%	131
Brzeski	0	0,00%	12	100,00%	25	100,00%	31	86,11%	13	100,00%	4	100,00%	85
Chrzanowski	1	100,00%	2	100,00%	17	85,00%	27	69,23%	1	33,33%	0	0,00%	48
Dąbrowski	0	0,00%	0	0,00%	16	88,89%	10	90,91%	11	100,00%	2	100,00%	39
Gorlicki	0	0,00%	11	84,62%	54	93,10%	57	74,03%	70	71,43%	15	93,75%	207
Kraków	21	100,00%	289	99,66%	292	97,99%	459	89,30%	308	96,86%	5	100,00%	1374
Krakowski	3	100,00%	19	100,00%	117	86,67%	163	76,89%	39	75,00%	9	100,00%	350
Limanowski	7	100,00%	1	100,00%	28	90,32%	15	68,18%	20	57,14%	6	85,71%	77
Miechowski	1	100,00%	8	88,89%	28	100,00%	8	66,67%	5	71,43%	6	100,00%	56
Myślenicki	3	100,00%	2	66,67%	39	95,12%	47	79,66%	21	91,30%	4	100,00%	116
Nowy Sącz	0	0,00%	6	100,00%	12	100,00%	32	100,00%	26	96,30%	1	100,00%	77
Nowosądecki	0	0,00%	13	100,00%	120	86,96%	125	95,42%	33	94,29%	2	100,00%	293
Nowotarski	0	0,00%	16	100,00%	44	95,65%	172	86,43%	75	82,42%	5	100,00%	312
Olkuski	0	0,00%	5	100,00%	38	92,68%	17	65,38%	3	75,00%	0	0,00%	63
Oświęcimski	0	0,00%	9	90,00%	27	71,05%	44	61,97%	5	83,33%	7	100,00%	92
Proszowicki	3	100,00%	6	100,00%	26	86,67%	32	91,43%	8	72,73%	3	100,00%	78
Suski	0	0,00%	0	0,00%	21	77,78%	13	50,00%	8	88,89%	6	100,00%	48
Tarnów	0	0,00%	12	100,00%	24	100,00%	23	95,83%	27	100,00%	0	0,00%	86
Tarnowski	0	0,00%	7	87,50%	49	92,45%	58	82,86%	72	81,82%	13	100,00%	199
Tatrzański	0	0,00%	0	0,00%	6	100,00%	61	98,39%	95	66,43%	19	25,00%	181
Wadowicki	1	100,00%	3	100,00%	74	89,16%	58	65,91%	14	100,00%	1	100,00%	151
Wielicki	2	100,00%	10	100,00%	35	92,11%	69	97,18%	25	92,59%	1	100,00%	142
Województwo	43	97,73%	437	98,42%	1146	91,68%	1565	83,42%	900	84,67%	114	65,90%	4205

w Krakowie (1374, co stanowi 95,02% zasobu). Także w Tarnowie i Nowym Sączu samorząd przeznacza środki finansowe na utrzymanie obiektów zabytkowych. Najmniej obiektów w dobrym stanie technicznym znajduje się na terenie powiatu tatrzańskiego, gdzie przeważa zabudowa drewniana, bardziej narażona na destrukcję. Nie istnieje tu 39 szałasów tatrzańskich. Najmniej obiektów – liczbowo – znajduje się w powiecie dąbrowskim (39, co stanowi jednak 92,86% niewielkiego zasobu).

Najwięcej obiektów w dobrym stanie technicznym należy do zasobu chronologicznego do połowy XIII w. (97,73%) i od połowy XIII do końca XV w. (98,42%). Zachowało się niewiele obiektów o tak długiej metryce i są one konserwowane na bieżąco. Kryterium dawności ma tu oczywiste zastosowanie. W dobrym stanie technicznym pozostaje 1146 (91,68%) obiektów pochodzących z XVI–XVIII w. oraz 900 (84,67%) z XX w. Najmniejszy procent obiektów w dobrym stanie to zasób XIX w. (83,42%). Najszybciej znikają obiekty pozbawione funkcji (nieużytkowane), substandardowe w XXI w. Wśród zachowanych zespołów dworskich, obiektów gospodarczych i folwarcznych z tego okresu sporo jest obiektów nieużytkowanych i zaniedbanych.

W dobrym stanie jest 908 obiektów sakralnych, co stanowi 95,78% całości zasobu województwa; 33 obiekty obronne (62,26%), 292 obiekty użyteczności publicznej (94,81%), 30 zamków (96,77%), 227 obiektów rezydencjonalnych (80,50%), 370 założeń zieleni (88,94%), 179 obiektów folwarcznych (65,09%), 174 budynki gospodarcze (75,65%), 1336 budynków

mieszkalnych (92,97%), 38 obiektów przemysłowych (63,33%), 322 cmentarze (96,05%), 296 obiektów innych kategorii (63,79%). W najlepszym stanie zachowania pozostają zamki (96,77% zasobu), obiekty sakralne (95,78), obiekty użyteczności publicznej (94,81%), cmentarze (93,06%) oraz budynki mieszkalne (92,97%). Zamki są poddawane konserwacji i zabezpieczaniu. Cmentarze w części są użytkowane. Spory procent zasobu stanowią cmentarze z I wojny światowej, na których prowadzone są konserwacje i pielęgnacje. Obiekty sakralne, budynki użyteczności publicznej oraz mieszkalne są użytkowane, co zazwyczaj gwarantuje ich utrzymanie w dobrym stanie. W najgorszym stanie zachowania jest zasób obiektów obronnych (62,26%), przemysłowych (63,33%) i folwarcznych (65,09%). Na zasób obiektów obronnych w większości składają się zespoły fortyfikacji Twierdzy Kraków. W większości nie są użytkowane, remontowane i popadają w ruinę. Obiekty przemysłowe oraz folwarczne w większości utraciły swą pierwotną funkcję, są nieużytkowane, co wiąże się z ich destrukcją, lub przebudowywane i adaptowane do nowych funkcji.

B.

OBIEKTY ZALICZONE DO GRUP W TRAKCIE PROWADZONEJ WERYFIKACJI REJESTRU ZABYTKÓW W LATACH 2009–2015

OBIEKTY SZCZEGÓLNIIE ZAGROŻONE, KTÓRE NIE UTRACIŁY WARTOŚCI ZABYTKOWYCH

W skali całego województwa zagrożonych jest 378 obiektów, co stanowi 7,79% zasobu. Zagrożonych jest 25 obiektów sakralnych (2,64% całości zasobu województwa), 20 obiektów obronnych (37,74%), 15 obiektów użyteczności publicznej (4,87%), 1 zamek (3,23%), 44 obiekty rezydencjonalne (15,60%), 40 założeń zieleni (9,62%), 56 obiektów folwarcznych (20,36%), 14 budynków gospodarczych (6,09%), 45 budynków mieszkalnych (3,13%), 15 obiektów przemysłowych (25,00%), 23 cmentarze (6,65%), 80 obiektów innych kategorii (17,24%).

Zagrożenia mają zróżnicowane przyczyny – brak odpowiedniej opieki właścicielskiej, skomplikowana sytuacja prawna utrudniająca pozyskanie dofinansowania, zagrożenia naturalne (np. powódzie; kościół w Tropiszowie zagrożony jest osuwiskiem), dekapitalizacja substancji budowlanej, brak zainteresowania miejscowych władz utrzymaniem obiektu i znalezienia dla niego niekolidującej funkcji współczesnej. W najgorszym stanie zachowania jest zasób obiektów przemysłowych (63,33%) i folwarcznych (65,09%); w większości utraciły one swą pierwotną funkcję, są nieużytkowane, co wiąże się z ich destrukcją, lub przebudowywane i adaptowane do nowych funkcji. W przypadku budynków gospodarczych nastąpiło zużycie materiału/konstrukcji, głównie z przyczyny braku użytkowania. W kilku przypadkach stwierdzono zagrożenie inwestycyjne w sąsiedztwie obiektu (np. nowa zabudowa na obrzeżach parków lub w ich częściach). Największa liczba obiektów w tej grupie to zabytki nieużytkowane, z czym wiąże się brak remontów i niechęć do utrzymywania ich w należytym stanie. Na zagrożony zasób

**ZABYTKI NIERUCHOME WPISANE DO REJESTRU NIEZALICZONE DO GRUP WERYFIKACYJNYCH
W PODZIALE WG MATERIAŁU/KONSTRUKCJI I POWIATÓW (OBJĘTE WERYFIKACJĄ W LATACH 2009–2015)**

Powiat	Drewniane				Murowane				Ziemne	
	wieńcowa/inna		szkieletowe		cegłane		kamienne			
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
Bocheński	30	66,67%	0	0,00%	61	92,42%	0	0,00%	0	0,00%
Brzeski	16	80,00%	0	0,00%	45	97,83%	3	100,00%	0	0,00%
Chrzanowski	2	50,00%	0	0,00%	37	84,09%	1	14,29%	0	0,00%
Dąbrowski	7	100,00%	0	0,00%	16	88,89%	0	0,00%	1	50,00%
Gorlicki	55	61,11%	0	0,00%	72	91,14%	1	14,29%	0	0,00%
Kraków	30	85,71%	4	100,00%	1265	95,18%	0	0,00%	2	50,00%
Krakowski	38	67,86%	0	0,00%	222	82,53%	5	55,56%	0	0,00%
Limanowski	16	42,11%	0	0,00%	27	96,43%	2	100,00%	0	0,00%
Miechowski	11	100,00%	0	0,00%	27	79,41%	0	0,00%	1	100,00%
Myślenicki	19	70,37%	0	0,00%	67	94,37%	1	50,00%	0	0,00%
Nowy Sącz	4	100,00%	0	0,00%	60	98,36%	0	0,00%	0	0,00%
Nowosądecki	106	92,98%	1	100,00%	128	87,67%	2	100,00%	0	0,00%
Nowotarski	212	86,89%	3	75,00%	70	90,91%	3	60,00%	0	0,00%
Olkuski	7	87,50%	0	0,00%	48	84,21%	1	50,00%	0	0,00%
Oświęcimski	9	52,94%	0	0,00%	51	68,00%	0	0,00%	0	0,00%
Proszowicki	13	92,86%	0	0,00%	43	86,00%	0	0,00%	0	0,00%
Suski	15	62,50%	0	0,00%	25	92,59%	1	25,00%	0	0,00%
Tarnów	3	100,00%	0	0,00%	70	98,59%	0	0,00%	0	0,00%
Tarnowski	23	92,00%	0	0,00%	94	83,93%	1	33,33%	0	0,00%
Tatrzański	104	50,00%	0	0,00%	16	100,00%	2	100,00%	0	0,00%
Wadowicki	22	84,62%	0	0,00%	102	83,61%	0	0,00%	0	0,00%
Wielicki	13	86,67%	0	0,00%	97	95,10%	0	0,00%	0	0,00%
Województwo	755	72,95%	8	88,89%	2643	91,14%	23	44,23%	4	57,14%

**OBIEKTY NIEZALICZONE DO GRUP WERYFIKACYJNYCH W PODZIALE WG FUNKCJI PIERWOTNEJ I POWIATÓW
(OBJĘTE WERYFIKACJĄ W LATACH 2009–2015)**

Powiat	Sakralne		Obronne		Użyteczności publicznej		Zamki		Rezydencjonalne		Zieleń	
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
Bocheński	47	95,92%	2	100,00%	7	100,00%	1	100,00%	6	66,67%	12	92,31%
Brzeski	38	100,00%	0	0,00%	2	100,00%	3	100,00%	8	88,89%	9	100,00%
Chrzanowski	14	87,50%	0	0,00%	1	100,00%	1	100,00%	2	66,67%	6	85,71%
Dąbrowski	12	100,00%	1	50,00%	0	0,00%	0	0,00%	2	100,00%	6	100,00%
Gorlicki	75	90,36%	0	0,00%	2	40,00%	0	0,00%	9	100,00%	12	92,31%
Kraków	123	98,40%	21	58,33%	172	97,73%	1	100,00%	51	98,08%	58	100,00%
Krakowski	94	98,95%	4	57,14%	10	90,91%	5	100,00%	44	78,57%	72	90,00%
Limanowski	23	92,00%	0	0,00%	1	100,00%	0	0,00%	5	71,43%	14	87,50%
Miechowski	24	100,00%	0	0,00%	1	100,00%	0	0,00%	4	50,00%	10	100,00%
Myślenicki	29	87,88%	0	0,00%	6	100,00%	2	100,00%	11	84,62%	18	85,71%
Nowy Sącz	17	100,00%	0	0,00%	11	100,00%	1	100,00%	2	100,00%	7	100,00%
Nowosądecki	84	92,31%	3	100,00%	11	91,67%	3	100,00%	9	100,00%	18	100,00%
Nowotarski	42	95,45%	0	0,00%	12	100,00%	4	100,00%	5	83,33%	8	88,89%
Olkuski	28	100,00%	0	0,00%	0	0,00%	3	100,00%	6	100,00%	5	71,43%
Oświęcimski	33	97,06%	0	0,00%	2	66,67%	1	100,00%	5	38,46%	10	55,56%
Proszowicki	36	100,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	7	53,85%	19	90,48%
Suski	12	100,00%	0	0,00%	5	71,43%	1	100,00%	2	40,00%	2	25,00%
Tarnów	12	100,00%	0	0,00%	15	100,00%	1	100,00%	1	100,00%	8	100,00%
Tarnowski	66	97,06%	0	0,00%	6	100,00%	1	50,00%	18	81,82%	25	96,15%
Tatrzański	12	92,31%	0	0,00%	15	100,00%	0	0,00%	0	0,00%	11	100,00%
Wadowicki	62	92,54%	0	0,00%	1	33,33%	1	100,00%	14	73,68%	15	60,00%
Wielicki	25	96,15%	2	100,00%	12	92,31%	1	100,00%	16	88,89%	25	100,00%
Województwo	908	95,78%	33	62,26%	292	94,81%	30	96,77%	227	80,50%	370	88,94%

Glinobitka		Ruda darniowa		Betonowe		Metalowe		Brak danych		Razem
liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	100,00%	92
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	64
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	40
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	100,00%	25
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	3	100,00%	131
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	8	100,00%	1309
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	2	66,67%	267
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	45
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	100,00%	40
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	100,00%	88
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	64
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	4	100,00%	241
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	288
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	56
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	5	100,00%	65
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	56
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	41
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	100,00%	74
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	5	83,33%	123
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	45	95,74%	167
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	100,00%	1	100,00%	126
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	100,00%	111
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	100,00%	79	94,05%	3513

Folwarczne		Gospodarcze		Mieszkalne		Przemysłowe		Cmentarze		Inne		Razem w powiecie	
liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
4	100,00%	1	20,00%	21	67,74%	1	100,00%	27	100,00%	2	66,67%	131	86,18%
0	0,00%	2	66,67%	3	50,00%	0	0,00%	12	100,00%	8	100,00%	85	94,44%
2	50,00%	2	50,00%	6	75,00%	0	0,00%	2	100,00%	12	75,00%	48	73,85%
1	100,00%	2	100,00%	1	100,00%	1	100,00%	8	100,00%	5	71,43%	39	92,86%
4	80,00%	6	23,08%	16	55,17%	0	0,00%	64	91,43%	19	86,36%	207	79,01%
31	72,09%	38	90,48%	817	98,32%	18	62,07%	7	100,00%	37	80,43%	1374	95,02%
45	57,69%	3	33,33%	33	76,74%	1	100,00%	11	84,62%	28	87,50%	350	81,40%
0	0,00%	3	100,00%	2	100,00%	0	0,00%	18	94,74%	11	36,67%	77	74,76%
0	0,00%	0	0,00%	3	60,00%	0	0,00%	6	100,00%	8	88,89%	56	88,89%
9	90,00%	4	100,00%	19	86,36%	1	100,00%	10	90,91%	7	77,78%	116	87,22%
2	100,00%	1	100,00%	26	100,00%	2	66,67%	6	100,00%	2	100,00%	77	98,72%
1	100,00%	29	80,56%	84	89,36%	1	100,00%	34	97,14%	16	94,12%	293	91,56%
13	86,67%	46	85,19%	138	87,90%	5	62,50%	16	88,89%	23	76,67%	312	87,39%
5	41,67%	2	100,00%	6	75,00%	1	100,00%	2	100,00%	5	83,33%	63	82,89%
3	21,43%	4	57,14%	4	57,14%	2	66,67%	17	100,00%	11	73,33%	92	69,70%
6	75,00%	1	100,00%	3	100,00%	0	0,00%	3	100,00%	3	100,00%	78	88,64%
1	50,00%	7	87,50%	7	77,78%	1	33,33%	5	100,00%	5	62,50%	48	70,59%
5	100,00%	0	0,00%	36	97,30%	0	0,00%	4	100,00%	4	100,00%	86	98,85%
10	43,48%	4	100,00%	12	92,31%	0	0,00%	51	85,00%	6	75,00%	199	85,78%
2	100,00%	9	100,00%	58	95,08%	0	0,00%	3	100,00%	71	41,04%	181	63,07%
18	64,29%	7	100,00%	17	89,47%	0	0,00%	10	83,33%	6	66,67%	151	79,47%
17	94,44%	3	100,00%	24	96,00%	4	80,00%	6	100,00%	7	100,00%	142	95,30%
179	65,09%	174	75,65%	1336	92,97%	38	63,33%	322	93,06%	296	63,79%	4205	86,70%

OBIEKTY ZAGROŻONE W PODZIALE WG FUNKCJI PIERWOTNEJ I POWIATÓW (OBJĘTE WERYFIKACJĄ W LATACH 2009–2015)

Powiat	Sakralne		Obronne		Użyteczności publicznej		Zamki		Rezydencjonalne		Zieleń	
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
Bocheński	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	2	22,22%	0	0,00%
Brzeski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	11,11%	0	0,00%
Chrzanowski	2	12,50%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	33,33%	1	14,29%
Dąbrowski	0	0,00%	1	50,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Gorlicki	2	2,41%	0	0,00%	3	60,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	7,69%
Kraków	2	1,60%	15	41,67%	4	2,27%	0	0,00%	1	1,92%	0	0,00%
Krakowski	0	0,00%	3	42,86%	1	9,09%	0	0,00%	10	17,86%	7	8,75%
Limanowski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	2	28,57%	2	12,50%
Miechowski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	4	50,00%	0	0,00%
Myślenicki	4	12,12%	1	100,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	7,69%	1	4,76%
Nowy Sącz	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Nowosądecki	5	5,49%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Nowotarski	1	2,27%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	16,67%	1	11,11%
Olkuski	0	0,00%	0	0,00%	1	100,00%	0	0,00%	0	0,00%	2	28,57%
Oświęcimski	1	2,94%	0	0,00%	1	33,33%	0	0,00%	8	61,54%	8	44,44%
Proszowicki	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	5	38,46%	2	9,52%
Suski	0	0,00%	0	0,00%	2	28,57%	0	0,00%	1	20,00%	5	62,50%
Tarnów	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Tarnowski	1	1,47%	0	0,00%	0	0,00%	1	50,00%	2	9,09%	1	3,85%
Tatrzański	1	7,69%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Wadowicki	5	7,46%	0	0,00%	2	66,67%	0	0,00%	5	26,32%	9	36,00%
Wielicki	1	3,85%	0	0,00%	1	7,69%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Województwo	25	2,64%	20	37,74%	15	4,87%	1	3,23%	44	15,60%	40	9,62%

OBIEKTY ZAGROŻONE W PODZIALE WG MATERIAŁU/KONSTRUKCJI I POWIATÓW
(OBJĘTE WERYFIKACJĄ W LATACH 2009–2015)

Powiat	Drewniane				Murowane				Ziemne	
	wieńcowa/inna		szkieletowe		cegłane		kamienne			
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
Bocheński	2	4,44%	0	0,00%	1	1,52%	0	0,00%	0	0,00%
Brzeski	2	10,00%	0	0,00%	1	2,17%	0	0,00%	0	0,00%
Chrzanowski	1	25,00%	0	0,00%	5	11,36%	4	57,14%	0	0,00%
Dąbrowski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	50,00%
Gorlicki	11	12,22%	0	0,00%	3	3,80%	2	28,57%	0	0,00%
Kraków	2	5,71%	0	0,00%	48	3,61%	1	100,00%	2	50,00%
Krakowski	10	17,86%	0	0,00%	30	11,15%	4	44,44%	0	0,00%
Limanowski	6	15,79%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Miechowski	0	0,00%	0	0,00%	6	17,65%	0	0,00%	0	0,00%
Myślenicki	6	22,22%	0	0,00%	1	1,41%	1	50,00%	0	0,00%
Nowy Sącz	0	0,00%	0	0,00%	1	1,64%	0	0,00%	0	0,00%
Nowosądecki	1	0,88%	0	0,00%	5	3,42%	0	0,00%	0	0,00%
Nowotarski	9	3,69%	0	0,00%	7	9,09%	1	20,00%	0	0,00%
Olkuski	1	12,50%	0	0,00%	5	8,77%	1	50,00%	0	0,00%
Oświęcimski	3	17,65%	0	0,00%	17	22,67%	0	0,00%	0	0,00%
Proszowicki	1	7,14%	0	0,00%	6	12,00%	0	0,00%	0	0,00%
Suski	4	16,67%	0	0,00%	1	3,70%	1	25,00%	0	0,00%
Tarnów	0	0,00%	0	0,00%	1	1,41%	0	0,00%	0	0,00%
Tarnowski	0	0,00%	0	0,00%	10	8,93%	2	66,67%	0	0,00%
Tatrzański	60	28,85%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Wadowicki	4	15,38%	0	0,00%	16	13,11%	3	100,00%	0	0,00%
Wielicki	0	0,00%	0	0,00%	4	3,92%	0	0,00%	0	0,00%
Województwo	123	11,88%	0	0,00%	168	5,79%	20	38,46%	3	42,86%

Folwarczne		Gospodarcze		Mieszkalne		Przemysłowe		Cmentarze		Inne		Razem w powiecie	
liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
0	0,00%	0	0,00%	1	3,23%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	3	1,97%
0	0,00%	1	33,33%	1	16,67%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	3	3,33%
1	25,00%	0	0,00%	1	12,50%	3	100,00%	0	0,00%	2	12,50%	11	16,92%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	2,38%
1	20,00%	5	19,23%	4	13,79%	0	0,00%	6	8,57%	1	4,55%	23	8,78%
6	13,95%	1	2,38%	10	1,20%	9	31,03%	0	0,00%	5	10,87%	53	3,67%
18	23,08%	2	22,22%	7	16,28%	0	0,00%	2	15,38%	4	12,50%	54	12,56%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	4	13,33%	8	7,77%
0	0,00%	0	0,00%	2	40,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	6	9,52%
0	0,00%	0	0,00%	2	9,09%	0	0,00%	1	9,09%	0	0,00%	10	7,52%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	33,33%	0	0,00%	0	0,00%	1	1,28%
0	0,00%	0	0,00%	1	1,06%	0	0,00%	1	2,86%	0	0,00%	7	2,19%
2	13,33%	4	7,41%	7	4,46%	2	25,00%	2	11,11%	0	0,00%	20	5,60%
3	25,00%	0	0,00%	2	25,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	16,67%	9	11,84%
8	57,14%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	2	13,33%	28	21,21%
2	25,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	9	10,23%
0	0,00%	1	12,50%	1	11,11%	0	0,00%	0	0,00%	1	12,50%	11	16,18%
0	0,00%	0	0,00%	1	2,70%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	1,15%
6	26,09%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	9	15,00%	2	25,00%	22	9,48%
0	0,00%	0	0,00%	2	3,28%	0	0,00%	0	0,00%	57	32,95%	60	20,91%
8	28,57%	0	0,00%	2	10,53%	0	0,00%	2	16,67%	1	11,11%	34	17,89%
1	5,56%	0	0,00%	1	4,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	4	2,68%
56	20,36%	14	6,09%	45	3,13%	15	25,00%	23	6,65%	80	17,24%	378	7,79%

Glinobitka		Ruda darniowa		Betonowe		Metalowe		Brak danych		Razem
liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	3
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	3
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	10
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	16
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	53
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	33,33%	45
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	6
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	6
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	8
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	6
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	17
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	7
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	20
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	7
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	6
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	12
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	60
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	23
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	4
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	1,19%	315

OBIEKTY ZAGROŻONE W PODZIALE WG CHRONOLOGII I POWIATÓW (OBJĘTE WERYFIKACJĄ W LATACH 2009–2015)

Powiat	Do poł. XIII w.		Poł. XIII–XV w.		XVI–XVIII w.		XIX w.		XX w.		Brak danych		Razem obiektów
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba
Bocheński	0	0,00%	0	0,00%	1	1,67%	2	3,39%	0	0,00%	0	0,00%	3
Brzeski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	3	8,33%	0	0,00%	0	0,00%	3
Chrzanowski	0	0,00%	0	0,00%	3	15,00%	7	17,95%	1	33,33%	0	0,00%	11
Dąbrowski	0	0,00%	0	0,00%	1	5,56%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1
Gorlicki	0	0,00%	2	15,38%	2	3,45%	4	5,19%	14	14,29%	1	6,25%	23
Kraków	0	0,00%	1	0,34%	4	1,34%	45	8,75%	3	0,94%	0	0,00%	53
Krakowski	0	0,00%	0	0,00%	15	11,11%	27	12,74%	12	23,08%	0	0,00%	54
Limanowski	0	0,00%	0	0,00%	1	3,23%	4	18,18%	3	8,57%	0	0,00%	8
Miechowski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	4	33,33%	2	28,57%	0	0,00%	6
Myślenicki	0	0,00%	1	33,33%	2	4,88%	6	10,17%	1	4,35%	0	0,00%	10
Nowy Sącz	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	3,70%	0	0,00%	1
Nowosądecki	1	100,00%	0	0,00%	3	2,17%	1	0,76%	2	5,71%	0	0,00%	7
Nowotarski	0	0,00%	0	0,00%	1	2,17%	16	8,04%	3	3,30%	0	0,00%	20
Olkuski	0	0,00%	0	0,00%	2	4,88%	6	23,08%	1	25,00%	0	0,00%	9
Oświęcimski	0	0,00%	1	10,00%	10	26,32%	16	22,54%	1	16,67%	0	0,00%	28
Proszowicki	0	0,00%	0	0,00%	4	13,33%	2	5,71%	3	27,27%	0	0,00%	9
Suski	0	0,00%	0	0,00%	4	14,81%	7	26,92%	0	0,00%	0	0,00%	11
Tarnów	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	4,17%	0	0,00%	0	0,00%	1
Tarnowski	0	0,00%	1	12,50%	1	1,89%	7	10,00%	13	14,77%	0	0,00%	22
Tatrzański	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	1,61%	2	1,40%	57	75,00%	60
Wadowicki	0	0,00%	0	0,00%	8	9,64%	26	29,55%	0	0,00%	0	0,00%	34
Wielicki	0	0,00%	0	0,00%	2	5,26%	0	0,00%	2	7,41%	0	0,00%	4
Województwo	1	2,27%	6	1,35%	64	5,12%	185	9,86%	64	6,02%	58	33,53%	378

OBIEKTY, KTÓRE UTRACIŁY WARTOŚCI ZABYTKOWE W PODZIALE WG FUNKCJI PIERWOTNEJ I POWIATÓW (OBJĘTE WERYFIKACJĄ W LATACH 2009–2015)

Powiat	Sakralne		Obronne		Użyteczności publicznej		Zamki		Rezydencjonalne		Zieleń	
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
Bocheński	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Brzeski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Chrzanowski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Dąbrowski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Gorlicki	3	3,61%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Kraków	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Krakowski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Limanowski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Miechowski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Myślenicki	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	2	9,52%
Nowy Sącz	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Nowosądecki	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Nowotarski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Olkuski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Oświęcimski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Proszowicki	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	7,69%	0	0,00%
Suski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Tarnów	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Tarnowski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Tatrzański	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Wadowicki	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Wielicki	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	2	11,11%	0	0,00%
Województwo	3	0,32%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	3	1,06%	2	0,48%

(62,26%) obiektów obronnych składają się przede wszystkim zespoły fortyfikacji Twierdzy Kraków. W większości nie są one użytkowane, remontowane i popadają w ruinę.

Z okresu do połowy XIII w. zagrożony jest 1 obiekt, co stanowi 2,27% zasobu, z połowy XIII do XV w. zagrożonych jest 6 obiektów (1,35%), z XVI–XVIII w. – 64 obiekty (5,12%), z XIX w. – 185 obiektów (9,86%) oraz z XX w. – 64 obiekty (6,02%).

Najwięcej obiektów zagrożonych, które nie utraciły swej wartości, procentowo, jest w powiecie oświęcimskim – 28 (21,21% zasobu), liczbowo zaś w powiecie tatrzańskim – 60 (20,91%). Najczęstszymi przyczynami zagrożenia są brak użytkowania zespołu czy obiektu oraz brak zabezpieczenia i bieżących remontów. Dotyczy to głównie zespołów dworsko-parkowych i folwarcznych. W powiecie tatrzańskim przeważa zabudowa drewniana (Chochotów, szałas tatrzański) narażona na degradację z uwagi na materiał lub utratę swych pierwotnych funkcji, np. szałas tatrzański.

OBIEKTY, KTÓRE UTRACIŁY LUB NIGDY NIE POSIADAŁY WARTOŚCI ZABYTKOWYCH

Kategoria taka nie była przedmiotem zarządzanej oceny. W założeniach wstępnych weryfikacji nie wymagano odniesienia się do zasadności wpisu. Największe wątpliwości podczas weryfikacji budziły obiekty gospodarcze, często będące w złym stanie technicznym, pozbawione istotniejszych cech stylowych, które wpisywano w ramach zespołów – stodoły, chlewy, spichrze

Folwarczne		Gospodarcze		Mieszkalne		Przemysłowe		Cmentarze		Inne		Razem w powiecie	
liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
1	25,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	1,54%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
0	0,00%	1	3,85%	2	6,90%	0	0,00%	0	0,00%	1	4,55%	7	2,67%
0	0,00%	0	0,00%	1	0,12%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	0,07%
9	11,54%	0	0,00%	2	4,65%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	11	2,56%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
0	0,00%	0	0,00%	1	4,55%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	3	2,26%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
0	0,00%	1	2,78%	3	3,19%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	4	1,25%
0	0,00%	0	0,00%	5	3,18%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	5	1,40%
3	25,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	3	3,95%
2	14,29%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	6,67%	3	2,27%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	1,14%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	33,33%	0	0,00%	2	25,00%	3	4,41%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
1	4,35%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	0,43%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
1	3,57%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	0,53%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	2	1,34%
17	6,18%	2	0,87%	14	0,97%	1	1,67%	0	0,00%	4	0,86%	46	0,95%

**OBIEKTY, KTÓRE UTRACIŁY WARTOŚCI ZABYTKOWE W PODZIALE WG CHRONOLOGII I POWIATÓW
(OBJĘTE WERYFIKACJĄ W LATACH 2009–2015)**

Powiat	Do poł. XIII w.		Poł. XIII–XV w.		XVI–XVIII w.		XIX w.		XX w.		Brak danych		Razem obiektów
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba
Bocheński	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0
Brzeski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0
Chrzanowski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	2,56%	0	0,00%	0	0,00%	1
Dąbrowski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0
Gorlicki	0	0,00%	0	0,00%	1	1,72%	4	5,19%	2	2,04%	0	0,00%	7
Kraków	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	0,19%	0	0,00%	0	0,00%	1
Krakowski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	10	4,72%	1	1,92%	0	0,00%	11
Limanowski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0
Miechowski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0
Myślenicki	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	3	5,08%	0	0,00%	0	0,00%	3
Nowy Sącz	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0
Nowosądecki	0	0,00%	0	0,00%	4	2,90%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	4
Nowotarski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	3	1,51%	2	2,20%	0	0,00%	5
Olkuski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	3	11,54%	0	0,00%	0	0,00%	3
Oświęcimski	0	0,00%	0	0,00%	1	2,63%	2	2,82%	0	0,00%	0	0,00%	3
Proszowicki	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	2,86%	0	0,00%	0	0,00%	1
Suski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	2	7,69%	1	11,11%	0	0,00%	3
Tarnów	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0
Tarnowski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	1,14%	0	0,00%	1
Tatrzński	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0
Wadowicki	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	1,14%	0	0,00%	0	0,00%	1
Wielicki	0	0,00%	0	0,00%	1	2,63%	1	1,41%	0	0,00%	0	0,00%	2
Województwo	0	0,00%	0	0,00%	7	0,56%	32	1,71%	7	0,66%	0	0,00%	46

**OBIEKTY, KTÓRE UTRACIŁY WARTOŚCI ZABYTKOWE W PODZIALE WG MATERIAŁU/KONSTRUKCJI I POWIATÓW
(OBJĘTE WERYFIKACJĄ W LATACH 2009–2015)**

Powiat	Drewniane				Murowane				Ziemne	
	wieńcowa/inna		szkieletowe		cegłane		kamienne		liczba	procent
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent		
Bocheński	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Brzeski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Chrzanowski	0	0,00%	0	0,00%	1	2,27%	0	0,00%	0	0,00%
Dąbrowski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Gorlicki	3	3,33%	0	0,00%	2	2,53%	2	28,57%	0	0,00%
Kraków	0	0,00%	0	0,00%	1	0,08%	0	0,00%	0	0,00%
Krakowski	0	0,00%	0	0,00%	11	4,09%	0	0,00%	0	0,00%
Limanowski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Miechowski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Myślenicki	1	3,70%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Nowy Sącz	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Nowosądecki	0	0,00%	0	0,00%	4	2,74%	0	0,00%	0	0,00%
Nowotarski	5	2,05%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Olkuski	0	0,00%	0	0,00%	3	5,26%	0	0,00%	0	0,00%
Oświęcimski	0	0,00%	0	0,00%	3	4,00%	0	0,00%	0	0,00%
Proszowicki	0	0,00%	0	0,00%	1	2,00%	0	0,00%	0	0,00%
Suski	1	4,17%	0	0,00%	1	3,70%	1	25,00%	0	0,00%
Tarnów	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Tarnowski	0	0,00%	0	0,00%	1	0,89%	0	0,00%	0	0,00%
Tatrzński	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Wadowicki	0	0,00%	0	0,00%	1	0,82%	0	0,00%	0	0,00%
Wielicki	1	6,67%	0	0,00%	1	0,98%	0	0,00%	0	0,00%
Województwo	11	1,06%	0	0,00%	30	1,03%	3	5,77%	0	0,00%

itp. Podobnie daje się wyróżnić grupa budynków mieszkalnych – kamienic miejskich, które prezentują bardzo skromne formy stylowe bądź są ich zupełnie pozbawione. Jednak nie były to obiekty, które można było zakwalifikować do kategorii utraconej wartości zabytkowej, gdyż ich stan od czasu wpisu się nie zmienił. Budynki folwarczne i gospodarcze utraciły pierwotną funkcję i zostały adaptowane do nowych celów, z daleko idącą przebudową i rozbudową, która spowodowała utratę wartości, na podstawie których zostały wpisane do rejestru zabytków.

Najczęstszą przyczyną utraty wartości jest daleko idąca przebudowa, rozbudowa i wymiana substancji obiektów. Spowodowało to utratę wartości zabytkowych, cech stylowych, na podstawie których obiekty zostały wpisane do rejestru zabytków. W przypadku parków został całkowicie zatarty ich układ, wycięto drzewa, a także wprowadzono na ich tereny nową zabudowę. Wartości zabytkowe utraciło 46 obiektów (0,95% zasobów województwa). Wartość zabytkową utraciły 3 obiekty sakralne (0,32% całości zasobu), 3 obiekty rezydencjonalne (1,06%), 2 założenia zieleni (0,48%), 17 obiektów folwarcznych (6,18%), 2 budynki gospodarcze (0,87%), 14 budynków mieszkalnych (0,97%), 4 obiekty innych kategorii (0,86%). Utratę wartości zabytkowych obiektów sakralnych zanotowano tylko w 3 przypadkach. Do wyjątków należy tak spektakularne naruszenie wpisu do rejestru, jak cerkiew w Klimkówce, gdzie, w związku z budową zbiornika wodnego, świątynia została wysadzona w powietrze i wybudowana na nowo, inspirowana formami dawnej cerkwi. Utratę wartości zabytkowych wśród obiektów rezydencjonalnych w skali całego województwa stwierdzono w 3 obiektach, co stanowi 1,06% zasobu. W przypadku pałacu w Śmiłowicach, który spłonął w 1966 r., nastąpiła jego całkowita odbudowa w 2007 r. z daleko idącą przebudową i rozbudową. Został wybudowany on jako nowy obiekt, odbiegający od bryły i formy dawnego pałacu. Inne zostały przebu-

Glinobitka		Ruda darniowa		Betonowe		Metalowe		Brak danych		Razem
liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	7
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	11
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	4
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	5
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	3
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	3
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	3
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	2
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	44

dowane niezgodnie ze sztuką konserwatorską, z daleko idącą rozbudową, która spowodowała utratę ich wartości zabytkowych, na podstawie których zostały wpisane do rejestru zabytków. Zazwyczaj proces utraty wartości był wieloletni – przebudowy, rozbudowy, przekształcenia. Wszystkie zostały przekształcone po 2010 r. Utraty wartości zabytkowych nie zanotowano w przypadku obiektów obronnych, zamków i cmentarzy. Utratę wartości zabytkowych obiektów przemysłowych zanotowano tylko w powiecie suskim – 1, co stanowi 33,33% zasobu (3).

Procentowo straty są największe w powiecie suskim (4,41%), liczbowo – w krakowskim (11). W powiatach bocheńskim, brzeskim, dąbrowskim, limanowskim, miechowskim, w Nowym Sączu, Tarnowie i powiecie tatrzańskim nie stwierdzono obiektów zagrożonych. Wartości zabytkowe utraciło z XVI–XVIII w. – 7 obiektów (0,56%, zasobu), z XIX w. – 32 (1,71%), a z XX w. – 7 (0,66%).

Największą utratę wartości zabytkowych zanotowano w zasobie obiektów z XIX w. Należą tu w większości budynki folwarczne i gospodarcze (6,18%), które utraciły pierwotną funkcję i zostały adaptowane do nowych celów, z daleko idącą przebudową i rozbudową, która spowodowała utratę wartości, na podstawie których zostały wpisane do rejestru zabytków. Dominują obiekty prywatne (26; 1,57% zasobu). Stan ten to efekt niekontrolowanych przebudów prowadzonych przez właścicieli. Utraty wartości nie odnotowano w przypadku obiektów o własności mieszanej. Niebezpieczna jest kategoria inni właściciele. Wiąże się zazwyczaj z nieuregulowaną sprawą własności. Mogą trwać postępowania umożliwiające uregulowanie stanu lub współwłaściciele pozostają w konflikcie, co ma wpływ na stan techniczny obiektów. Najwięcej, procentowo, utrat wartości zabytkowych budynków mieszkalnych stwierdzono w powiecie krakowskim – 2, co stanowi 4,65% zasobu (43). Zaś liczbowo w powiecie nowotarskim – 5, co stanowi 3,18% zasobu (157).

OBIEKTY NIEISTNIEJĄCE

Utrata obiektów rejestrowych wynika z przyczyn losowych (jak pożary) lub złej woli albo zaniedbania ze strony właściciela. Aż 180 obiektów nie istnieje (3,71% zasobów województwa). Nie istnieje 6 obiektów sakralnych (0,63% zasobu województwa), 8 obiektów rezydencjonalnych (2,84%), 4 założenia zieleni (0,96%), 16 obiektów folwarcznych (5,82%), 29 budynków gospodarczych (12,61%), 28 budynków mieszkalnych (1,95%), 6 obiektów przemysłowych (10,00%), 1 cmentarz (0,29%), 81 obiektów innych kategorii (17,46%).

Najwięcej obiektów (24) zostało zniszczonych w pierwszej ćwierci XXI w., 10 – w latach 90. XX w., 4 – w latach 70. XX w., 2 – w latach 60. XX w., 1 – w latach 80. XX w., 1 – do lat 60. XX w. Dla 138 obiektów brak danych. Z połowy XIII do XV w. nie istnieje 1 obiekt (0,23% zasobu), z XVI–XVIII w. – 25 (2,00%), z XIX w. – 72 (3,84%) oraz z XX w. – 80 (7,62%).

Najwięcej strat, procentowo, w stosunku do zasobów, stwierdzono w powiecie limanowskim – 17,48% (18). Jeśli chodzi o liczby, niechlubnym liderem jest powiat tatrzański (45 obiektów). W obu powiatach na liczby te składają się sztafasy gorczańskie i tatrzańskie.

**OBIEKTY NIEISTNIEJĄCE W PODZIALE WG CHRONOLOGII I POWIATÓW
(OBJĘTE WERYFIKACJĄ W LATACH 2009–2015)**

Powiat	Do poł. XIII w.		Poł. XIII–XV w.		XVI–XVIII w.		XIX w.		XX w.		Brak danych		Razem obiektów
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba
Bocheński	0	0,00%	0	0,00%	3	5,00%	13	22,03%	0	0,00%	0	0,00%	16
Brzeski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	2,78%	0	0,00%	0	0,00%	1
Chrzanowski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	3	7,69%	1	33,33%	0	0,00%	4
Dąbrowski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	9,09%	0	0,00%	0	0,00%	1
Gorlicki	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	4	5,19%	8	8,16%	0	0,00%	12
Kraków	0	0,00%	0	0,00%	1	0,34%	8	1,56%	7	2,20%	0	0,00%	16
Krakowski	0	0,00%	0	0,00%	3	2,22%	9	4,25%	0	0,00%	0	0,00%	12
Limanowski	0	0,00%	0	0,00%	2	6,45%	3	13,64%	12	34,29%	1	14,29%	18
Miechowski	0	0,00%	1	11,11%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1
Myslenicki	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	3	5,08%	1	4,35%	0	0,00%	4
Nowy Sącz	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0
Nowosądecki	0	0,00%	0	0,00%	10	7,25%	3	2,29%	0	0,00%	0	0,00%	13
Nowotarski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	6	3,02%	6	6,59%	0	0,00%	12
Olkuski	0	0,00%	0	0,00%	1	2,44%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1
Oświęcimski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	9	12,68%	0	0,00%	0	0,00%	9
Proszowicki	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0
Suski	0	0,00%	0	0,00%	2	7,41%	3	11,54%	0	0,00%	0	0,00%	5
Tarnów	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0
Tarnowski	0	0,00%	0	0,00%	2	3,77%	2	2,86%	1	1,14%	0	0,00%	5
Tatrzański	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	45	31,47%	0	0,00%	45
Wadowicki	0	0,00%	0	0,00%	1	1,20%	3	3,41%	0	0,00%	0	0,00%	4
Wielicki	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	1,41%	0	0,00%	0	0,00%	1
Województwo	0	0,00%	1	0,23%	25	2,00%	72	3,84%	81	7,62%	1	0,58%	180

Uległy one całkowitej destrukcji, gdyż utraciły rację bytu z powodu braku potrzeby ich użytkowania. Pozostałe obiekty zostały rozebrane lub uległy całkowitej destrukcji na skutek złego stanu technicznego, będącego wynikiem nieużytkowania, zaniedbania i nieprzeprowadzania bieżących remontów. Szafasy zaliczono w weryfikacji do obiektów innych. Przepadło ich łącznie 81 (17,46% zasobu). Najwięcej procentowo w powiecie limanowskim (15; 50%) i tatrzańskim (45; 26,01%). W 10 powiatach nie zanotowano przypadku nieistnienia obiektu o innej funkcji. Sporo zabytków zniknęło też w Krakowie (16, ale ze względu na wielkość zasobu stanowiły one zaledwie 1,1%). Na ogół dobrze obchodzono się z obiektami rejestrowymi w powiatach wielickim (1; 0,67%) oraz proszowickim, w Nowym Sączu i Tarnowie, gdzie nie stwierdzono obiektów nieistniejących.

Największą liczbę obiektów nieistniejących stwierdzono w przypadku własności prywatnej (108; 6,51% zasobu), najmniej wśród obiektów sakralnych. Straty w obiektach kultu, choć liczbowo niewielkie, zawsze łączą się z poważną wyrwą w lokalnym krajobrazie, zniszczeniem dzieł sztuki i wyposażenia gromadzonego przez pokolenia. Nie istnieje 6 obiektów sakralnych, co stanowi 0,63% zasobu. Najwięcej w powiecie limanowskim – 2, co stanowi 8% zasobu (25): spalone kościoły w Niedźwiedziu i Olszówce. W powiecie gorlickim nie istnieją 2 obiekty, a w krakowskim i nowosądeckim po 1 obiekcie. Wśród obiektów rezydencjonalnych najczęstszą przyczyną zupełnej destrukcji była rozbiórka (4), wśród budynków folwarcznych – rozbiórka (6). Przestały istnieć 4 zespoły zabytko-

**OBIEKTY NIEISTNIEJĄCE W PODZIALE WG FUNKCJI PIERWOTNEJ I POWIATÓW
(OBJĘTE WERYFIKACJĄ W LATACH 2009–2015)**

Powiat	Sakralne		Obronne		Użyteczności publicznej		Zamki		Rezydencjonalne		Zieleń	
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
Bocheński	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	11,11%	1	7,69%
Brzeski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Chrzanowski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Dąbrowski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Gorlicki	2	2,41%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Kraków	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Krakowski	1	1,05%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	2	3,57%	1	1,25%
Limanowski	2	8,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Miechowski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Myślenicki	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	7,69%	0	0,00%
Nowy Sącz	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Nowosądecki	1	1,10%	0	0,00%	1	8,33%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Nowotarski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Olkuski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Oświęcimski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Proszowski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Suski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	2	40,00%	1	12,50%
Tarnów	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Tarnowski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	2	9,09%	0	0,00%
Tatrzański	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Wadowicki	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	4,00%
Wielicki	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Województwo	6	0,63%	0	0,00%	1	0,32%	0	0,00%	8	2,84%	4	0,96%

**OBIEKTY NIEISTNIEJĄCE W PODZIALE WG MATERIAŁU/KONSTRUKCJI I POWIATÓW
(OBJĘTE WERYFIKACJĄ W LATACH 2009–2015)**

Powiat	Drewniane				Murowane				Ziemne	
	wieńcowa/inna		szkieletowe		cegłane		kamienne		liczba	procent
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent		
Bocheński	11	24,44%	0	0,00%	4	6,06%	0	0,00%	0	0,00%
Brzeski	1	5,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Chrzanowski	0	0,00%	0	0,00%	1	2,27%	2	28,57%	0	0,00%
Dąbrowski	0	0,00%	0	0,00%	1	5,56%	0	0,00%	0	0,00%
Gorlicki	10	11,11%	0	0,00%	1	1,27%	1	14,29%	0	0,00%
Kraków	1	2,86%	0	0,00%	15	1,13%	0	0,00%	0	0,00%
Krakowski	8	14,29%	0	0,00%	3	1,12%	0	0,00%	0	0,00%
Limanowski	16	42,11%	0	0,00%	1	3,57%	0	0,00%	0	0,00%
Miechowski	0	0,00%	0	0,00%	1	2,94%	0	0,00%	0	0,00%
Myślenicki	1	3,70%	0	0,00%	3	4,23%	0	0,00%	0	0,00%
Nowy Sącz	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Nowosądecki	4	3,51%	0	0,00%	9	6,16%	0	0,00%	0	0,00%
Nowotarski	11	4,51%	1	25,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Olkuski	0	0,00%	0	0,00%	1	1,75%	0	0,00%	0	0,00%
Oświęcimski	5	29,41%	0	0,00%	4	5,33%	0	0,00%	0	0,00%
Proszowski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Suski	3	12,50%	0	0,00%	0	0,00%	1	25,00%	0	0,00%
Tarnów	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Tarnowski	0	0,00%	0	0,00%	5	4,46%	0	0,00%	0	0,00%
Tatrzański	43	20,67%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Wadowicki	0	0,00%	0	0,00%	3	2,46%	0	0,00%	0	0,00%
Wielicki	1	6,67%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Województwo	115	11,11%	1	11,11%	52	1,79%	4	7,69%	0	0,00%

Folwarczne		Gospodarcze		Mieszkalne		Przemysłowe		Cmentarze		Inne		Razem w powiecie	
liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
0	0,00%	4	80,00%	9	29,03%	0	0,00%	0	0,00%	1	33,33%	16	10,53%
0	0,00%	0	0,00%	1	16,67%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	1,11%
0	0,00%	2	50,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	2	12,50%	4	6,15%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	14,29%	1	2,38%
0	0,00%	6	23,08%	4	13,79%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	12	4,58%
5	11,63%	3	7,14%	2	0,24%	2	6,90%	0	0,00%	4	8,70%	16	1,11%
3	3,85%	4	44,44%	1	2,33%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	12	2,79%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	5,26%	15	50,00%	18	17,48%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	11,11%	1	1,59%
1	10,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	2	22,22%	4	3,01%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
0	0,00%	6	16,67%	4	4,26%	0	0,00%	0	0,00%	1	5,88%	13	4,06%
0	0,00%	1	1,85%	4	2,55%	1	12,50%	0	0,00%	6	20,00%	12	3,36%
1	8,33%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	1,32%
1	7,14%	3	42,86%	3	42,86%	1	33,33%	0	0,00%	1	6,67%	9	6,82%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
1	50,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	33,33%	0	0,00%	0	0,00%	5	7,35%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
3	13,04%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	5	2,16%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	45	26,01%	45	15,68%
1	3,57%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	2	22,22%	4	2,11%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	20,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	0,67%
16	5,82%	29	12,61%	28	1,95%	6	10,00%	1	0,29%	81	17,46%	180	3,71%

Glinobitka		Ruda darniowa		Betonowe		Metalowe		Brak danych		Razem
liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	15
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	100,00%	4
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	12
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	16
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	11
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	17
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	4
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	13
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	12
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	9
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	4
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	2	4,26%	5
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	45
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	3
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	3	3,57%	175

wej zieleni (0,96% zasobu) oraz 1 cmentarz (0,29%) w powiecie limanowskim. Nie istnieje 6 obiektów przemysłowych (10%).

Najczęściej niszczone obiekty gospodarcze (12,61% zasobu nie istnieje), kiedy przestały pełnić swoją pierwotną funkcję, były nieużytkowane, popadały w ruinę. W nich następuje najczęściej np. rozbiórka lub całkowita wymiana substancji. Najwięcej obiektów uległo całkowitemu zniszczeniu z przyczyn inwestycyjnych (25) oraz rozbiórki (22). Całkowite zużycie materiału/konstrukcji nastąpiło w 17 obiektach, pożarowi uległo 8, z innych przyczyn nie istnieje 3. Brak danych na temat przyczyny zniszczenia dotyczy aż 113 obiektów. Natomiast nie zanotowano obiektu, który uległby zniszczeniu w trakcie powodzi czy wskutek osuwiska.

Zaniechanie remontów skutkowało niekiedy zaniknięciem zabytku, zwłaszcza w przypadku obiektów drewnianych, narażonych na zniszczenie częściej niż obiekty wzniesione z innego materiału. Obiekty rozbierano z powodu budowy na miejscu starych domów czy budynków gospodarczych – nowych obiektów. W wielu przypadkach destrukcja była powodowana aktywnością drewnojadów i grzybów. Przystało istnieć aż 115 obiektów konstrukcji zrębowej (11,11% zasobu). Najwięcej obiektów drewnianych konstrukcji wieńcowej uległo zniszczeniu przez inwestycje (13), a także całkowite zużycie materiału/konstrukcji oraz rozbiórkę (po 10). Zniknęły 52 obiekty murowane ceglane, co stanowi 1,79% zasobu. Najwięcej (procentowo) w powiecie nowosądeckim (9; 6,16% zasobu), a liczbowo w Krakowie (15). Nie istnieje już 4 obiekty kamienne (7,69%): w powiatach chrzanowskim (2), gorlickim i suskim (po 1).

Charakterystyczne jest lekceważenie znaczenia obiektów relatywnie nowych. Wszystkie zabytki pochodzące sprzed połowy XIII w. istnieją; z okresu od połowy XIII do XV w., nie istnieje 1 obiekt (w powiecie miechowskim) co stanowi 0,23% zasobu. Z okresu nowożytnego liczba ta to już 25 obiektów (2%). Z XIX w. nie istnieje 72 obiekty (3,84%), najwięcej w powiecie bocheńskim (13; 22,03% lokalnego zasobu). Najwięcej procentowo i liczbowo nie istnieje obiektów pochodzących z XX w. (81; 7,62% zasobu). To dowód na niedostatki w polityce informacyjnej, w działaniach samorządów na rzecz ochrony krajobrazu kulturowego.

OBIEKTY SKREŚLONE Z REJESTRU ZABYTEKÓW

W latach 2009–2015 z rejestru zabytków w województwie małopolskim skreślono 67 obiektów. Najwięcej skreślono budynków gospodarczych – drewnianych i murowanych (11), nieistniejących lub przekształconych z utratą cech zabytkowych, oraz obiektów sakralnych (11), w tym 2 spalone, 3 przeniesione do skansenów, reszta to obiekty od dawna nieistniejące i te, które utraciły wartość zabytkową. Najwięcej skreśleń stwierdzono w powiecie nowotarskim – 14 (9 w przypadku obiektu o statusie stanu dobrego, 4 nieistniejące, 1 przeniesiony do skansenu). W Nowym Sączu i Tarnowie oraz w powiatach dąbrowskim, suskim i tarnowskim nie było skreśleń z rejestru. 27 obiektów mających status stanu dobrego np. w 2009, prawdopodobnie nie miało go już w latach następnych, z uwagi na zniszczenia, pożary, przekształcenia itp. Najwięcej takich obiektów skreślono w powiecie nowotarskim – 9 (drewniane budynki mieszkalne i gospodarcze w Chochołowie i Krościenku n. Dunajcem).

OBIEKTY NIEZIDENTYFIKOWANE W TERENIE

Obiekty niezidentyfikowane w terenie stanowią wartość marginalną (niecałe 0,1%) w całości zasobu i nie są istotne dla charakterystyki wartości wszystkich obiektów wpisanych do rejestru zabytków. Na terenie województwa nie zidentyfikowano 7 obiektów – w powiatach tarnowskim, krakowskim (po 3) i dąbrowskim (1). Nie zidentyfikowano 6 budynków gospodarczych (5 pochodziło z XIX w., 1 z XX; wszystkie były murowane ceglane) należących do zespołów dworsko-folwarcznych oraz piwnic pałacu w Dąbrowie Tarnowskiej. Budynki gospodarcze należące do zespołów folwarcznych, liczących więcej obiektów niż wymienione w decyzjach o wpisie, zostały przebudowane tak, że nie można ich zidentyfikować wśród nowszej zabudowy, nie można stwierdzić, które z zachowanych obiektów były przedmiotem wpisu. Piwnice pochodzą z XVIII w. i zostały wpisane do rejestru zabytków w 1935 r.; na ich miejscu w latach 1948–1965 wybudowano nowy, murowany kościół (nie da się ustalić, czy zachowały się w partii fundamentów).

OBIEKTY TRANSLOKOWANE

W początkowej fazie tworzenia skansenów przenoszono do nich obiekty charakterystyczne dla regionu, odznaczające się wysokim poziomem wykonania i cennym detalem. W ostatnim czasie przeniesienia miały przede wszystkim charakter ratunkowy, kiedy nie było możliwości zachowania obiektu *in situ*. Na terenie województwa do skansenów przeniesiono 24 obiekty: 10 mieszkalnych, 9 gospodarczych, 3 sakralne i 2 inne. Najwięcej przeniesiono z powiatu gorlickiego – 9 (6 gospodarczych, 2 mieszkalne, 1 inny – studnia), a następnie nowotarskiego – 7 (3 gospodarcze, 3 mieszkalne, 1 inny), nowosądeckiego – 3 (1 sakralny, 2 mieszkalne), bocheńskiego – 2 (sakralne), chrzanowskiego – 1 (mieszkalny) suskiego – 1 (mieszkalny) i tarnowskiego – 1 (mieszkalny). Wszystkie przeniesiono do skansenów na terenie województwa małopolskiego. Według chronologii, najwięcej przeniesiono obiektów z XIX w. – 14, następnie z XX w. – 7, z XVI–XVIII w. – tylko 3. Najwięcej przeniesiono obiektów drewnianej konstrukcji wieńcowej, charakterystycznych dla Małopolski – 21, kamiennych – 2, murowanych ceglanych – 1. Wszystkie przeniesione i odbudowane w skansenach obiekty pozostają w dobrym stanie zachowania. Jedynie kościół i dzwonnica z Cerekwi, pochodzące z 1644 r., przeniesione w latach 70. XX w. do Sądeckiego Parku Etnograficznego, nie zostały dotąd odbudowane. Miejsca po przeniesionych budynkach mieszkalnych i gospodarczych utraciły swoje dawne wartości. Na ich miejscach powstały w większości nowe obiekty. Natomiast charakter świadectwa przeszłości zachowują w części miejsca dawnego usytuowania budowli sakralnych. Zachował się np. cmentarz przykościelny z kapliczkami w ogrodzeniu w Cerekwi, skąd przeniesiono kościół i dzwonnice.

Dodatkowo translokowano, wyłącznie w ramach województwa małopolskiego, 10 obiektów (nie przeniesiono także obiektów z innego województwa). Miał wprawdzie miejsce przypadek przemieszczenia obiektu pomiędzy województwami (dwór z Drogini przeniesio-

no z województwa miejskiego krakowskiego do skansenu na terenie województwa katowickiego), jednak dziś oba miejsca (pierwotne i obecne) znajdują się w granicach województwa małopolskiego. Przeniesiono 3 obiekty sakralne (z powiatów gorlickiego, nowotarskiego i tarnowskiego), 1 folwarczny (z Krakowa), 2 gospodarcze (z gorlickiego) i 4 mieszkalne (z brzeskiego, gorlickiego, Krakowa i tatrzańskiego); 4 obiekty pochodziły z XVI–XVIII w., 3 – z XIX w. i 3 – z XX w.; wszystkie były drewniane, konstrukcji wieńcowej. Najistotniejszą przyczyną translokacji była chęć uratowania obiektów przed zniszczeniem i dewastacją. Dwie kaplice przeniesiono ok. 1988–1989 w związku z budową zbiorników wodnych w Czorszynie (pow. nowotarski) i Klimkówce (pow. gorlicki). Inne obiekty przenoszono w latach 70. i 90. XX w. Miejsca, z których translokowano obiekty świeckie, zazwyczaj nie zachowują wartości zabytkowych. W przypadku obiektów sakralnych sprawa jest bardziej złożona, gdyż pozostają warstwy archeologiczne, np. dawnego cmentarza przykościelnego.

3.

ANALIZA STANU ZACHOWANIA ZABYTEKÓW OBSZAROWYCH WPISANYCH DO REJESTRU

ANALIZA W ODNIESIENIU DO STANU ZACHOWANIA WARTOŚCI ZABYTEKOWYCH STANOWIĄCYCH PODSTAWĘ WPISU OBIEKTÓW DO REJESTRU ZABYTEKÓW

Według stanu na 2014 r. na terenie województwa znajdowało się 51 zabytków obszarowych, w tym 40 układów urbanistycznych, 3 układy ruralistyczne, 6 zespołów zabudowy, 2 krajobrazy kulturowe. Wszystkie obiekty wpisane do rejestru zachowały historyczną kompozycję przestrzenną. Stanowi to 100% w skali województwa. Najwięcej obiektów pochodzi z okresu średniowiecza – 29 układów urbanistycznych, 1 ruralistyczny i 2 zespoły zabudowy. Najmniej zaś z XX w. – 3: Kraków (Nowa Huta, dawne osiedle robotnicze Modrzejówka), Tarnów (zespół urbanistyczny należącego do Zakładów Azotowych osiedla fabrycznego o charakterze mieszkalno-socjalnym). Z okresu nowożytnego pochodzi 12 obiektów (9 urbanistycznych, 2 ruralistyczne i 1 krajobraz kulturowy). Z XIX w. pochodzą 2 układy urbanistyczne, 3 zespoły zabudowy i 1 krajobraz kulturowy. 2 obiekty miały decyzje podwójne – starsze, które w późniejszych latach zostały rozszerzone (miasta Tarnów i Wojnicz).

Z kolei 25 zabytków obszarowych wpisanych zostało wraz ze strefami ochrony konserwatorskiej. Najwięcej w przypadku układów urbanistycznych – 21, najmniej w przypadku krajobrazu kulturowego – 1 (Poręba Żegoty). Dla 3 zespołów zabudowy wyznaczono strefy ochrony konserwatorskiej (wzgórze wawelskie; Rabka-Zdrój: zespół zabudowy Mlekodajówka; Zakopane: wschodnia część ul. Kościeliskiej). W żadnej decyzji nie uwzględniono warstw archeologicznych. Sformułowania wpisów ze strefami ochrony zależały od konkretnego, do-

konującego wpisu wojewódzkiego konserwatora zabytków, który wydawał decyzje, kierując się doświadczeniem i akceptowaną metodologią wpisu. W decyzjach brak jednolitej nomenklatury na określenie strefy ochrony konserwatorskiej (strefa ścisłej ochrony, bezpośredniej ochrony, pośredniej ochrony, krajobrazowa, ochronna, otulinowa, bezpośrednio otoczenie). 48 zabytków obszarowych zachowało swoją wartość artystyczną. Praktycznie wszystkie obiekty (49) zachowały swoje wartości, na podstawie których wpisane zostały do rejestru zabytków. Stanowi to 100% zasobu województwa.

2 obiekty wpisane są na Listę światowego dziedzictwa UNESCO (Kraków w obrębie Plant ze wzgórzem wawelskim oraz dzielnicą Kazimierz ze Stradomiem oraz Kalwaria Zebrzydowska – krajobrazowy zespół manierystyczny parku pielgrzymkowego). Oba te obiekty są także Pomnikami Historii. Z powodu zmiany kryteriów do obiektów obszarowych nie zaliczono kolejnego obiektu z Listy światowego dziedzictwa UNESCO: Auschwitz-Birkenau – niemiecki nazistowski obóz koncentracyjny i zagłady (1940–1945). Poza obserwacją konserwatorską są obiekty liniowe, np. odcinek południowy średniowiecznego szlaku komunikacyjnego, tzw. Wielka Droga, z Krakowa do Gdańska, średniowieczny szlak ze Śląska na Ruś.

ANALIZA W ODNIESIENIU DO STANU ZACHOWANIA ELEMENTÓW KOMPOZYCYJNYCH

Na 51 zabytków obszarowych 2 mają znacznie ograniczony zasób substancji historycznej. Wieś Bartne nie zachowała wartości z uwagi na prawie całkowitą wymianę/ utratę substancji drewnianej zabudowy. Także mocno została przereźdzona zabytkowa zabudowa układu ruralistycznego Biesiadek. W 4 przypadkach zabudowa zachowała się częściowo (Czchów, Krzeszowice, Rabka-Zdrój – Mlekodajówka, Kraków – Modrzejówka). 47 obiektów zachowało ekspozycję obszaru; w 2 przypadkach częściowo (Kalwaria Zebrzydowska – wprowadzenie nowej zabudowy, Kęty – dysharmonijne nowe osiedle mieszkaniowe). W 3 przypadkach wymagane jest poszerzenie granic wpisu, a w 9 – doprecyzowanie zakresu ochrony; są to decyzje wydane w latach 30. XX w. (Kraków Stare Miasto, Kraków Kazimierz, Kraków Wawel). A także Brzesko, Kalwaria Zebrzydowska, Kęty, Nowy Wiśnicz, Wojnicz 1 i 2, których zakres ochrony jest niedokładny. Weryfikacji granic wpisu wymagają wieś Bartne i Biesiadki, ze względu na znaczny stopień destrukcji zasobu zabudowy. Ze względu na dostrzeganie szerszego zakresu wartości należy zweryfikować granice ochrony miast Biecz i Kalwaria Zebrzydowska (decyzja wydana w 1981 r.). Biecz wpisano w obrębie murów miejskich, a obszar ochrony powinien być rozszerzony co najmniej o kompleks kościoła i klasztoru oo. Franciszkanów z parkiem od strony wschodniej, o tereny położone na południu do rzeki Ropy, o teren grodziska i cmentarza na zachodzie i sięgać od strony północnej poza ul. Podwale. W Kalwarii Zebrzydowskiej konieczne jest uzgodnienie granic ochrony w ramach rejestru zabytków, Pomnika Historii i miejsca światowego dziedzictwa UNESCO.

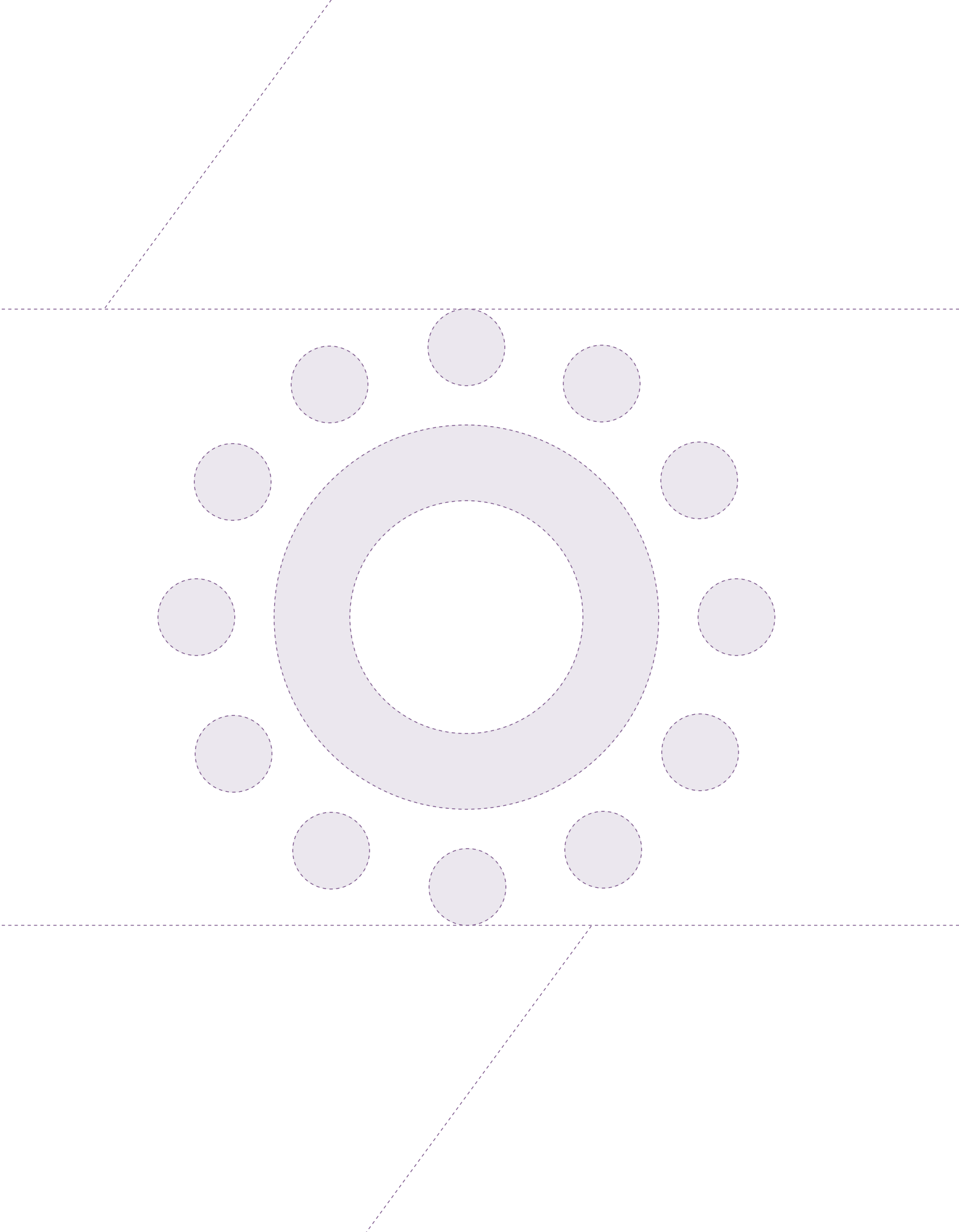
RODZAJE ZAGROŻEŃ I PRZYCZYNY UTRATY WARTOŚCI ZABYTEKÓW OBSZAROWYCH

Krajobraz kulturowy Małopolski przetrwał w relatywnie dobrym stanie do lat 70. XX w. Od tego czasu widoczne są narastające zagrożenia, wspólne dla przestrzeni, tradycji i zabytków, w tym wpisów obszarowych. Wymienić trzeba: napór inwestycyjny, zaniedbanie substancji historycznej, krajobraz zagrożony i dewastowany przez nowe budownictwo, zagrożenie stanowisk archeologicznych przez nowe inwestycje, niszczenie i przesuwanie granicy rolno-leśnej, zanik budownictwa regionalnego, zacieranie szlaków i dróg historycznych. Część południowa regionu jest przeludniona, z czym wiąże się gwałtowna urbanizacja, zanieczyszczenie środowiska naturalnego wpływające degradująco na stan ochrony dziedzictwa kulturowego.

W przypadku układów urbanistycznych największym zagrożeniem są niekontrolowane inwestycje w strefach ochrony konserwatorskiej wpływające na ekspozycję. W przypadku układów ruralistycznych największym zagrożeniem jest wymiana substancji obiektów drewnianych i wprowadzanie nowej zabudowy. Przykładami są Rabka-Zdrój – osiedle Mlekokodajówka oraz ul. Kościeliska w Zakopanem. Wzgórze Wawelskie w Krakowie to przykład zespołu, który nie jest zagrożony, choć osuwiska na stokach wzgórza wymagały doraźnych interwencji i wymagają stałego monitorowania. W przypadku krajobrazu kulturowego wsi Poręba Żegoty zagrożeniem jest rosnący ruch samochodowy na głównej drodze wiejskiej i jednocześnie drodze tranzytowej Kraków – Oświęcim. Krakowskie Planty są zagrożone nadmiernymi inwestycjami infrastrukturalnymi (trasy instalacyjne w ziemi), które powodują degradację warunków przyrodniczych i zagrożenie zdrowotne dla drzew.

**CHARAKTERYSTYKA
STANU ZACHOWANIA
ZASOBU ZABYTKÓW
ARCHEOLOGICZNYCH
WPISANYCH DO REJESTRU**

V. CHARAKTERYSTYKA STANU ZACHOWANIA ZASOBU ZABYTEKÓW ARCHEOLOGICZNYCH WPISANYCH DO REJESTRU

1.

OPIS ZABYTEKÓW ARCHEOLOGICZNYCH NA TERENIE WOJEWÓDZTWA W ODNIESIENIU DO STANU ZACHOWANIA OBIEKTÓW

Zasób zabytków archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków w księdze C w granicach województwa małopolskiego to bardzo zróżnicowany zbiór. Narastał stopniowo, w kontekście różnych polityk prowadzonych przez poszczególne agendy państwowego systemu ochrony zabytków. Szczególnie zróżnicowanie to jest widoczne w okresie, gdy wpisy do rejestru zabytków były dokonywane przez wojewódzkich konserwatorów zabytków w systemie 49 województw, czyli w latach 1975–1998. Wówczas lokalne skale odniesień oraz dynamika badań czy choćby stan zaawansowania badań Archeologicznego Zdjęcia Polski ukierunkowały wpisy w poszczególnych województwach, co obecnie skutkuje dużym zróżnicowaniem zasobu.

Stan rozpoznania i zachowania zabytków archeologicznych jest zależny od wielu czynników. W granicach Małopolski istotne są szczególnie dwa – postępująca urbanizacja i gęste współczesne zasiedlenie terenów województwa oraz występowanie zwartych obszarów leśnych, zwłaszcza w południowych częściach województwa (tereny górskie), które są niedogodne dla weryfikacji archeologicznych. W ostatnich dekadach kolejnym czynnikiem utrudniającym rozpoznanie archeologiczne w regionie jest znaczny procent pól wyłączonych z użytku rolnego, poddających się naturalnej sukcesji lub ugorowaniu. Mimo to w granicach województwa można wskazać niezwykle cenne, klasyczne w skali polskiej archeologii, stanowiska, objęte ochroną w formie rejestru zabytków. W pierwszym rzędzie są to liczne stanowiska jaskiniowe (jaskinie i schroniska skalne)

LICZBA I PROCENT STANOWISK ARCHEOLOGICZNYCH WPISANYCH DO REJESTRU ZABYTEKÓW W POSZCZEGÓLNYCH POWIATACH W PODZIALE NA KATEGORIE STANU ZACHOWANIA Z UWZGLĘDNIENIEM STANOWISK SZCZEGÓLNIE CENNYCH (STAN NA 30.04.2016 R.)

Powiat	Stan zachowania										Razem
	niezakwalifikowane do grup weryfikacyjnych		zagrożone				utrata wartości i niezasadny wpis istniejących obiektów do rejestru zabytków		nieistniejące		
			ogółem		w tym: częściowo utraciły wartości zabytkowe, ale wpis pozostaje zasadny						
liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	
Bocheński	0	0,00%	9	100,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	9
Brzeski	0	0,00%	5	100,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	5
Chrzanowski	0	0,00%	4	57,00%	0	0,00%	3	43,00%	0	0,00%	7
Dąbrowski	0	0,00%	1	100,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1
Gorlicki	0	0,00%	5	72,00%	0	0,00%	2	28,00%	0	0,00%	7
Krakowski	4	2,00%	107	74,00%	5	3,00%	30	20,00%	2	1,00%	143
Kraków	0	0,00%	67	100,00%	2	3,00%	0	0,00%	0	0,00%	67
Limanowski	0	0,00%	3	100,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	3
Miechowski	0	0,00%	15	94,00%	0	0,00%	1	6,00%	0	0,00%	16
Myślenicki	1	25,00%	3	75,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	4
Nowosądecki	0	0,00%	9	100,00%	1	11,00%	0	0,00%	0	0,00%	9
Nowotarski	0	0,00%	1	100,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1
Nowy Sącz	0	0,00%	1	100,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1
Olkuski	3	60,00%	2	40,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	5
Oświęcimski	0	0,00%	5	100,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	5
Proszowicki	0	0,00%	50	94,00%	9	17,00%	3	6,00%	0	0,00%	53
Suski	1	100,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1
Tarnowski	0	0,00%	8	89,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	11,00%	9
Tarnów	0	0,00%	1	100,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1
Wadowicki	2	2,00%	10	83,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	12
Wielicki	0	0,00%	15	83,00%	0	0,00%	2	11,00%	1	6,00%	18
Razem w województwie	11	2,00%	321	83,00%	17	3,00%	41	11,00%	4	1,00%	377
Zabytki szczególnie cenne	8	14,00%	48	86,00%							56

**LICZBA I PROCENT STANOWISK ARCHEOLOGICZNYCH WPISANYCH DO REJESTRU ZABYTKÓW
W PODZIALE NA ICH FUNKCJĘ PIERWOTNĄ W ODNIESIENIU DO POSZCZEGÓLNYCH KATEGORII STANU
(STAN NA 30.04.2016 R.).**

Funkcja pierwotna		Stan zachowania										Razem	Zachowana forma terenowa zabytku	
		niezakwalifikowane do grup weryfikacyjnych		zagrożone				utrata wartości i niezasadny wpis istniejących obiektów do rejestru zabytków		nieistniejące				
				ogółem		w tym: częściowo utraciły wartości zabytkowe, ale wpis pozostaje zasadny								
				liczba	procent	liczba	procent							
Obronna	grodzisko	7	16,00%	34	81,00%	0	0,00%	1	3,00%	0	0,00%	42	21	50,00%
	fortyfikacje	0	0,00%	2	100,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	2	2	100,00%
	fortalicja	0	0,00%	1	100,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	1	100,00%
Obrzędowa	kościół, kaplica, świątynia	0	0,00%	1	100,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	0	0,00%
	zespół klasztorny, eremicki	0	0,00%	2	100,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	2	0	0,00%
	miejsce kultu, miejsce ofiarne	0	0,00%	1	100,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	0	0,00%
Osadnicza/mieszkalna	dwór	0	0,00%	1	100,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	0	0,00%
	jaskinia	2	4,00%	45	96,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	47	47	100,00%
	miasto	0	0,00%	16	100,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	16	0	0,00%
	obozowisko	0	0,00%	2	100,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	2	0	0,00%
	osada, wieś	1	0,50%	129	72,00%	9	5,00%	35	20,50%	3	2,00%	168	2	1,00%
	schronisko skalne	0	0,00%	26	100,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	26	26	100,00%
	zamek	0	0,00%	9	90,00%	0	0,00%	1	10,00%	0	0,00%	10	6	60,00%
Grób	kurhanowy	0	0,00%	1	100,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	1	100,00%
	kurhanowe ciałopalne	0	0,00%	2	100,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	2	2	100,00%
Cmentarzysko	z grobami szkieletowymi	0	0,00%	1	100,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	0	0,00%
	z grobami ciałopalnymi	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	100,00%	0	0,00%	1	0	0,00%
	ogólnie	0	0,00%	13	70,00%	2	11,00%	3	16,00%	1	3,00%	17	0	0,00%
		0	0,00%	13	70,00%	2	11,00%	3	16,00%	1	3,00%	17	0	0,00%
Gospodarcza	miejsce eksploatacji surowca	0	0,00%	2	100,00%	1	50,00%	0	0,00%	0	0,00%	2	0	0,00%
	pracownie krzemieniarskie	0	0,00%	6	100,00%	1	17,00%	0	0,00%	0	0,00%	6	0	0,00%
Kompleks osadniczy		0	0,00%	1	100,00%	1	100,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	0	0,00%
Kopiec, kopce		0	0,00%	9	100,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	9	1	11,00%
Miasta i podgrodzia z wyszczególnieniem składowych nieosadniczych: kościołów, cmentarzy, klasztorów, założeń obronnych lub innych relikwów architektury		0	0,00%	14	100,00%	2	14,00%	0	0,00%	0	0,00%	14	1	7,00%
Stanowisko archeologiczne		1	25,00%	3	75,00%	1	25,00%	0	0,00%	0	0,00%	4	0	0,00%
Razem w województwie		11	3,00%	321	81,00%	17	4,00%	41	11,00%	4	1,00%	377	0	0,00%
Zachowana forma terenowa zabytku		8	7,00%	102	92,00%	1	1,00%					110	110	100,00%

LICZBA I PROCENT STANOWISK ARCHEOLOGICZNYCH WPISANYCH DO REJESTRU ZABYTKÓW W POSZCZEGÓLNYCH POWIATACH W ODNIESIENIU DO WYBRANYCH ASPEKTÓW OCENY STANU ZACHOWANIA ZABYTKÓW (STAN NA 30.04.2016 R.)

Powiat	Nie wymaga zabiegów konserwatorskich		Stanowisko zachowało właściwą mu formę terenową		Wymaga zabezpieczenia i uzupełnienia ubytków w rzeźbie		Wymaga oznakowania		Wymaga odstąpienia rzeźby (oddrzewienie, odkrzewienie)	
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
Bocheński	3	1,10%	4	3,45%	0	0,00%	4	4,40%	0	0,00%
Brzeski	5	1,83%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Chrzanowski	7	2,56%	2	1,72%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Dąbrowski	0	0,00%	1	0,86%	1	9,09%	1	1,10%	0	0,00%
Gorlicki	4	1,47%	1	0,86%	0	0,00%	2	2,20%	0	0,00%
Krakowski	76	27,84%	77	66,38%	2	18,18%	5	5,49%	1	7,69%
Kraków	58	21,25%	3	2,59%	2	18,18%	63	69,23%	4	30,77%
Limanowski	1	0,37%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Miechowski	22	8,06%	8	6,90%	0	0,00%	1	1,10%	5	38,46%
Myślenicki	1	0,37%	3	2,59%	1	9,09%	2	2,20%	0	0,00%
Nowosądecki	6	2,20%	2	1,72%	0	0,00%	2	2,20%	0	0,00%
Nowotarski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	1,10%	0	0,00%
Nowy Sącz	1	0,37%	0	0,00%	0	0,00%	1	1,10%	0	0,00%
Olkuski	1	0,37%	1	0,86%	1	9,09%	0	0,00%	0	0,00%
Oświęcimski	6	2,20%	3	2,59%	0	0,00%	3	3,30%	1	7,69%
Proszowicki	24	8,79%	2	1,72%	1	9,09%	2	2,20%	1	7,69%
Suski	1	0,37%	1	0,86%	0	0,00%	1	1,10%	0	0,00%
Tarnowski	4	1,47%	2	1,72%	0	0,00%	1	1,10%	0	0,00%
Tarnów	0	0,00%	0	0,00%	1	9,09%	0	0,00%	0	0,00%
Wadowicki	10	3,66%	5	4,31%	2	18,18%	2	2,20%	1	7,69%
Wielicki	43	15,75%	1	0,86%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Razem w województwie	273	56,06%	116	23,82%	11	2,26%	91	18,69%	13	2,67%
Zabytki szczególnie cenne	30	53,57%	27	48,21%	4	7,14%	22	39,29%	3	5,36%

rozmieszczone na terenie Jury Krakowsko-Częstochowskiej, szczególnie istotne w rejonie Ojcowskiego Parku Narodowego.

Kolejną grupą wyróżniających się stanowisk rejestrowych są grodziska występujące zarówno w południowej, jak i północnej części województwa. Są to zarazem zabytki najlepiej postrzegane przez ogół społeczeństwa, gdyż ze względu na własne formy terenowe, dają się zauważyć bez specjalistycznego przygotowania. Pod względem obecności w szerokiej świadomości społecznej i zrozumienia wartości zabytku z grodziskami mogą konkurować jedynie krakowskie kopce, które stanowią jedną z wizytówek dziedzictwa kulturowego miasta. Rozpoznawalność grodzisk w terenie jest mechanizmem sprzyjającym ochronie konserwatorskiej tej kategorii zabytków. Choć w ostatnich dekadach bywa również przyczyną zagrożeń wywołanych amatorskimi poszukiwaniami zabytków ruchomych, z użyciem wykrywaczy metalu i niekontrolowanych wykopów. Szczególną grupę stanowisk, trudnych do ochrony i ulegających sukcesywnej eksploracji, stanowią historyczne, wielofazowe centra osadnicze tożsame z obszarami miast lokacyjnych i ośrodków osadniczych. Procesy urbanizacyjne, a zwłaszcza modernizacja wszelkich form infrastruktury technicznej i drogowej, stanowią stały czynnik ingerencji i destrukcji warstw archeologicznych w tych obszarach.

Wymaga zmiany zagospodarowania terenu		Wymaga badań ratowniczych		Obserwacja utrudniona		Częściowo zniszczone		Całkowicie zniszczone		Sugerowane utworzenie parku kulturowego		Sugerowane uznanie za pomnik kultury	
liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
1	33,33%	0	0,00%	9	4,48%	7	6,60%	0	0,00%	1	50,00%	1	100,00%
0	0,00%	0	0,00%	4	1,99%	3	2,83%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
0	0,00%	0	0,00%	7	3,48%	4	3,77%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
0	0,00%	0	0,00%	1	0,50%	1	0,94%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
0	0,00%	0	0,00%	8	3,98%	5	4,72%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
1	33,33%	8	47,06%	52	25,87%	21	19,81%	2	40,00%	0	0,00%	0	0,00%
0	0,00%	0	0,00%	12	5,97%	7	6,60%	1	20,00%	1	50,00%	0	0,00%
0	0,00%	1	5,88%	3	1,49%	2	1,89%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
0	0,00%	5	29,41%	14	6,97%	2	1,89%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
0	0,00%	0	0,00%	3	1,49%	1	0,94%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
0	0,00%	0	0,00%	9	4,48%	5	4,72%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
0	0,00%	0	0,00%	1	0,50%	1	0,94%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
0	0,00%	0	0,00%	3	1,49%	2	1,89%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
1	33,33%	0	0,00%	0	0,00%	1	0,94%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
0	0,00%	0	0,00%	6	2,99%	3	2,83%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
0	0,00%	3	17,65%	8	3,98%	20	18,87%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
0	0,00%	0	0,00%	1	0,50%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
0	0,00%	0	0,00%	9	4,48%	4	3,77%	1	20,00%	0	0,00%	0	0,00%
0	0,00%	0	0,00%	1	0,50%	1	0,94%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
0	0,00%	0	0,00%	13	6,47%	3	2,83%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
0	0,00%	0	0,00%	37	18,41%	13	12,26%	1	20,00%	0	0,00%	0	0,00%
3	0,62%	17	3,49%	201	41,27%	106	21,77%	5	1,03%	2	0,41%	1	0,21%
2	3,57%	2	3,57%	32	57,14%	20	35,71%	0	0,00%	2	3,57%	1	1,79%

Szczególnie złożona jest sytuacja stanowisk płaskich, niewyróżniających się w terenie dla postronnych obserwatorów. Cmentarzyska czy stanowiska osadnicze na terenach lessowych należą do szczególnie ważkich pod względem naukowym. Zarazem napór inwestycyjny, a zwłaszcza coraz bardziej zwarta zabudowa mieszkaniowa stanowi dla tych obszarów rosące zagrożenie.

Jednocześnie stan rozpoznania archeologicznego części tych stanowisk jest niewystarczający dla precyzyjnego określenia ich zasięgu, a niekiedy nawet wiarygodności wartości naukowej. W tej kategorii postęp badań może doprowadzić do wyeliminowania niektórych zbyt pochopnie dokonanych wpisów do rejestru zabytków. Jednocześnie pozostaje świadomość, że rejestrowe zabytki archeologiczne to jedynie znikomy procent zabytków archeologicznych w ogólności. Zestawienie liczebności rejestru zabytków archeologicznych z danymi z Archeologicznego Zdjęcia Polski jest tego dowodnym świadectwem. Należy też odnotować konflikt metodologiczny związany z ochroną zabytków archeologicznych. Wpis do rejestru zabytków łączy się intencjonalnie z zamiarem zachowania danego dobra dla przyszłych pokoleń i ograniczenia współczesnej eksploatacji. Specyfika metod badawczych archeologii powoduje, że badania mają charakter niszczący. Przebadane stanowisko przestaje istnieć. Zatem potrzeby badawcze i intencja wpisu do rejestru zabytków

stają w sprzeczności. Jest to sygnał co do potrzeb weryfikacji metodologii i celów wpisów do rejestru zabytków stanowisk archeologicznych. Stan zachowania i identyfikacji stanowisk archeologicznych objętych wpisem do rejestru zabytków w granicach województwa małopolskiego potwierdza potrzebę optymalizacji zasad ochrony i wpisów do rejestru zabytków archeologicznych.

2.

ANALIZA STANU ZACHOWANIA ZABYTEKÓW ARCHEOLOGICZNYCH WPISANYCH DO REJESTRU, TENDENCJE I KIERUNKI ZMIAN STANU ZACHOWANIA ZASOBU

A.

OBIEKTY O RÓŻNYM STANIE ZACHOWANIA, NIEZALICZONE DO GRUP WYODRĘBNIONYCH Z ZASOBU W TRAKCIE PROWADZONEJ WERYFIKACJI REJESTRU ZABYTEKÓW

Zabytki niezaliczone do grup weryfikacyjnych oznaczają stanowiska zasadnie wpisane do rejestru zabytków i niepodlegające znaczącym zagrożeniom, zachowane prawdopodobnie w całości oraz niewymagające zabiegów konserwatorskich. W takiej kondycji pozostaje 79 stanowisk (16,18% zasobu), w tym 10 szczególnie cennych. Najwięcej obiektów znajduje się w Krakowie – 51 (64,56%); w 9 powiatach (z 19) nie ma takich miejsc. Na terenie województwa 273 obiekty (55,94%) nie wymagają zabiegów konserwatorskich i 30 obiektów (53,57%) szczególnie cennych. Najwięcej w powiecie krakowskim (76; 27,84%) i w Krakowie (58; 21,25%). W powiatach dąbrowskim, nowotarskim i w Tarnowie nie występują takie obiekty. Wiąże się to z tym, że w tych powiatach niewiele obiektów archeologicznych wpisano do rejestru zabytków.

Większość zewidencjonowanych stanowisk jest zagrożona zniszczeniem. Zagrożenie to związane jest przede wszystkim z działalnością człowieka (blisko 8 tys. przypadków). Rozorywanie jest szczególnie groźne w wypadku głębokiej, mechanicznej orki, a także w określonych sytuacjach topograficznych (np. strome stoki, cyple ulegające intensywnej erozji). Z kolei inwestycje przemysłowe lub budowlane prowadzą do gwałtownych i często dużych w sensie przestrzennym zniszczeń. W tym przypadku szczególnie groźne jest lekceważenie przez rozmaite instytucje i urzędy pozostałości o wartości historycznej; w celu zapobieżenia tym zjawiskom na miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego nanoszone są przez służby konserwatorskie wszelkie dane o sytuacji archeologicznej na danym terenie. Istotnym czynnikiem wpływającym na zagrożenie substancji archeologicznej są wreszcie siły na-

LICZBA I PROCENT ZABYTKÓW WPISANYCH DO REJESTRU ZABYTKÓW NIEZALICZONYCH DO GRUP WERYFIKACYJNYCH W POSZCZEGÓLNYCH POWIATACH W PODZIALE POD WZGLĘDEM FUNKCJI PIERWOTNEJ Z UWZGLĘDNIENIEM ZACHOWANEJ FORMY TERENOWEJ (STAN NA 30.04.2016 R.)

Powiat	Funkcja						Razem	
	obronna		osadnicza/mieszkalna		stanowisko archeologiczne			
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
Bocheński	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Brzeski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Chrzanowski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Dąbrowski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Gorlicki	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Krakowski	1	25,00%	2	50,00%	1	25,00%	4	100,00%
Kraków	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Limanowski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Miechowski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Myslenicki	1	100,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	100,00%
Nowosądecki	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Nowotarski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Nowy Sącz	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Olkuski	2	67,00%	1	33,00%	0	0,00%	3	100,00%
Oświęcimski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Proszowicki	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Suski	1	100,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	100,00%
Tarnowski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Tarnów	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Wadowicki	2	100,00%	0	0,00%	0	0,00%	2	100,00%
Wielicki	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Razem w województwie	7	64,00%	3	27,00%	1	9,00%	11	100,00%
Procent wśród wszystkich obiektów wpisanych do rejestru w województwie	2,00%		0,80%		0,20%			

tury, zwłaszcza te o charakterze masowym, np. osuwiska, zmywy błotne, powodzie (ponad 4 tys. przypadków). W stosunku do całości zasobu negatywne oddziaływanie na stanowiska rejestrowe jest porównywalne, jednak wpis do rejestru zabytków stanowi często skuteczniejszą ochronę przed niekontrolowaną ingerencją inwestycyjną niż w przypadku stanowisk ujętych wyłącznie w wojewódzkiej ewidencji zabytków archeologicznych.

Zasadniczy podział przebiega między stanowiskami płaskimi a posiadającymi własną formę terenową. Stanowiska płaskie (niezależnie od tego, czy osady, czy cmentarzyska) są bardziej zagrożone, występuje wśród nich szczególne nasycenie obiektami o niezwerifikowanej wartości zabytkowej. Stan zachowania i zagrożenia zależą od usytuowania w stosunku do terenów eksploatowanych inwestycyjnie lub rolniczo. Kwestie własności czy funkcja historyczna terenu są drugorzędne. Obiekty o własnych formach terenowych również ulegają zagrożeniom inwestycyjnym i podorywaniu (zwłaszcza w sferze obrzeżnej), jednak zazwyczaj są chronione z większą skutecznością, co łączy się z większą świadomością społeczną

występowania zabytków. Właściwą formę terenową zachowało 116 stanowisk (23,77% zasobu), 27 (48,21%) szczególnie cennych. Najwięcej w powiecie krakowskim (77; 66,38%). W powiatach brzeskim, limanowskim, nowotarskim, w Nowym Sączu i Tarnowie obiekty takie nie występują. Zabezpieczenia i uzupełnienia ubytków w rzeźbie wymaga 11 obiektów (2,25%), 4 (7, 14%) szczególnie cenne. Najwięcej w powiatach krakowskim, wadowickim i w Krakowie (po 2; 18,18%). Oznakowania wymaga 91 obiektów (18,65%), 22 (39,29%) szczególnie cenne. Najwięcej w Krakowie (63; 69,23%). W 6 powiatach sytuacja taka nie występuje. Odstonięcia rzeźby (oddrzewienia, odkrzewienia) wymaga 13 obiektów (2,66%), 3 obiekty (5,36%) szczególnie cenne. Najwięcej w powiecie miechowskim (5; 38,46%). W 15 powiatach prac takich nie wskazano. Zagospodarowania terenu wymagają 3 obiekty (0,61%), 2 (3,57%) szczególnie cenne. Po 1 obiekcie w powiatach bocheńskim, krakowskim i olkuskim – 33,33%. Badań ratowniczych wymaga 17 obiektów (3,48%), 2 (3,57%) szczególnie cenne. Najwięcej w powiecie krakowskim (8; 47,06%). W 15 powiatach nie stwierdzono konieczności badań ratowniczych.

Brak zagrożeń stwierdzono w przypadku 161 obiektów (32,99%). Przy 16 zabytkach szczególnie cennych (28,57%) nie stwierdzono zagrożeń.

B. OBIEKTY ZALICZONE DO GRUP W TRAKCIE PROWADZONEJ WERYFIKACJI REJESTRU ZABYTEKÓW

OBIEKTY SZCZEGÓLNIIE ZAGROŻONE, KTÓRE NIE UTRACIŁY WARTOŚCI ZABYTEKOWYCH

Zabytki zagrożone to stanowiska archeologiczne, które zachowały wartości zabytkowe uzasadniające ich pozostawienie w rejestrze, jednak zagrożone są częściową utratą lub/oraz wymagają podjęcia zabiegów konserwatorskich, zabezpieczających bądź ratowniczych. Grupa ta kształtowana jest czynnikami losowymi. Trudno wskazać prawidłowości, poza przyczynami zagrożeń – użytkowanie terenu, inwestycje, uwarunkowania geologiczne (podmywanie, osuwiska). Są to także zabytki o częściowo utraconych wartościach, kiedy jednak wpis w całości pozostał zasadny (pomimo częściowych strat wartości). 213 obiektów jest zagrożonych, ale nie utraciły one wartości zabytkowych, co stanowi 43,64% zasobu. Najwięcej w powiecie krakowskim (105; 45,45% zasobu). Najmniej w powiecie dąbrowskim i Tarnowie (po 1 obiekcie; 0,43%). Napór inwestycyjny jest zagrożeniem szczególnie widocznym w granicach miast. Problemem generującym zagrożenia są niedookreślone granice stanowisk rejestrowych, co występuje często łącznie z niedobadaniem faktycznym zasięgiem stanowiska. Szczególnie w przypadku śladów osadniczych i osad. Przykładem współczesnych zagrożeń jest usytuowanie inwestycji drogowej (północna obwodnica Krakowa) w sąsiedztwie kopca Wandy, co zasadniczo zmienia jego dostępność, rolę w krajobrazie oraz otoczenie, choć nie narusza samej substancji zabytku archeologicznego. Częściowa utrata wartości następuje na skutek eksploracji

fragmentów obszaru stanowiska (również badawczych, jak np. na terenie Rynku Krakowskiego). Jednak od procentu ubytku zależy ocena sensu dalszego utrzymywania wpisu do rejestru zabytków. Zagrożenia wiążą się też z nieprecyzyjnym określeniem granic ochrony, naporem inwestycyjnym, sposobami użytkowania terenu. Istotnym czynnikiem potęgującym zagrożenia jest wtórny podział nieruchomości, w granicach których zidentyfikowano stanowisko archeologiczne.

Najwięcej procentowo i liczbowo zabytków zagrożonych, które nie utraciły wartości zabytkowych, stanowią obiekty o funkcji osadniczo-mieszkalnej (159; 68,83% zasobu). Najwięcej występuje ich w powiecie krakowskim (91; 57,23%). Najwięcej osad zagrożonych jest rozorywaniem (129) oraz inwestycjami (59). Najwięcej obiektów szczególnie cennych zagrożonych jest przez rozorywanie i gospodarkę leśną (po 14; po 25,00%). Rabunkiem zagrożonych jest 10 obiektów (2,04% całego zasobu). Najwięcej to grodziska (4), najmniej jaskinie (1).

Interwencja konserwatorska niezbędna jest w przypadku 2 stanowisk. Na terenie przylegającym do fortyfikacji koło zamku w Lanckoronie znajdują się niezasypane wykopy sondażowe. Odmienna kwestia dotyczy gródka stożkowatego w Marcyporębie. W tym przypadku sprawą niezwykle ważną jest podjęcie próby uratowania resztek tego obiektu. Jest on od wielu lat podmywany przez płynący tam potok.

OBIEKTY, KTÓRE UTRACIŁY LUB NIGDY NIE POSIADAŁY WARTOŚCI ZABYTKOWYCH

Do tej kategorii zaliczono istniejące zabytki, które w wyniku częściowego zniszczenia najprawdopodobniej utraciły wartości zabytkowe w zakresie uzasadniającym pozostawienie w rejestrze zabytków, przez co wpis stał się niezasadny, lub obiekty, które nigdy nie posiadały wartości zabytkowych uzasadniających wpisanie do rejestru zabytków. Podstawowa przyczyna to kwestionowanie zasadności wpisu, w dalszej kolejności zabudowa obszaru stanowiska, rozoranie lub inne czynniki erozji powierzchniowej gleby. Zdecydowanie dominują stanowiska płaskie, zidentyfikowane w wyniku badań powierzchniowych na podstawie znikomych ilości zabytków archeologicznych. Zauważalną grupę stanowią stanowiska, które znalazły się w rejestrze niejako przypadkowo. „Akcyjny” sposób wpisywania stanowisk do rejestru zaowocował wprowadzeniem do rejestru licznej grupy stanowisk jedynie w oparciu o wyniki badań powierzchniowych lub sondażowych. Zasadność takich decyzji budzi poważne wątpliwości – należałoby te stanowiska wykreślić z rejestru zabytków. W rejestrze winny przecież znajdować się obiekty o ponadprzeciętnych walorach naukowych, zabezpieczone w ten sposób jako nienaruszalne świadectwo historii. Obiekty o wątpliwej zasadności wpisu to spora grupa ze względu na wskazywany wyżej sposób wpisywania do rejestru zabytków, zwłaszcza w odniesieniu do osad i śladów osadniczych. Wskazane powyżej wątpliwości oraz charakter zasobu rejestrowego skłania do sformułowania wniosku o konieczności zweryfikowania zasad i wartości, które powinny decydować o wpisie do rejestru zabytków archeologicznych. Nie ulega wątpliwości potrzeba ochrony rejestrowej indywidualnych form terenowych. Stanowiska płaskie, których wartość można zweryfikować wyłącznie w drodze

LICZBA I PROCENT ZABYTKÓW ZAGROŻONYCH, KTÓRE NIE UTRACIŁY WARTOŚCI ZABYTKOWYCH, WPISANYCH DO REJESTRU ZABYTKÓW W POSZCZEGÓLNYCH POWIATACH W PODZIALE POD WZGLĘDEM FUNKCJI PIERWOTNEJ Z UWZGLĘDNIENIEM ZACHOWANEJ FORMY TERENOWEJ (STAN NA 30.04.2016 R.)

Powiat	Funkcja									
	obronna		obrzędowa		osadnicza/mieszkalna		sepulkralna		gospodarcza	
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
Bocheński	7	19,00%	0	0,00%	2	1,00%	0	0,00%	0	0,00%
Brzeski	1	2,00%	0	0,00%	4	2,00%	0	0,00%	0	0,00%
Chrzanowski	0	0,00%	0	0,00%	3	1,00%	0	0,00%	0	0,00%
Dąbrowski	1	2,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Gorlicki	1	2,00%	0	0,00%	3	1,00%	0	0,00%	0	0,00%
Krakowski	4	10,00%	0	0,00%	91	40,00%	5	29,00%	5	62,00%
Kraków	3	8,00%	4	100,00%	42	18,50%	2	12,00%	0	0,00%
Limanowski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	3	17,00%	0	0,00%
Miechowski	1	2,00%	0	0,00%	11	5,00%	1	6,00%	0	0,00%
Myślenicki	0	0,00%	0	0,00%	1	0,50%	2	12,00%	0	0,00%
Nowosądecki	7	19,00%	0	0,00%	0	0,00%	2	12,00%	0	0,00%
Nowotarski	1	2,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Nowy Sącz	1	2,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Olkuski	1	2,00%	0	0,00%	1	0,50%	0	0,00%	0	0,00%
Oświęcimski	4	10,00%	0	0,00%	1	0,50%	0	0,00%	0	0,00%
Proszowicki	0	0,00%	0	0,00%	43	19,00%	1	6,00%	0	0,00%
Suski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Tarnowski	4	10,00%	0	0,00%	3	1,00%	1	6,00%	0	0,00%
Tarnów	0	0,00%	0	0,00%	1	0,50%	0	0,00%	0	0,00%
Wadowicki	0	0,00%	0	0,00%	8	3,50%	0	0,00%	2	26,00%
Wielicki	1	2,00%	0	0,00%	13	6,00%	0	0,00%	1	12,00%
Razem w województwie	37		4		227		17		8	
Procent wśród wszystkich obiektów wpisanych do rejestru w województwie	10,00%		1,00%		60,00%		4,50%		2,00%	

badania archeologiczne, czyli eksploracji stanowiska, powinny być wpisywane do rejestru zabytków tylko w wyjątkowych okolicznościach.

43 obiekty (8,81% zasobu) najprawdopodobniej utraciły wartości zabytkowe uzasadniające pozostawienie ich w rejestrze zabytków lub są niezasadnie wpisane. Najwięcej w powiecie krakowskim (31; 72,09%). W 14 powiatach nie stwierdzono takiej sytuacji. Najwięcej zabytków zaliczonych do tej kategorii stanowią obiekty o funkcji osadniczej/mieszkalnej (37; 86,05%). Najwięcej występuje ich w powiecie krakowskim (29; 78,38%). Do tej kategorii zaliczono także zabytki sepulkralne oraz po 1 obronny i gospodarczy. Obiekty o pozostałych funkcjach nie zakwalifikowano do tej kategorii. Dominują tu stanowiska płaskie, na terenach rolniczych oraz przekształcone stanowiska na obszarach zurbanizowanych. Forma własności, datowanie i pierwotna funkcja zdają się drugorzędne.

Funkcja									
kompleks osadniczy		kopiec, kopce		miasta i podgrodzia z wyszczególnieniem składowych nieosadniczych: kościołów, cmentarzy, klasztorów, założeń obronnych lub innych relikwów architektury		stanowisko archeologiczne		Razem	
liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	9	2,9%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	5	1,5%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	25%	4	1,2%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	0,3%
0	0,00%	1	20%	0	0,00%	0	0,00%	5	1,5%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	2	1,8%	107	33%
0	0,00%	1	1,5%	15	22%	0	0,00%	67	21,3%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	3	0,9%
0	0,00%	2	13%	0	0,00%	0	0,00%	15	4,7%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	3	0,9%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	9	2,9%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	0,3%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	0,3%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	2	0,6%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	5	1,5%
1	2%	5	10%	0	0,00%	0	0,00%	50	15,5%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	8	2,5%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	0,3%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	10	3,2%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	15	4,7%
1	0,3%	9	2,8%	15	4,7%	3	0,9%	321	100%

Szczególnym przypadkiem są płytko posadowione cmentarzyska, które ulegają postępującej destrukcji w wyniku rozorywania.

Zniszczenia dotyczą fizycznych struktur warstw kulturowych, naruszenia integralności obiektów archeologicznych, uszkodzenia form terenowych (kurhany). Ogólne określenie czasu powstawania zniszczeń jest trudne, gdyż w przeważającej mierze są to procesy rozciągnięte w czasie, wieloletnie. Wyjątek stanowią akcje inwestycyjne, jednak nie ma tu reguły czasowej, kiedy tego typu działania się piętrzyły lub zanikały.

LICZBA I PROCENT ZABYTKÓW ZAGROŻONYCH, KTÓRE NAJPRAWDOPODOBNIEJ UTRACIŁY WARTOŚCI ZABYTKOWE UZASADNIAJĄCE POZOSTAWIANIE ICH W REJESTRZE ZABYTKÓW, LUB OBIEKTÓW NIEZASADNIE WPISANYCH DO REJESTRU ZABYTKÓW W POSZCZEGÓLNYCH POWIATACH W PODZIALE POD WZGLĘDEM FUNKCJI PIERWOTNEJ (STAN NA 30.04.2017 R.)

Powiat	Funkcja						Razem	
	obronna		osadnicza/mieszkalna		stanowisko archeologiczne			
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
Bocheński	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Brzeski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Chrzanowski	0	0,00%	0	0,00%	3	75,00%	3	7,00%
Dąbrowski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Gorlicki	1	100,00%	1	2,00%	0	0,00%	2	5,00%
Krakowski	0	0,00%	29	80,00%	1	25,00%	30	73,00%
Kraków	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Limanowski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Miechowski	0	0,00%	1	2,00%	0	0,00%	1	3,00%
Myślenicki	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Nowosądecki	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Nowotarski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Nowy Sącz	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Olkuski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Oświęcimski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Proszowicki	0	0,00%	3	8,00%	0	0,00%	3	7,00%
Suski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Tarnowski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Tarnów	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Wadowicki	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Wielicki	0	0,00%	2	6,00%	0	0,00%	2	5,00%
Razem w województwie	1		36		4		41	
Procent wśród wszystkich obiektów wpisanych do rejestru w województwie	0,25%		9,50%		1,00%		10,80%	

OBIEKTY NIEISTNIEJĄCE

Nie istnieją 4 stanowiska (0,81% zasobu), które utraciły wartości zabytkowe i zostały w całości zniszczone, chociaż pierwotnie ich wpisanie do rejestru zabytków było zasadne. Nie istnieje 1 obiekt o funkcji obronnej – w powiecie Miechowskim. Po 1 obiekcie o funkcji osadniczej/mieszkalnej – w powiecie miechowskim i w Krakowie. Przyjęta forma weryfikacji nie pozwala na definitywne stwierdzenie nieistnienia zabytków archeologicznych, gdyż nawet w terenach silnie zurbanizowanych lub intensywnie eksploatowanych rolniczo mogą pozostawać zabytki archeologiczne, np. mimo ograniczonego do nich dostępu z powodu zabudowy. Zniszczeniu uległy zabytki na gruntach prywatnych, o różnych funkcjach pierwotnych i przy zróżnicowanym użytkowaniu współczesnym terenu. Zniszczenie wynika z działań inwestycyjnych.

OBIEKTY SKREŚLONE Z REJESTRU ZABYTKÓW

W okresie prowadzenia weryfikacji nie dokonano żadnego wykreślenia z rejestru zabytków archeologicznych. Rozpoznanie zasobu kwalifikującego się do wpisu do rejestru zabytków nie było przedmiotem weryfikacji. Na marginesie podkreślono potrzebę poszerzenia wpisów do rejestru zabytków dotyczących przedpola stanowisk jaskiniowych i schronisk skalnych oraz weryfikacji zakresów wpisów grodzisk (otoczenie). Szczególnym postulatem jest weryfikacja wpisów z terenu Krakowa i stworzenie zbiorczych wpisów do rejestru zabytków dla obszarów osadniczych miasta lokacyjnego oraz Okołu.

W grupie wskazywanej do wykreślenia z rejestru są cmentarzyska i osady o nieznanym zasięgu i całkowicie nieznannej wartości naukowej (Pisarzowa) lub takie, co do których istnieje niemal pewność, że pozostały z nich tylko niewielkie partie (2 stanowiska w Biegonicach usytuowane w obrębie przemysłowej zabudowy oraz Świdnik – niszczone już na dużą skalę w XIX w.). Do wykreślenia zakwalifikować należy także stanowisko o dużej wartości naukowej, ale z tego właśnie powodu niemal całkowicie przebadane (Koszyce Wielkie). Nie ulega wątpliwości, że obszar ujęty w decyzji nr 859 został już całkowicie przebadany, a obecnie jest to teren węzła drogowego. Oznacza to konieczność wykreślenia tego stanowiska z rejestru. Przyczyną zniszczenia *de facto* była akcja inwestycyjna, poprzedzona eksploracją stanowiska. Ogólne określenie czasu powstawania zniszczeń ze wskazaniem tendencji, np. w powiązaniu z funkcją pierwotną, formą własności i sposobem użytkowania. Niezbędne jest dokonanie wykreślenia z rejestru zabytków w odniesieniu do 3 stanowisk: niemożliwego do lokalizacji st. 1 w Szczytnikach (decyzja 950), nieistniejącego stanowiska 2 w Zakrzowie (decyzja 848) oraz stanowiska 11 w Wiatowicach (decyzja 943). W tym ostatnim przypadku, na skutek pomyłki wydającego decyzję w opisie wskazano pole w obrębie obecnego stanowiska 11 w Wiatowicach, natomiast jako właściciela osobę posiadającą pola w zupełnie innym obszarze. W rezultacie rzeczywisty właściciel pola wskazanego opisowo nigdy nie otrzymał decyzji. Decyzję otrzymała natomiast osoba będąca właścicielką pola w obrębie innego stanowiska, ale z wyraźnym wskazaniem miejsca, w którym działki nigdy nie posiadała. Trudno w tej sytuacji traktować działkę jako wpisaną do rejestru w sposób prawnie wiążący. Zatem utrata lub brak wartości występował już w chwili wpisu (błędne rozpoznanie) bądź postulat wykreślenia wiąże się z ewidentną wadą prawną decyzji. Zasób wymaga pogłębionej weryfikacji z użyciem metod badawczych oraz doprecyzowania skali wartości i celowości wpisów do rejestru zabytków archeologicznych przewidzianych do trwałego zachowania.

OBIEKTY NIEZIDENTYFIKOWANE W TERENIE

13 obiektów o funkcji osadniczej/mieszkalnej nie zostało zidentyfikowanych w terenie. Najwięcej w powiecie krakowskim (12; 42,86%). W granicach Krakowa, w przypadku jednej decyzji (860A) nie uzyskano nawet pewności, do którego stanowiska się ona odnosi. W przypadku decyzji nr 804 nie ulega wątpliwości, że obejmuje ona cmentarzysko w Krakowie-Tyńcu. Jednak jego lokalizacja pośród zabudowy i brak określenia zasięgu powodują, że trudno

LICZBA I UDZIAŁ PROCENTOWY OBIEKTÓW NIEZIDENTYFIKOWANYCH W TERENIE, WPISANYCH DO REJESTRU ZABYTKÓW W POSZCZEGÓLNYCH POWIATACH W PODZIALE POD WZGLĘDEM FUNKCJI PIERWOTNEJ (STAN NA 30.04.2017 R.)

Powiat	Funkcja										Razem	
	obronna		osadnicza/ mieszkalna		sepulkralna		gospodarcza		kopiec			
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
Bocheński	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Brzeski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Chrzanowski	0	0,00%	2	2,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	2	1,80%
Dąbrowski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Gorlicki	0	0,00%	1	1,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	0,90%
Krakowski	0	0,00%	29	29,00%	0	0,00%	3	100,00%	0	0,00%	32	29,00%
Kraków	0	0,00%	4	4,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	4	3,60%
Limanowski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Miechowski	2	100,00%	13	13,00%	2	66,00%	0	0,00%	3	60,00%	20	18,00%
Myślenicki	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Nowosądecki	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Nowotarski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Nowy Sącz	0	0,00%	1	1,00%	1	33,00%	0	0,00%	0	0,00%	2	1,80%
Olkuski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Oświęcimski	0	0,00%	1	1,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	0,90%
Proszowicki	0	0,00%	19	19,00%	0	0,00%	0	0,00%	2	40,00%	21	19,00%
Suski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Tarnowski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Tarnów	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Wadowicki	0	0,00%	1	1,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	0,90%
Wielicki	0	0,00%	26	27,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	26	23,00%
Razem w województwie	2		97		3		3		5		110	100,00%
Procent wśród wszystkich obiektów wpisanych do rejestru w województwie	0,50%		25,50%		0,80%		0,80%		1,40%		29,00%	

jest wskazać jego miejsce w obrębie rozległego kompleksu budynków. Decyzja nr 861 dotyczy stanowiska Kraków-Bieżanów 1. W przypadku tego stanowiska nigdy nie nakreślono jego zasięgu. Jego obszar jest więc tożsamy z działką wpisaną do rejestru, choć oczywiście, przez analogię z innymi osadami z tej strefy, można być pewnym, że rzeczywista wielkość osady jest wielokrotnie większa. Niestety, zmiany własnościowe spowodowały, że nie można wskazać, o którą z niewielkich działek chodzi. Obiekt, w przypadku którego nastąpiła korekta nazwy, to według otrzymanego spisu st. 52a w Krakowie (decyzja A836). W tym przypadku nie jest to stanowisko archeologiczne, jak sugerowała to nazwa figurująca w spisie, lecz fort pancerny 52a Łapianka położony w Krakowie-Borku Fałęckim.

Problem stanowiło uzyskanie zgody na dostęp do wewnętrznych dziedzińców w granicach Krakowa. W kilku przypadkach nie było to możliwe z uwagi na brak zgody zarządcy danego obiektu (skomplikowana sytuacja własnościowa powodowała swoistą niemoc decyzyjną) lub

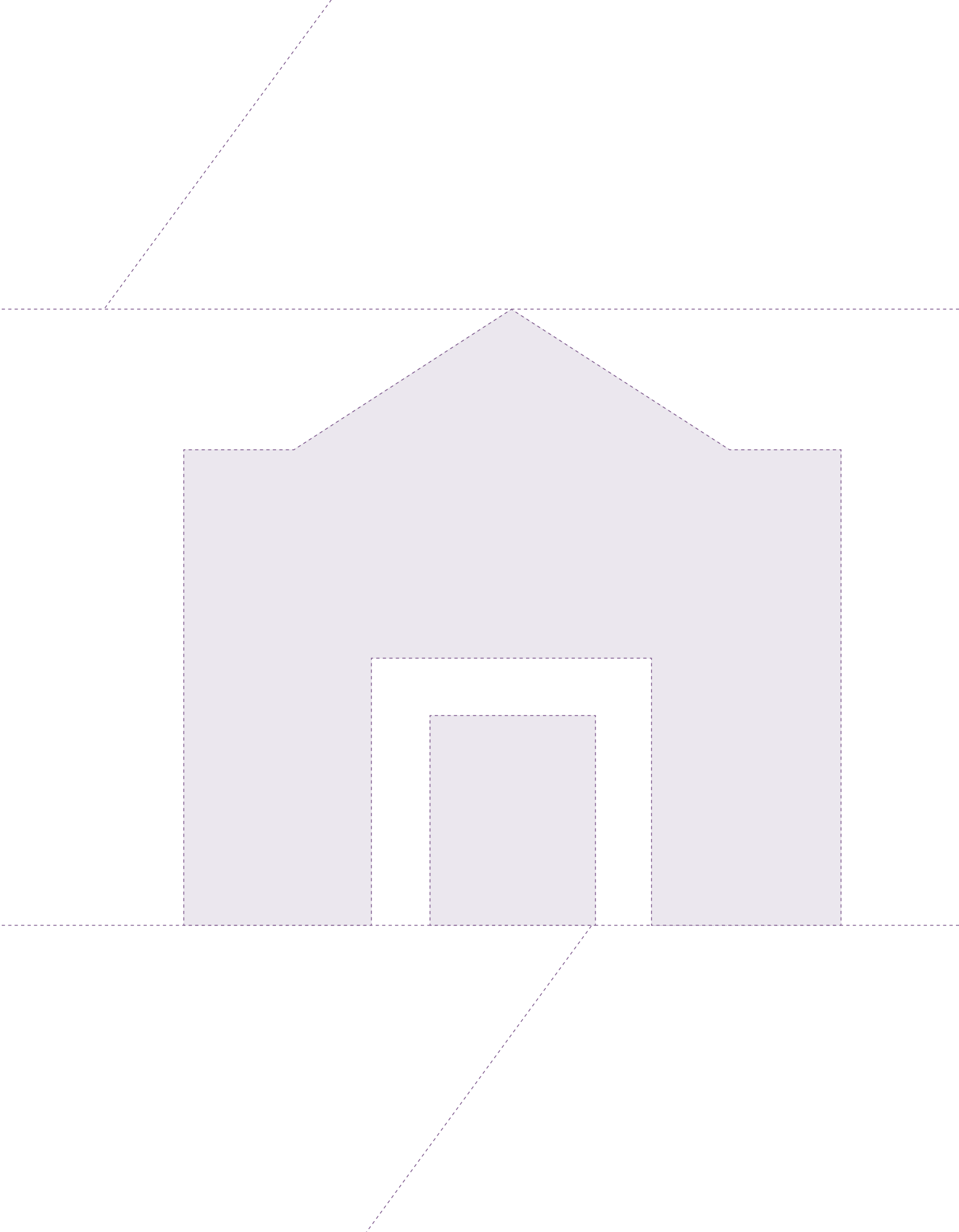
ograniczenia wynikające z przyczyn religijnych (niektóre partie terenów klasztornych). Do kilku stanowisk jaskiniowych wejście wymaga użycia sprzętu wspinaczkowego, dlatego nie wykonano dokumentacji fotograficznej ich wnętrza. Jaskinia pod Kochanką (Mników, decyzja 970) jest natomiast położona w obrębie ogrodzonej i niedostępnej posesji.

W 201 przypadkach (41,19%) obserwacja jest utrudniona, w 32 (57,14%) szczególnie cennych. Najwięcej w powiecie krakowskim (52; 25,87%). Tylko w powiecie olkuskim sytuacji takiej nie stwierdzono. W przypadku wielu obiektów wpisanych do rejestru zabytków możliwość jednoznacznego identyfikowania nie tylko działek, ale nawet stanowisk jest mocno ograniczona. Wynika to głównie z nieprecyzyjności opisów w decyzjach. Przyczyną są także daleko idące zmiany w terenie, jakie zaszły od czasu wpisu. W większości wsi wprowadzono nową numerację domów powiązaną z ulicami (poprzednio była to numeracja w obrębie miejscowości). Po niemal 40, a nawet 50 latach nastąpiły liczne zmiany w stanie własności. Zwiększyła się drastycznie nie tylko liczba budynków wzdłuż dróg, ale powstały w niektórych rejonach liczne osiedla domów jednorodzinnych. Poszukiwania w takich rejonach dawnych właścicieli lub ich następców napotykały poważne trudności. Napływowa ludność nie mogła być dobrym źródłem informacji o stanie własności sprzed 50 lat. Również dawni i obecni właściciele nie byli w takiej sytuacji wiarygodnym źródłem informacji z obawy przed kłopotami ze sprzedażą działek – pola są wykupywane i dzielone na niewielkie działki budowlane.

Należy odnotować istotne znaczenie Archeologicznego Zdjęcia Polski, które w znacznej mierze częściej jest używane do identyfikacji wartości archeologicznych niż rejestr zabytków.

PODSUMOWANIE I WNIOSKI

VI.

PODSUMOWANIE I WNIOSKI

Dominującą cechą małopolskich zabytków jest silny związek z historią Polski i regionu, ich wielowarstwowość, dokumentująca dzieje od średniowiecza po współczesność. Pierwotny ośrodek osadnictwa stanowił Wawel, którego przedromańskie budowle kamienne (np. rotunda Najświętszej Marii Panny) pochodzą z X w. Herb ziemi krakowskiej uznany został za godło Polski, a stołeczny Kraków za dominujący ośrodek kultury, sztuki i nauki (wiodąca rola Krakowa w rozwoju sztuki w Polsce, uniwersytet kształtujący elitę kulturalną i naukową). Dziś to największy zespół obiektów zabytkowych w Polsce. Siła Krakowa sprawiła, że nie miał on regionalnego rywala. Z 61 miast w województwie niemal wszystkie są miejscowościami średniej wielkości, lecz były znaczące w przeszłości (np. Andrychów, Bochnia, Brzesko, Nowy Sącz, Nowy Wiśnicz, Olkusz, Tarnów i Zakopane). Ich ranga historyczna sprawia, że na obecnym terytorium województwa możemy poszczycić się zespołami i obiektami klasy krajowej lub ponadkrajowej i oczywiście regionalnej czy lokalnej, stanowiącymi o tożsamości kulturowej tej ziemi. Gęste osadnictwo wiejskie to wynik historycznie gęstego zaludnienia, odróżniającego ziemię krakowską od obszarów np. Śląska Opolskiego czy Śląska Raciborskiego.

Historyczna ziemia krakowska obejmowała pod względem geograficznym Wyżynę Małopolską oraz Karpaty. To obszary o ogromnym zróżnicowaniu fizjograficznym, a co za tym idzie o bogatej mozaice lokalnych i regionalnych odrębności. Pod względem etnograficznym jest to obszar występowania dominujących grup Krakowiaków (Wschodnich i Zachodnich) oraz Górali. Na dużym obszarze przetrwała tradycja i przywiązanie do stroju ludowego (krakowski – traktowany jako jeden z symbolicznych strojów narodowy, podhalański – wyniesiony na wyżyny popularności) i folklor. Na charakter kulturowy regionu, w przypadku ruralistyki, wywiera wpływ dziedzictwo lokalne, np. kultura materialna, duchowa i społeczna Łemków czy Pogórzan, Górali Sądeckich, Krakowiaków Wschodnich i Zachodnich, Kliszczaków, Zagórzan, Siewierzan, Grupy Świętokrzyskiej, Rzeszowiaków, Lachów Sądeckich, Lachów Limanowskich, Górali Łąckich, Górali Śląskich, Żywczaków, Górali Orawskich, Górali Podhalańskich, Górali Pienińskich, Górali Spiskich. Ta mozaika lokalnych tożsamości stanowi o wielkim bogactwie kulturowym regionu i przekłada się na różnorodność zasobu zabytków.

Teren województwa wyróżnia obfitość stanowisk archeologicznych pochodzących ze starszej epoki kamienia. Intensywność osadnictwa z tego okresu wynika z bardzo dogodnych warunków dla działalności osadniczej i produkcyjnej społeczeństw pierwotnych. Bezpieczne bytowanie w tym rejonie zapewniały im liczne jaskinie i schroniska skalne. Doniosłą rolę odgrywały również łatwe do eksploatacji wychodnie krzemienia jurajskiego,

doskonale nadającego się do wytwarzania wszelkiego rodzaju narzędzi. Z kolei rozległe obszary lessowe sprzyjały rozwojowi osadnictwa społeczeństw neolitycznych. Atrakcyjność tego terenu podnosiły również występujące tu solonośne pokłady eksploatowane od początku neolitu. Również w epoce brązu i żelaza osadnictwo charakteryzuje się wysokim stopniem rozwoju cywilizacyjnego. Osadnictwo z okresu wczesnego średniowiecza i z czasów wczesnohistorycznych, stosunkowo słabo rozpoznane przez archeologów, nie wyróżnia się intensywnością procesów kolonizacyjnych. Na uwagę zasługują natomiast pozostałości po grodach, powstałych i funkcjonujących w okresie plemiennym i wczesnopaństwowym. Grodziska o czytelnych i wyrazistych formach terenowych stanowią charakterystyczny element krajobrazu Małopolski. Są też lepiej zachowane jako obiekty rozpoznawalne i identyfikowane w charakterze zabytków, co skutkuje zapisami w planach zagospodarowania przestrzennego oraz większą świadomością ochronną władz samorządowych. Stanowiska płaskie bywają ignorowane w działaniach władz lokalnych.

Zagrożenia wiążą się najogólniej z czynnikami antropopresji oraz uwarunkowaniami naturalnymi. Uwarunkowania naturalne występują ze szczególnym nasileniem w terenach karpackich. Są to osuwiska i podmywanie oraz zmywanie warstw kulturowych ze stoków. Antropopresja jest wypadkową atrakcyjności gospodarczej obszaru i aktywności służby konserwatorskiej, która akcentuje występowanie wartości archeologicznych w danym terenie w dokumentach planistycznych i w obiegu decyzji administracyjnych.

Zasób zabytków archeologicznych jest stabilny, choć zróżnicowany wewnątrznie pod względem wartości i zasadności objęcia ścisłą ochroną konserwatorską. Słabością jest jego odzwierciedlenie w dokumentach prawno-administracyjnych – liczba uchybień formalnych w decyzjach (braki załączników, załączniki dodane po czasie wydania decyzji), brak dokładności w określaniu granic. Szczególnie zwraca uwagę dysproporcja rozpoznanych zabytków archeologicznych w Archeologicznym Zdjęciu Polski i liczba obiektów w rejestrze zabytków. Często wpis do Archeologicznego Zdjęcia Polski jest istotniejszym czynnikiem ochrony (mechanizmem uruchamiającym działania ochronne) niż wpis do rejestru zabytków, zwłaszcza w przypadku nieprecyzyjnie określonych granic ochrony. Istotne jest przy tym zróżnicowanie terytorialne wynikające z wielości ośrodków, które w perspektywie historycznej decydowały o charakterze wpisów do rejestru zabytków. Skłania to do postulatu zweryfikowania założeń prowadzenia rejestru zabytków archeologicznych, sformułowania celów i wyznaczenia kryteriów wpisu oraz zasad wartościowania zasobu. Pod względem ochrony wyróżnia się zasób w granicach Ojcowskiego Parku Narodowego, gdzie sumują się rygory ochrony przyrodniczej i konserwatorskiej. Podobnie w sposób sumaryczny działa nakładanie się ochrony archeologicznej i wynikającej z wpisów do rejestru zabytków nieruchomości lub obszarowych (układy urbanistyczne).

Dla tak dużego obszaru ziemi krakowskiej, nasyconego ogromną ilością różnorodnych dóbr kultury, prawidłowa ochrona konserwatorska jest trudna. Napór inwestycyjny, niedostatek środków finansowych na zabezpieczenie, brak szacunku i zrozumienia dla przeszłości, lekceważenie prawa stanowią podstawowe czynniki zagrożenia. Dochodzą do nich zagrożenia naturalne – powódzie czy osuwiska. Problemem staje się zagrożenie kryminal-

ne – od podpaień zabytków w konstrukcjach drewnianych po rabunek stanowisk archeologicznych.

Rejestr zabytków chroni tylko pewien procent zabytków zidentyfikowanych w terenie. Celowe jest pogłębianie konserwatorskiej ewidencji zasobu oraz powiększanie liczby wpisów do rejestru zabytków, zwłaszcza w kategorii zabytków budownictwa tradycyjnego, jak i w zyskujących na znaczeniu kategoriach zabytków, np. modernizmu, przemysłu i techniki, czy krajobrazów historycznych.

NARODOWY INSTYTUT
DZIEDZICTWA
NATIONAL HERITAGE BOARD OF POLAND

Ministerstwo
Kultury
i Dziedzictwa
Narodowego.